

C. G. KAAKEBEEN

BEKNOPTE
NEDERLANDSCHE SPRAAKLEER

3de druk.

TIEL • D. MIJS.

PB

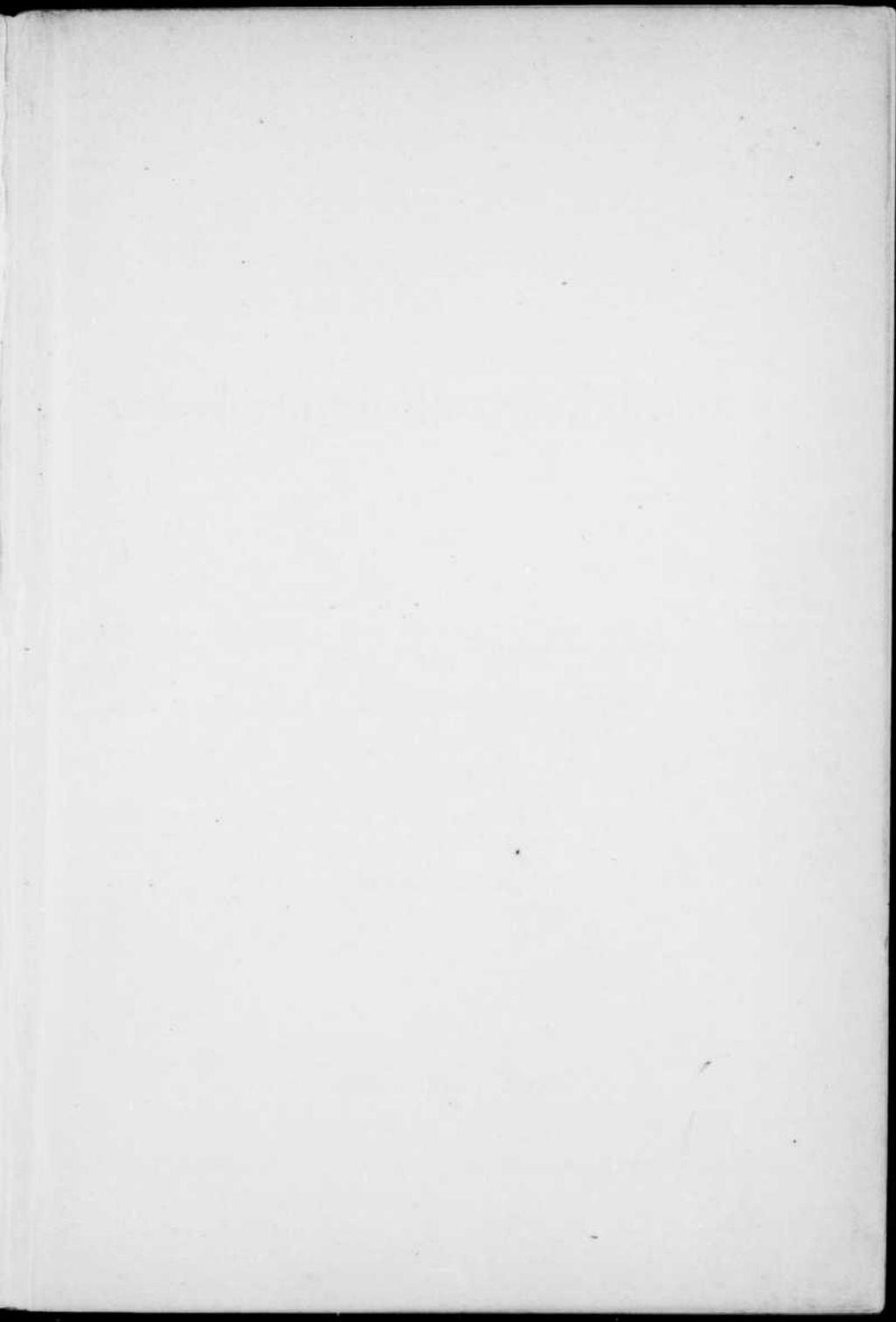
1460

AB
1460.

P.B.

01 1755 4543 UB AMSTERDAM

0

14

BEKNOPTE

Nederlandsche Spraakleer

DOOR

C. G. KAAKEBEEN,

Leeraar bij het middelbaar onderwijs te 's-Gravenhage.

~~~~~  
**DERDE DRUK.**  
~~~~~

D. MIJS — 1903 — TIEL.

*Pedagogische bibliotheek
van het N. O. G.*

Voorbericht bij den tweeden druk.

Deze druk wijkt in de verdeeling der leerstof af van den eersten; de klankleer is namelijk onmiddellijk vóór de woordvorming behandeld en de spelling aan het slot geplaatst. Dit geschiedde niet met de bedoeling, de spelregels eerst in het laatste jaar te onderwijzen, doch veeleer in de meening, dat de spelling, onafhankelijk van de eigenlijke grammatica, voortdurend naast deze ter sprake komt en daarom een afzonderlijke plaats moet innemen. De talrijke aanvullingen en veranderingen, die verder nog zijn aangebracht, mogen het bewijs leveren, dat het mijn ernstig streven is geweest, bij het licht van het wetenschappelijk onderzoek uit eigen oogen te zien. Het doel dezer beknopte spraakleer is allerminst, een volledige boedelbeschrijving onzer taal te geven, doch veeleer, den leerling heldere begrippen bij te brengen van de wetten en gebruiken der taal en van den inhoud der benamingen, die in het stelsel der grammatica voorkomen. Ook hierbij is beperking de leus geweest en zijn in het bijzonder al die indeelingen vermeden, welke uit een wetenschappelijk oogpunt van onwaarde zijn.

Een boekje met vragen en oefeningen bij de spraakleer sluit zich bij dezen druk aan.

DEN HAAG, Maart 1901.

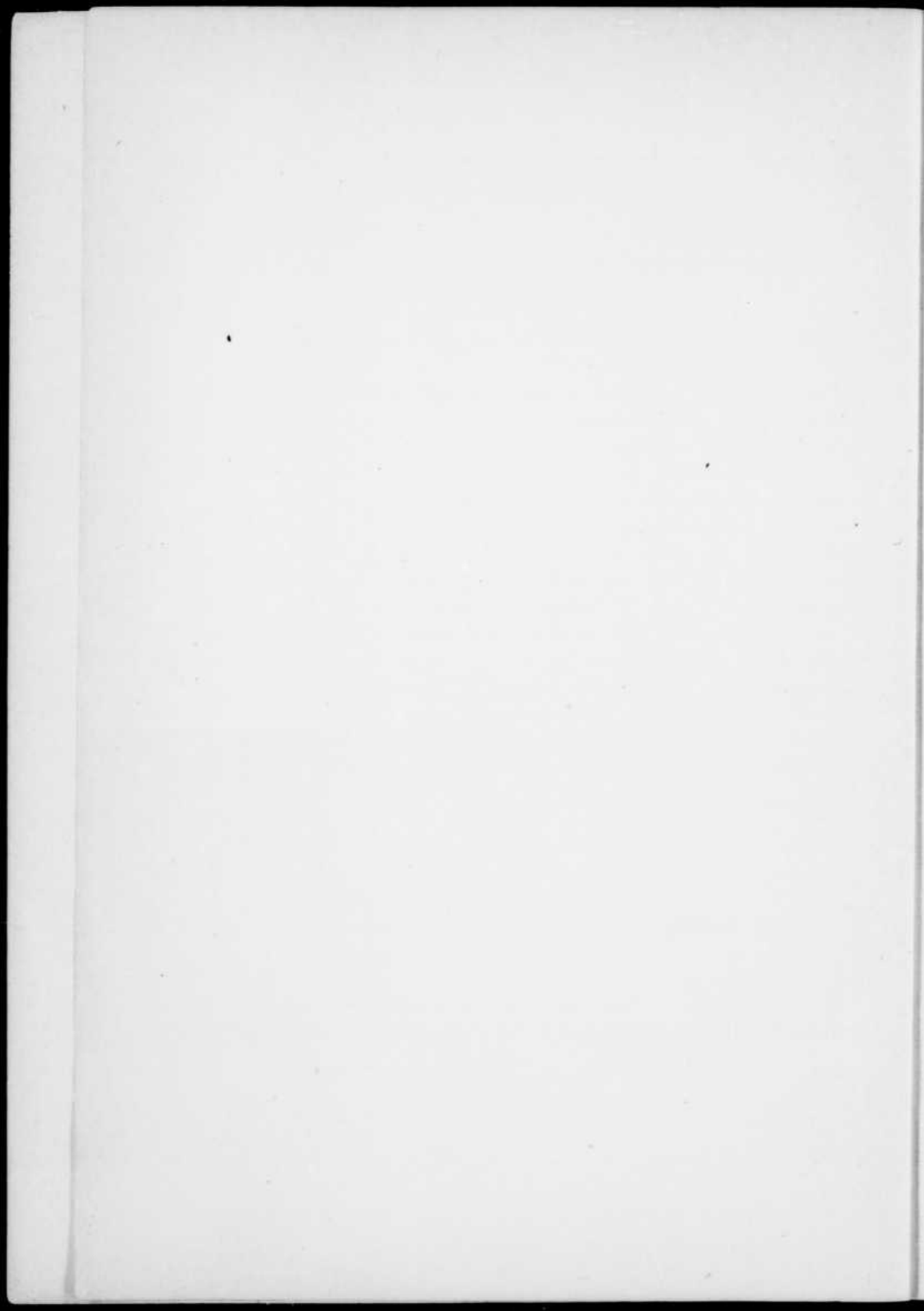
C. G. KAAKEBEEN.

Voorbericht bij den derden druk.

Deze druk is behoudens enkele geringe verbeteringen en aanvullingen geheel gelijk aan den vorigen en kan dus naast dezen gebruikt worden.

DEN HAAG, Maart 1903.

C. G. KAAKEBEEN.

INLEIDING.

De naam *Nederlandsche spreektaal* omvat alle taal, die gesproken wordt door het volk, dat in Noord-Nederland, in de noordelijke helft van Zuid-Nederland of België en in Fransch-Vlaanderen woont. Zij wordt tevens gebruikt door de Nederlandsche kolonisten en hunne afstammelingen in Oost- en West-Indië; ook in Noord-Amerika leeft zij hier en daar nog in den mond van stamgenooten voort en zij is de grondslag geworden van de Afrikaansche taal, die in een groot gedeelte van Zuid-Afrika gesproken wordt.

De streken, waar de Nederlandsche taal overheerschend is, vormen haar taalgebied.

Deze Nederlandsche spreektaal bestaat uit een aantal dialecten of streekspraken, die onderling ten nauwste verwant zijn. Zoo onderscheidt men: het Hollandsch, het Zeeuwsch, het Brabantsch, het Westvlaamsch, het Oostvlaamsch, het Limburgsch, het Betuwsch, het Overijselsch, enz. De spreektaal verschilt van gewest tot gewest, van eiland tot eiland, soms van stad tot stad en van dorp tot dorp.

De in Nederland gesproken dialecten behooren tot drie hoofdgroepen: het *Friesch*, het *Saksisch* en het *Nederfrankisch*.

Het *Friesch* of *Landfriesch* wordt in Friesland gesproken; het onderscheidt zich zoo sterk van de andere dialecten, dat het als eene afzonderlijke taal wordt aangemerkt. Het *Saksisch* wordt gesproken in Groningen, Drente, Overijsel en in de Graafschap; in de andere gewesten, behoudens kleine uitzonderingen, het *Nederfrankisch*.

Het Nederlandsch behoort tot de *Westgermaansche* talen, waartoe ook het Duitsch en het Engelsch behooren.

Onder die Westgermaansche talen onderscheidt het zich door de eigenaardige uitspraak van sommige letters, n.l. *sch*, *g*, *u* en *ij*; door het bezit van uitsluitend Nederlandsche woorden, als *mooi*, *laars*, *lui*, *pret*, *pet*, *prul*, *kip*, *malsch*, *schor*, *vies*, *duchten*, *toon*en e. a. en verder door tal van eigenaardigheden in buiging, woordvoeging en woordvorming.

De beschaafde Nederlandsche spreektaal heeft zich voornamelijk uit het *Hollandsch* ontwikkeld. Sedert de 16de eeuw is zij de taal der beschaafde sprekers; zij is de gemeenlandsche taal geworden.

De algemeene Nederlandsche schrijftaal is niet zoo uitsluitend Hollandsch van karakter, daar zij gedeeltelijk is voortgekomen uit de algemeene schrijftaal van vóór de 16de eeuw, die voornamelijk uit Vlaamsche, Brabantsche en Zuidhollandsche bestanddeelen gevormd was. Hiermede is een der oorzaken aangegeven van de sterke verschillen, die nog steeds tusschen de gesproken en de geschreven taal bestaan. Een andere oorzaak is het meer behoudend karakter der schrijftaal, die nog zeer lang vormen bewaart, welke in de levende spreektaal reeds gewijzigd of verdwenen zijn. Ook verandert de schrijftaal sterker onder de inwerking van vreemde talen dan de spreektaal. In den laatsten tijd valt een sterkere invloed van de beschaafde spreektaal op de algemeene schrijftaal waar te nemen.

De historische spraakleer geeft een overzicht van de geschiedkundige ontwikkeling der klanken, woorden en taalvormen.

De stellige spraakleer beschrijft slechts het tegenwoordig taalgebruik.

In dit leerboek wordt de stellige spraakleer der algemeene Nederlandsche schrijftaal, met bijzondere inachtneming der beschaafde spreektaal, beknopt behandeld.

INHOUD.

(De cijfers geven de paragrafen aan.)

Inleiding

DE ENKELVOUDIGE ZIN.

Begripsbepaling van „zin” en volzin	1
Verdeeling der zinnen naar den inhoud	2—4
Onderwerp en gezegde	5
Het onderwerp	6
<i>Het</i> als onderwerp	7
Voorloopig onderwerp	8
De aanspreking	9
Zinnen zonder onderwerp	10
Het gezegde	11—13
Overeenstemming van onderwerp en persoonsvorm	14—16
Bepalingen	17
Bepalingen van het gezegde	18
Naamvalsbe­palingen van het gezegde	19—23
Voorzetselbepalingen van het gezegde	24
Bijwoorden en bijwoordelijke uitdrukkingen als gezegde- bepalingen	25
Vergelijkings­en als gezegdebepalingen	26
Gebruik der gezegdebepalingen bij infinitieven, deel- woorden en bijv. naamwoorden	27—29
Bijvoeglijke bepalingen	30
<i>a.</i> Attributieve bepalingen	31
<i>b.</i> Praedicatieve bepalingen of bep. van gesteldheid	32
Modale bepalingen	33
Beknopte zinnen; absolute bepalingen	34—36

INHOUD.

Veelgedige bestanddeelen	37—38
Woordschikking	39—43
Onvolkomen (onvolledige) zinnen	44
Uitlating en samentrekking	45—46
Voorbeelden bij de ontleding van enkelvoudige zinnen	47—50

DE LEER DER WOORDSOORTEN.

Verdeeling	51
Werkwoorden	52—54
Overgankelijke en onovergankelijke w.w.	55—56
Wederkeerige werkwoorden	57
Onpersoonlijke werkwoorden	58
De niet-zelfstandige werkwoorden	59
Voorbeeld van volledige vervoeging.	60—61
Tijden	62—67
Persoon en getal	68—71
De wijzen van het werkwoord	72—77
Sterke en zwakke vervoeging.	78
Zwakke vervoeging	79
Onregelmatige zwakke werkwoorden	80—81
Sterke vervoeging.	82—83
Zwakke naast sterke vervoeging.	84—85
Onregelmatige sterke werkwoorden.	86—87
Vervoeging der samengestelde w.w. Deelwoorden met <i>ge</i>	88—91
Vervoeging met <i>hebben</i> of <i>zijn</i>	92—96
De infinitief of onbepaalde wijs	97—100
Verbuiging	101
Naamval	102—106
Datief en accusatief	107—108
De naamval van de bijstelling, de bepaling van ge- steldheid en de vergelijking	109—111
Zelfstandige naamwoorden	112
Verbuiging van het zelfst. naamwoord	113—115
Geslacht	116—119

INHOUD.

Persoons- en diernamen met afzonderlijke benamingen voor het natuurlijk geslacht	120—129
Zelfslachtige diernamen, zaaknamen, stofnamen, verzamelen- en begripsnamen	130—138
Getal	139—145
Bijvoeglijke naamwoorden	146—152
Trappen van vergelijking	153—157
Voornaamwoorden	158
Persoonlijke voornaamwoorden	159—163
Bezittelijke »	164—165
Aanwijzende »	166—170
Vragende »	171
Betrekkelijke »	172—175
Onbepaalde »	176
Telwoorden	177—180
Lidwoorden	181
Bijwoorden	182—185
Voorzetsels	186—187
Tusschenwerpsels	188
Overgangen	189—192

DE SAMENGESTELDE ZIN.

Bepaling van „samengestelde zin”	193
Grammatisch verband	194
Hoofdzin en bijzin	195—196
Bijschikkend zinsverband	(197—202)
Bijschikking van hoofdzinnen	197—198
Aaneenschakelend zinsverband	199
Tegenstellend »	200
Oorzakelijk »	201
Bijschikking van bijzinnen	202
Onderschikkend zinsverband	(203—208)
De afhankelijke woordschikking	203—204
Onechte bijzinnen	205
Verdeeling der bijzinnen	206
Bijwoordelijke zinnen	207

INHOUD.

Ellips in bijzinnen.	208
Verbindingswoorden	209
<i>Voegwoorden</i>	210
<i>Leesteekens</i>	211—221

KLANKLEER.

Spraakklanken; lettergreep; klemtoon	222—226
Klinkers en tweeklanken	227—231
Medeklinkers.	232—234
Grammatische figuren	235
Ontstaan van nieuwe spraakklanken	236
Verdwijnen van spraakklanken	237
Wijziging » »	238
Omzetting » »	239

LEER DER WOORDVORMING.

Verandering van den woordenschat.	240
Samenstelling; afleiding; klanknabootsing	241—246
Analogie	247
Samenstelling	248
Samenstelling der werkwoorden	249
» » zelfst. naamwoorden	250
» » bijv. »	251
» van andere woorden	252
Verholen samenstelling	253
Verouderde woorden in samenstelling	254
Afleiding	255
Rechtstreeksche afleiding	256
Middellijke afleiding der werkwoorden.	257
Afleiding der werkw. door achtervoegsels	258—259
» » » » voorvoegsels	260
Middellijke afleiding der zelfst. naamw.	261—270
» » » » bijv. naamw.	270—272
Afleiding der bijwoorden door achtervoegsels	273
Samenstellende afleiding	274

INHOUD.

Ontleening aan vreemde talen	275—276
Barbarismen	277
Volksetymologie.	278
De werking der bijgedachte in de taal	279
Dubbelvormen (doubletten).	280
Verdubbeling (reduplicatie).	281

SPELLINGLEER.

Letterteekens; vreemde letters; stomme letters	282—284
Spelregels voor de klinkers.	285—291
Spelregels voor enkele tweeklanken.	292—295
Spelregels voor medeklinkers	296—303
Vreemde en verbasterde woorden	304—305
De <i>n</i> in samengestelde zelfst. naamw.	306
De <i>n</i> als verbindingsletter	307
Het aaneenschrijven der woorden	308—309
Gebruik der woordteekens	310—313

DE ENKELVOUDIGE ZIN.

Begripsbepaling van „zin” en van „volzin.”

§ 1. Alle mededeeling door middel van de taal geschiedt gewoonlijk in zinnen. Iedere zin vertegenwoordigt eene gedachte.

Eene gedachte ontstaat, wanneer zich in onzen geest voorstellingen verbinden.

Door den zin wordt die verbinding van voorstellingen onder woorden gebracht d. i. door woorden ontbonden en zoo kan de zin in den geest van den hoorder (of lezer) dezelfde gedachte doen ontstaan, van welke hij is uitgegaan. B.v: *Het weer is mooi.* — *Mooi weer!* — *Geef mij een glas water.* — *Water!* — *Ga je op reis?* — *Op reis?*

Uit deze voorbeelden blijkt, dat de bestanddeelen der gedachte nu eens ten volle genoemd, dan weder ten deele uitgedrukt, ten deele verzwegen worden. Naar den vorm zijn de zinnen volledig (volkomen) of onvolledig (onvolkomen). Een volledige (volkomen) zin of volzin is de uitdrukking eener gedachte met behulp van een persoonsvorm.

Opm. 1. Onder persoonsvorm verstaat men het vervoegde werkwoord, dat steeds in den 1^{en}, 2^{en} of 3^{en} persoon staat. Een onvolledige (onvolkomen) zin is de uitdrukking eener gedachte zonder persoonsvorm. Vgl. de boven gegeven voorbeelden van zinnen.

Opm. 2. Er bestaat ook eene wijze van mededeeling door middel van de zoogenaamde tusschenwerpsels, b.v.: *foei!* *ho!* *ach!* Deze geven wel uiting aan eene eenvoudige gewaarwording of zelfs aan een wil, doch zijn gevoelsklanken, geen zinnen, omdat in dit geval geen woorden worden uitgesproken die bestanddeelen der gedachte vertegenwoordigen, gelijk bij de zinnen, ook bij de onvolkomene, het geval is.

Verdeeling der zinnen naar den inhoud.

§ 2. Om den inhoud van den zin in het algemeen aan te duiden gebruiken wij de volgende benamingen:

a. oordeelende zinnen, als: *Het vriest.* — *Je let niet op.* — *Wat een toestand!* — *Wat rijdt die trein hard!*

Hiertoe rekenen wij alle zinnen, waardoor iets wordt beweerd of verhaald.

b. wenschende zinnen, als: *Gehoorzaam.* — *Ga mee op reis.* — *Kwam hij maar!*

Hiertoe behooren alle zinnen, die een gebod, een verzoek of een wensch inhouden.

c. toelatende zinnen, als: *Ga je gang.* — *Laat hij gerust blijven.*

d. vragende zinnen.

§ 3. Men onderscheidt de vragende zinnen in bevestigingsvragen (subjectieve vragen) en aanvullingsvragen (objectieve vragen).

Bevestigingsvragen zijn b.v.: *Komt hij morgen?* — *Is zij ziek?* Het antwoord kan dan gegeven worden met woorden als: *ja, neen, misschien, wellicht, waarschijnlijk* enz. Men vraagt dus, of eene bepaalde gedachte bevestigd kan worden.

Aanvullingsvragen zijn b.v.: *Wie zegt dat?* — *Wat bedoelt je?* — *Waar woont hij?* Het antwoord kan dan nooit zijn als boven, doch moet steeds een ontbrekend deel der gedachte aanvullen, dat in den vragenden zin zoolang door een vraagwoord wordt aangeduid.

§ 4. De toon van een zin is over het algemeen uitroepend, mededeelend of vragend. Hieraan beantwoorden in het schrift het uitroepeteeken (!), de punt (.) en het vraagteeken (?). Er zijn ten opzichte van den toon evenwel talrijke schakeeringen mogelijk, tengevolge van de verschillende gevoelstoestanden, die op den toon invloed hebben. Zoo is de toon van wenschende zinnen als: *Ga zitten, Lees maar verder,* veeleer mededeelend dan uitroepend en daardoor nemen zulke zinnen het karakter

van uitnodigingen aan. Wanneer iemand zegt: *Willem, Willem, hoe kun je zoo handelen!* — *Dat kun je niet meenen!* dan is de toon in beide zinnen die van een zacht-verwijtenden uitroep. Naar zijn inhoud is de eerste zin vragend, de tweede oordeelend. Deze opmerkingen mogen voldoende zijn om te doen begrijpen, waarom wij afzien van eene verdeeling naar den toon.

Onderwerp en gezegde.

§ 5. Bij de verklaring dezer termen gaan we uit van den oordeelenden volzin.

In § 4 is reeds gezegd, dat het vervoegde werkwoord (de persoonsvorm) in den 1^{en}, 2^{en} of 3^{en} persoon staat.

Het onderwerp (subject) nu is de nadere aanduiding van den werkwoordelijken persoon. B.v.: *Ik schrijf.* — *Jij hebt gelijk.* — *Hij komt.* — *Het sneeuwt.* — *Floris de Vijfde werd vermoord.*

Het gezegde (praedicaat) is de persoonsvorm alleen of met zijne aanvullingen. B.v.: *De sneeuw valt.* — *Je bent zenuwachtig.* — *De negentiende eeuw spoedde ten einde.* — *Het wereldverkeer heeft de volken tot elkander gebracht.*

Het onderwerp.

§ 6. Het onderwerp is steeds een zelfstandig woord en staat in den eersten naamval, indien het buigbaar is.

Een voor 't overige niet-zelfstandig woord, dat als onderwerp gebruikt is, wordt daardoor zelfstandig. B.v.: *De is een lidwoord.* — *Vandaar moet soms aaneengescreven worden.* — Eens gezegd *blijft gezegd.*

Men vindt het onderwerp van den zin door te vragen *wie of wat*, gevolgd door het onveranderd gezegde.

„Het” als onderwerp.

§ 7. Indien men als antwoord op de vraag: *Waar is mijn horloge?* zegt: *Het ligt op de tafel*, dan vertegenwoordigt het in dien zin het zelfst. naamw. horloge.

In zinnen als: *Het is mooi weer.* — *Het was een liefelijke Septemberdag* wordt door het onderwerp het eene geheele waarneming samengevat en aan de in den geest des sprekers bestaande voorstellingen: mooi weer, liefelijke Septemberdag gelijkgesteld.

Men neemt ook vaak een toestand of eene werking waar, zonder eene zelfstandigheid te noemen, die er mede verbonden is. B.v. *Het sneeuwt. Het doet me daar zoo'n pijn.*

*Hij sprak: het slikkert van den wal,
En, eer men 't buldren hoort,
Heeft de eigen kogel uit één slang
Hun beider borst doorboord (Bilderdijsk).*

't Zat Klaas in d' onderbuik, hij wou gedurig sterven.

(Staring).

In zulke zinnen wordt door het als onderwerp slechts aangeduid eene zelfstandigheid, die noch de spreker noch de aangesprokene is. Soms wordt met opzet die zelfstandigheid niet nader dan door het aangeduid, om aan de mededeeling iets geheimzinnigs te geven. B.v.: *En het klotst en bruist en schuimt, waar hij de wateren beukt* (Cremer).

Voorloopig onderwerp.

§ 8. Deze term wordt gebruikt voor het geval, dat de werkwoordelijke persoon eerst door een voornaamwoord aangeduid, doch later in denzelfden zin nauwkeuriger genoemd wordt. B.v.: *Hij begrijpt alles, die jongen!* — *Zij voert niets uit, die luie meid!* Vooral het komt dikwijls als voorloopig onderwerp voor: *Het verbaast mij, u hier aan te treffen.* — *Het spijt mij, dat ik uw verzoek niet kan inwilligen.*

Opm. Dit voorloopig karakter kan zich ook bij andere zin-deelen voordoen. Zoo heeft men een voorloopig voorwerp in deze zinnen: *Ik ken hem wel, den schelm!*

*Elk wil het zien, het jeugdig paar,
Wel zijn ze 't beiden waard.* (Bogaers);

voorloopige plaatsbepalingen komen voor in de volgende zinnen:
Er bevindt zich in dit museum een opgezette tijger. Daar zijn in Friesland veel meren.

De aanspreking.

§ 9. In alle zinnen met het werkwoord in den 2^{den} persoon is het onderwerp natuurlijk tevens aangesproken persoon. B.v.: *gij liegt.*

Iedere naam van een aangesproken zelfstandigheid, buiten het voornaamwoord van den tweeden persoon, draagt den bijzonderen naam van aanspreking. B.v.: *Jongen, je liegt.* — *Waarde vriend, zend mij terstond geld.* — *Jan, er wordt gescheld.* — *Mijn waarde, ik heb geen tijd.*

Zinnen zonder onderwerp.

§ 10. Bij wenschende zinnen in den 2^{en} persoon ontbreekt meestal het onderwerp: *Vertrek! Zwiigg!*

Een enkele maal wordt het onderwerp uitgedrukt: *Kom jij eens hier!* Jij is het onderwerp, als vertegenwoordiger van den werkwoordelijken persoon in kom.

Opn. In *Kom binnen, Willem*, heet Willem niet onderwerp, maar aanspreking. (Vgl. § 9).

Ook andere persoonsvormen kunnen zonder onderwerp voorkomen:

1°. Uitdrukkingen als: *Zegge honderd gulden. Verzoeke terstond antwoord. Dank u.* Het onderwerp ligt hier, zooals steeds, in den persoonsvorm opgesloten, maar wordt niet nader aangeduid.

2°. Zinnen als: *Mij hongert. Mij dorst.*

De persoonsvorm duidt hier aan, dat men zich de pijn als werking voorstelt; eenē zelfstandigheid als oorzaak en onderwerp dier werking wordt niet nader genoemd.

3°. Zinnen als: *Er wordt gebouwd. Er wordt gelachen.*

Deze zinnen hebben hun eigen geschiedenis. Naar het voorbeeld van zinnen als: *Er wordt een huis gebouwd* zegt men:

Er wordt gebouwd. In dezen zin staat geen onderwerp, doch er kan een onderwerp bij het gezegde gedacht worden.

Bij zinnen als: *Er wordt gelachen*, *Er wordt gebeld*, die met onovergankelijke werkwoorden naar het model der eerstgenoemde zinnen gevormd werden, kan zelfs geen onderwerp gedacht worden. Immers, iets of iemand kan niet gelachen of gebeld worden.

Het gezegde.

§ 11. De inhoud van het vervoegde werkwoord (den persoonsvorm) kan op verschillende wijzen worden aangevuld.

Wanneer de aanvulling betrekking heeft op den toestand van het onderwerp, spreekt men van een naamwoordelijk gezegde: de aanvulling heet dan naamwoordelijk deel. B.v.: *De pop wordt een vlinder.* In dezen zin is *wordt een vlinder* naamwoordelijk gezegde, *een vlinder* naamwoordelijk deel.

Dit komt hoofdzakelijk voor bij de werkwoorden zijn, worden, blijven, schijnen, lijken, blijken en heeten, alsmede bij enkele andere, wanneer ze in beteekenis met de bovengenoemde werkwoorden overeenkomen. B.v.: *Tijd is geld.* — *Piet wordt lui.* — *Hij blijft een boer.* — *Zij scheen beschroomd.* — *Je lijkt wel gek.* — *Dit bleek eene vergissing.* — *Studie heet bij hem vermaak.*

Voorbeelden met andere werkwoorden: *Die maatregel dunkt mij verkeerd.* — *De zaak komt mij vreemd voor.* — *Dat valt mij moeielijk.* — *Onze zaak stond slecht.* — *De emmer loopt leeg.* — *Zij zitten om geld verlegen.* — *Zijne woorden gingen in het rumoer verloren.* — *De vijanden raakten handgemeen.* — *Wat zie je bleek.* — *Hij gevoelt zich beter.* — *Die man ziet er zwak uit.*

In al deze voorbeelden gaat het werkwoord vergezeld van woorden, die op den aard of den toestand van het onderwerp betrekking hebben en met den persoonsvorm een onafscheidelijk geheel uitmaken. Dit blijkt onder andere hieruit, dat men niet spreekt van het luie worden, het gekke lijken, het leege

loopen, het bleeke zien enz. maar van het lui-worden, het gek-lijken, het leeg-loopen, het bleek-zien.

Gewoonlijk is het naamwoordelijk deel een zelfstandig naamwoord zonder voorzetsel of een bijvoeglijk naamwoord. Het kan evenwel ook in anderen vorm voorkomen, b.v. *Ik ben het.* — *Wees uzelf.* — *Het huis is mijn.* — *Dat was te voorzien.* — *Dit is zoo.* — *De kachel is uit.* — *Ik ben in mijn schik.* — *Wat ben je van zins?*

Het naamwoordelijk deel van het gezegde is dus iedere aanvulling van den persoonsvorm, die op den toestand van het onderwerp betrekking heeft.

§ 12. De werkwoorden die deel uitmaken van een naamwoordelijk gezegde, noemt men *koppelwerkwoorden*. Men moet, om deze benaming te verklaren, bedenken, dat de bedoelde werkwoorden met het naamwoordelijk deel eene verbinding (koppeling) vormen, gelijk boven is aangeduid.

Opm. 1. Men houde in het oog, dat de in § 11 genoemde koppelwerkwoorden ook anders kunnen voorkomen. Zoo is *zijn* koppelwerkwoord in: *Zij zijn in hun schik*, doch niet in: *Zij zijn in hun eigen land*, omdat hier niet gezegd wordt hoe ze zijn, maar waar ze zijn. Vgl. ook: *Hij was niet meer.* — *De zon schijnt helder.* — *Dit blijkt ten duidelijkste.* Om aan te geven, dat de werkwoorden in deze en dergelijke zinnen geen koppelwerkwoorden zijn en ook geen hulpwerkwoorden, noemen wij ze *zelfstandige werkwoorden*.

§ 13. In tegenstelling met de naamwoordelijke gezegden kan men de andere gezegden *werkwoordelijk* noemen.

In zinnen als: *Het vriest hard*, *Hij schrijft een brief*, *Je blijft hier*, kan men het gezegde *werkwoordelijk* noemen, omdat de persoonsvorm op zich zelf voldoende beteekenis heeft.

Er zijn echter verschillende gevallen, in welke de persoonsvorm met andere woorden te zamen als één *werkwoordelijk gezegde* moet worden aangemerkt. Dit geschiedt:

1°. In verbindingen van deelwoorden en infinitieven met den persoonsvorm van een hulpwerkwoord van tijd, wijze of lijdenden

vorm. B.v.: *Ik heb een brief geschreven.* — Laat *ik* voortmaken. — *Uw werk* wordt nagezien.

2°. Bij subjectief-wederkeerige werkwoorden, als: *Ik schaam mij over mijne onkunde.* *Hij* verwondert zich over uwe houding.

3°. In alle gevallen, waarin de persoonsvorm met andere woorden een vaste verbinding, een zoogenaamde werkwoordelijke uitdrukking, vormt. B.v.: *Ik ga op reis.* *Hij valt mij in de rede.* — *De dief maakte mij een horloge afhandig.* — *Hij heeft het op jou gemunt.* *Je* ziet er slecht uit. *Je* hebt gelijk.

OVEREENSTEMMING VAN ONDERWERP EN PERSOONSVORM.

§ 14. Daar het onderwerp eene nadere aanduiding is van den werkwoordelijken persoon, volgt hieruit dat het vervoegde werkwoord in persoon en getal overeenstemt met het onderwerp.

a. Overeenstemming in persoon.

§ 15. In zinnen als: *Ik ben het, Die man zijt gij,* wordt door de vormen *ben* en *zijt* reeds aangewezen, dat *ik* en *gij* de onderwerpen zijn. Onzekerheid in het gebruik van werkwoordelijke vormen veroorzaakt daarom geene uitzondering op den regel van de overeenstemming in persoon tusschen onderwerp en gezegde.

Die onzekerheid bestaat bij den beleefdheidsvorm *U* en de vrouwelijksvormen *je, jij* en *jelui* (jullie). Vgl. § 69 en 70.

In *U heeft* is natuurlijk *U* voornw. van den 3^{den} persoon, in *U hebt* van den tweeden. Omgekeerd zijn in *ga je, lag je* de vormen *ga* en *lag* juist door het gebruik met *je* tweede-persoonsvormen geworden.

Van zinnen als: *Wat zijn jelui toch dom! Gaan jelui dikwijls uit?* kan ook niet anders gezegd worden, dan dat *zijn* en *gaan* hier oorspronkelijke eerste-persoonsvormen zijn, voor die van den tweeden persoon gebruikt.

In bijzinnen, die met een betrekkelijk voornaamwoord beginnen, waarvan het antecedent eene zelfstandigheid is in den 1sten of 2^{den} persoon, stemt de persoonsvorm met het antecedent overeen. B.v.: *Jij, die zoo goed Fransch hebt geleerd, moest dat weten.* — *Zoudt ge mij, die u zoo geholpen heb, willen misleiden?*

b. Overeenstemming in getal.

§ 16. Ook in *getal* stemmen onderwerp en gezegde overeen: *Ik sprak. Wij spreken.* Hierbij komen eenige gevallen voor, die bijzondere vermelding verdienen.

1°. De zinnen, waarin een twee- of meerledig onderwerp voorkomt.

Opm. Een bestanddeel van den zin heet twee- of meerledig, wanneer het uit twee of meer gelijksoortige zindeelen bestaat. (Vgl. § 37).

Men zegt: *Jij en ik spreken.* — *Gij en hij zijt.* — *Jij en hij gaat of gaan.* (Vgl. § 71). Indien dus bij een tweeledig onderwerp de personen verschillen, gaat de 1ste vóór den 2^{den}, de 2de vóór den 3^{den}; immers *jij en ik* = *wij*; *gij en hij* = *gijlieden*; *jij en hij* = *jelui*.

Niet alle twee- of meerledige onderwerpen worden als meervoudige gevoeld. Zoodra ze te zamen als eene eenheid gedacht worden, staat de persoonsvorm in het enkelvoud. B.v.: *Werken en denken en leeren is leven.* (De Génestet). *Man en muis is vergaan.* *Huis en hof moet verkocht.* *Gewoonte, instinct en vooral zeker stekelig gevoel om neus en kin leidde hunne schreden naar den scheerwinkel.* (Thineus).

De plaats van het werkwoord kan ook van invloed zijn, b.v.: *Er is op reis allerlei beproeving voor het humeur; er is stil genot en spraakzaamheid; er is vreugd en luidruchtigheid; er is hoop en vrees, moed en bangheid.* (J. Geel).

2°. De gelijkstellingen, aanvangende met het, dat, dit en

het vragende wat. B.v.: *Het zijn beste menschen.* — *Dat zijn onze vrienden.* — *Dit zijn mijne ouders.* — *Wat zijn je plannen?*

Ofschoon het, dat, dit en wat hier niet in getal overeenstemmen met den persoonsvorm, moeten ze toch als onderwerpen beschouwd worden, daar in oordeelen als deze zinnen zijn, het onderwerp steeds het begrip noemt, waarvan de spreker uitgaat. Dat het werkwoord den meervoudsvorm heeft aangenomen, is toe te schrijven aan den invloed der volgende meervoudige zelfstandige naamwoorden. Er bestaat overeenstemming als men zegt: *Zij zijn beste menschen.* — *Die zijn onze vrienden.* — *Deze zijn mijne ouders.* — *Welke zijn je plannen?*

3°. de zinnen met een verzamelwoord als onderwerp.

Men zegt: *Eene bende roovers houdt zich in die streek op.* — *Een regiment dragonders trok over de grenzen.*

Daarentegen: *Eene menigte steden werden verwoest.* — *Er stonden een boel paarden in den stal.*

In de eerste zinnen worden dus *bende* en *regiment*, in de laatste *steden* en *paarden* als onderwerp opgevat.

De laatste kunnen als uitzondering gelden op den regel van de overeenstemming in getal tusschen onderwerp en persoonsvorm, daar de substantieven *steden* en *paarden* hier eigenlijk in den tweeden naamval staan, als bepalingen van *menigte* en *boel* in den eersten naamval, als onderwerpen.

Dit is echter ook oorspronkelijk het geval in zinnen als: *Veel varkens maken de spoeling dun.* — *Twintig stuivers maken een gulden*, waarin *varkens* en *stuivers* ook eigenlijk in den genitief staan bij de nominatieven *veel* en *twintig*. (Vgl. *Niet veel zaaks, twintig onzer*).

Deze telwoorden worden voor een zelfstandig naamwoord echter zoo weinig meer als zelfstandige woorden gevoeld, dat ze volstrekt geen invloed hebben op het getal van den persoonsvorm. De reden is, dat ze, hoewel naar den vorm enkelvoudige woorden, hoeveelheden uitdrukken en dus eene meervoudige beteekenis hebben.

Dit nu is ook bij de verzamelwoorden *menigte* en *boel* het

geval en hieruit volgt de regel: Hoe meer het verzamelwoord het karakter van een onbepaald telwoord aanneemt, des te minder invloed zal het op den persoonsvorm hebben.

Hoe meer het zelfstandig begrip op den voorgrond staat, des te eer zal de persoonsvorm zich naar het verzamelwoord richten. Vgl.: *Zoo pas is weer een paar getrouwd* en: *Zoo pas zijn er een paar soldaten voorbijgegaan*.

Vandaar dat, als het verzamelwoord door een adjectief nader bepaald wordt, het veelal in getal met den persoonsvorm overeenstemt. Vgl.: *Eene menigte Javanen waren op de been* en *Eene zeer talrijke menigte Javanen was op de been*.

Ten slotte is ook de plaats van het werkwoord soms van invloed. Vgl.: *Een vlucht patrijzen kwamen aanvliegen* en *Er kwam een vlucht patrijzen aanvliegen*.

Bepalingen.

§ 17. Men onderscheidt bij de nadere ontleding van de zinnen bepalingen van het gezegde, bijvoeglijke bepalingen en modale bepalingen. De eersten behooren bij het (werkwoordelijk of naamwoordelijk) gezegde. B.v.: *Spreek harder*. — *Het is mij onverschillig*. — *Dat is heel mooi*.

De bijvoeglijke bepalingen behooren bij een zelfstandig woord. B.v.: *Karel de Stoute stierf in 1477*. — *Wij kwamen in de golf van Napels*. — *Ik, ondergeteekende, verklaar... enz.*

De modale bepalingen behooren bij den zin in zijn geheel. B.v.: *Hij is misschien uit de stad*. -- *Ik geloof u niet*.

Bepalingen van het gezegde.

§ 18. De gezegdebepalingen kunnen in verschillende vormen voorkomen. Die vormen zijn:

1°. een zelfstandig woord zonder voorzetsel. Dit zijn naamvalsbe-palingen.

2°. een zelfstandig woord met een voorzetsel. Dit zijn voorzetselbepalingen.

3°. een bijwoord of bijwoordelijke uitdrukking.

4°. eene vergelijking.

Naamvalsbepalingen van het gezegde.

§ 19. Wij onderscheiden bepalingen in den 2^{en}, den 3^{en} en den 4^{en} naamval (genitief-, datief- en accusatiefbepalingen).

Opm. Wanneer de persoonsvorm met een woord in den 1^{en} naamval wordt aangevuld, is dit steeds naamwoordelijk deel (Vgl. § 11) en wordt dus niet als bepaling, maar als gezegde aangemerkt.

* § 20. De genitiefbepaling is steeds aan zijn vorm te onderkennen: *Gedenk onzer. — Wees mijner indachtig.*

§ 21. De datiefbepaling heeft nog maar zelden een afzonderlijken vorm, als in: *Gode zij dank. Het ontbreekt hun aan geld.* Zij is evenwel te onderkennen aan hare eigenaardige verhouding tot het werkwoord of het naamwoordelijk deel. De datiefbepaling namelijk noemt de zelfstandigheid, ten opzichte waarvan de werking of de toestand gedacht wordt. B.v.: *Hij antwoordde mij zeer beleefd. — Een verblijf in het buitenland zal den zieke heilzaam zijn.*

In de meeste gevallen kan de datiefbepaling worden omschreven met *aan* of *voor*.

§ 22. Bepalingen in den 4^{en} naamval (accusatiefbepalingen) zijn een gemeenschappelijke benaming voor alle bepalingen zonder voorzetsel, die noch in den 2^{en}, noch in den 3^{en} naamval staan. Eene bijzondere afdeeling vormen hieronder de lijdende voorwerpen.

Lijdend voorwerp (kortweg: voorwerp) is de naam voor alle bepalingen, die onderwerp worden, zoodra de zin lijdend gedacht wordt. B.v.: *De herder scheert het schaap.* (Het schaap wordt geschoren). — *Hij schrijft een brief.* (De brieven worden geschreven).

In vele gevallen kan men zeggen, dat de zelfstandigheid, die door het lijdend voorwerp genoemd wordt, de werking onder-

gaat of door de werking ontstaat. Bij werkwoorden evenwel die geen bepaalde handeling noemen, zooals *zien*, *hooren*, *begrijpen*, *ondergaan*, *gevoelen*, *beseffen* e. a. staat het voorwerp door analogie met zinnen, waarin van een duidelijke werking sprake is, en beslist alleen de lijdende vorm, dat er een voorwerp bij staat.

Het voorwerp antwoordt op de vraag: *wie* of *wat*, gevolgd door den lijdenden vorm van het werkwoord.

§ 23. Onder de overige gezegdebepalingen in den 4^{en} naamval heeft men:

accusatiefbepalingen van tijd: *Wij gaan dezen zomer niet op reis.*

accusatiefbepalingen van plaats: *Hij ging de zee in.*

accusatiefbepalingen van maat, gewicht, prijs of hoeveelheid: *De hoogte van de kamer bedraagt vier meter. — Dat stuk vleesch weegt twee kilogram. — Dit boek kost een gulden. — Dat scheelt de helft.*

In andere gevallen spreken wij eenvoudig van een accusatiefbepaling van het gezegde. B.v.: *Men is hier zijn leven niet zeker. — Van Speyk stierf den heldendood. — Ik heb den tijd.*

Vorzetselbepalingen van het gezegde.

§ 24. Hieronder verstaan wij alle gezegdebepalingen, die met een voorzetsel beginnen. B.v.: *Denk aan mij. — Hij gaat met zijn vader op reis. — Ik ben bang voor brand. — Volgens Falb zal het hard gaan vriezen. — Het voorstel is door de Tweede Kamer aangenomen. — Geef dit geld aan de armen.*

Het aantal beteekenissen der voorzetsels is legio, zoodat reeds hierom geene nadere, op de beteekenis berustende indeeling zal worden beproefd. Zoo noodig, kunnen dezelfde benamingen als in § 23 en § 25 worden gebruikt.

Opm. Wel is men gewoon, ook bij een voorzetsel van naamval te spreken, doch de onderscheiding tusschen naamvalsbe-
paling

en voorzetselbepaling berust op een duidelijk kenmerk van middel en vorm. De samenhang namelijk van de naamvals-bepaling met andere deelen van den zin wordt alleen aangegeven door een bijzonderen vorm van het woord zelf en soms door de woord-schikking of bestaat alleen in het begrip. Bij de voorzetselbepaling daarentegen wordt die samenhang door het voorzetsel aangeduid.

Bijwoorden en bijwoordelijke uitdrukkingen als gezegdebepalingen.

§ 25. Onder bijwoorden verstaat men alle woorden, die op zich zelf bepalingen vormen en dan onverbuigbaar zijn, zooals: *nu, daar, reeds, ongeveer, misschien.*

Bijwoordelijke uitdrukkingen zijn vaste woordverbindingen, die denzelfden dienst als de bijwoorden doen, als: *van avond, nu en dan, onverrichter zake, op die manier.*

Opm. Uit deze voorbeelden blijkt, dat bijwoordelijke uitdrukkingen den vorm kunnen hebben van voorzetsel- en naamvals-bepalingen. Zij onderscheiden zich echter van de gewone bepalingen, doordat zij eene uitdrukking op zich zelf zijn.

Het is niet doenlijk, en zou ook van weinig of geen nut zijn, een volledig stel van benamingen te bedenken, waardoor de beteekenis der bijwoorden en bijwoordelijke uitdrukkingen bij het gezegde zou worden aangegeven. Slechts enkele gemakkelijke onderscheidingen laten wij hier volgen. Een bijwoord of bijwoordelijke uitdrukking kan bij het gezegde zijn:

bepaling van plaats: *Ik ben hier. — Zijn roem is heinde en ver verbreid.*

bepaling van tijd: *Wij vertrekken morgen. — Er valt van den winter veel sneeuw.*

bepaling van hoedanigheid: *Loop hard. — Op die manier zal het lukken.*

bepaling van graad: *Dat boek is heel mooi. — Ik was min of meer ontsteld.*

bepaling van hoeveelheid: *Dat gebeurt dikwijls. — Hij heeft nu en dan de koorts.*

bepaling van doel: *Hij wilde naar Parijs gaan en pakte te dien einde zijn koffer.*

bepaling van oorzaak: *Daardoor werd ik opgehouden.*

bepaling van reden: *Beleefdheidshalve liet ik hem uitspreken.*

Om aan de vele andere gezegdebepalingen in den vorm van bijwoorden en bijwoordelijke uitdrukkingen toch ook een naam te geven, spreekt men van

bepaling van omstandigheid: *Hij is al op. — Wij keerden onverrichter zake terug,* enz.

Vergelijkingen als gezegdebepalingen.

§ 26. Vergelijkingen staan dikwijls als gewone zindeelen bij het gezegde. Zij worden ingeleid door de vergelijkende voegwoorden *als, dan, gelijk*, b.v.: *Hij zwemt als een visch. — Londen is grooter dan Parijs. — Men hoorde een slag gelijk van een monsterkanon. — Wij werden even beleefd als gastvrij ontvangen. — Haar gelaat was eer belangwekkend dan schoon te noemen.*

Gebruik der gezegdebepalingen bij infinitieven, deelwoorden en bijv. naamwoorden.

§ 27. Gezegdebepalingen, die bij een werkwoordelijk gezegde voorkomen, kunnen dat werkwoord ook vergezellen, als het naamwoordelijk gebruikt wordt. B.v.: *Sterken drank drinken is nadeelig. — Het was onmogelijk hem te ontsnappen. — Wij vergeten nooit uwer te gedenken. — Door den storm genoopt het anker uit te werpen, bleven wij op de reede. — Het is een genot, hier te vertoeven. — De iederen dag terugkeerende koorts. — Beter hard geblazen dan den mond gebrand. Uit nijd iemand benadeelen is slecht. — Met zulk weer uitgaan ware dwaasheid.*

§ 28. Gezegdebepalingen, die bij een naamwoordelijk gezegde voorkomen, kunnen ook een bijvoeglijk

gebruikt woord vergezellen. B.v.: *Hij ontving de hem zoo noodlottige tijding.* — *Zoek eene uwer waardige betrekking.* — *De voor ons doel geschikte handleiding.* — *De reeds grijze man.* — *Een in Duitschland woonachtig geleerde.* — *Zeer schoone brieven.* — *Eene vaak twijfelachtige kans.* — *De op zoo'n wijze dure reis.*

Eene opeenhooping van bepalingen bij een bijvoeglijk woord ontsiert den stijl en wordt daarom door goede schrijvers vermeden. Men schrijve dus niet: *Een aan blinkend geschuurde koperen kettingen slingerend lampje*, maar: *een lampje, dat slingert aan koperen kettingen, die blinkend geschuurd zijn.*

In al de gegeven voorbeelden kunnen dezelfde benamingen gebruikt worden, die voor de gewone gezegdebepalingen zijn aangegeven.

§ 29. Ook het naamwoordelijk deel kan bij een infinitief of deelwoord staan. B.v.: *Bedroefd zijn en gelukkig schijnen is eene groote kunst.* — *Rijk geworden door eigen arbeid, was hij terecht trotsch op zijn rijkdom.* — *Nog jong zijnde, werden wij naar de kostschool gestuurd.*

BIJVOEGLIJKE BEPALINGEN.

§ 30. Hieronder verstaat men al die bepalingen, welke bij een zelfstandig woord behooren. Zij worden onderscheiden in *a.* attributieve en *b.* praedicatieve bijvoeglijke bepalingen.

a. Attributieve bepalingen.

§ 31. Deze staan steeds vóór of onmiddellijk na het zelfst. woord en kunnen den vorm hebben van:

1°. een bijvoeglijk woord: *de goede man, de vallende ster, mijn vader, de man zelf, deze straat, Karel de Kale, God almachtig, meisje lief.*

Opm. Onder den term bijvoeglijk woord verstaat men ieder woord, dat zelf geene zelfstandigheid vertegenwoordigt, doch bij een zelfstandig woord als bepaling staat en er, zoo het verbogen is, in geslacht, getal en naamval mee overeenstemt.

De lidwoorden (*de, het en een*) worden niet als afzonderlijke bepalingen aangemerkt.

2°. eene bijvoeglijke genitiefbepaling: *de stad der zeven heuvelen. — Velen uwer. — Eene bete broods.*

Hiertoe behooren ook: *Duizenden menschen, honderden burgers waren op de been.* Menschen en burgers zijn hier bijvoeglijke genitiefbepalingen bij de onderwerpen duizenden en honderden, meervouden der zelfstandige woorden duizend en honderd. Zoo ook: *millioenen musketen.*

Opm. In vele gevallen heeft het zelfst. naamw., dat oorspronkelijk in den genitief stond, dien vorm verloren en blijft het onverbogen.

B.v.: *veel zilver, geld genoeg, meer licht, een glas wijn, vijf minuten oponthoud, een hoop zand, eene partij tabak, eene massa volk.* Zilver, geld, licht, enz. stonden hier oorspronkelijk in den genitief.

De genitief-*s* viel weg, doordat voor het taalbewustzijn de woorden *veel, genoeg, meer, een glas, enz.* ophielden hoofdwoorden te zijn en het karakter aannamen van bepalingen van hoeveelheid bij de zelfstandige woorden *zilver, geld, licht, wijn,* die natuurlijk niet meer als bijvoeglijke bepalingen opgevat werden.

De zelfst. nw., die op deze wijze den genitiefuitgang verloren, zijn daardoor vrij geworden en hebben thans in den zin dien naamval, welke uit hun gebruik volgt.

Men schrijve dus: *Een glas goede wijn is uitstekend; doch: Geef hem een paar glazen goeden wijn.*

3°. eene bijstelling, b.v.: *Parijs, de hoofdstad van Frankrijk, ligt aan de Seine. — Hij, zeeman in het hart, staat zeilree op de kiel. — Gij allen. — Wij tweeën.*

Onder bijstelling verstaat men ieder zelfstandig woord, dat een ander zelfstandig woord bepaalt, door er eenvoudig naast

te staan, waarbij beider begrippen aan elkaar gelijkgesteld worden. Soms staat eene bijstelling na een geheel zin. B.v.: *Hij is voor de achtste maal afgewezen, een treurig bewijs zijner onkunde.* — *De predikanten beproefden volksredenaars te zijn en voor hun oogmerk zich te bedienen van het aanschouwelijke in de volkstaal. Hachelijk genre, maar prijzenswaardig in zichzelf.* (B. Huet).

Bijstellingen, die als soortnamen bij een eigenaam staan, om bepaaldelijk de soort te noemen, waartoe de zelfstandigheid behoort, worden soortbepalingen genoemd. B.v.: *De berg Merapi, de rivier de Po, de stad Groningen, Prins Maurits, Koning Willem III, Oom Jan.*

4°. een bijwoord, b.v.: *Jij daar.* — *De huizen daarginds.*

5°. eene voorzetselbepaling, b.v.: *Het haantje van den toren.* — *De courant van eergisteren.* — *Een gedicht op De Ruyter.*

6°. eene vergelijking, b.v.: *Een kerel als een boom.* — *Een gezicht als een oorworm.*

b. Praedicatieve bijvoeglijke bepalingen of bepalingen van gesteldheid.

§ 32. Deze onderscheiden zich van de attributieve, doordat ze, ofschoon ook bij een zelfstandig woord behoorende, vrij in den zin kunnen staan, evenals eene gezegdebepaling. Zij kunnen den vorm hebben van:

1°. een onverbogen bijvoeglijk naamwoord of deelwoord. B.v.: *Langs kaalgeschudde wouden, langs heiden dor en vaal, werpt, bleek, de najaarszonne een treurigen morgenstraal* (Pol de Mont). — *Bevend van verontwaardiging wees ik hem de deur.* — *'t Bootje dobbert op de baren, Door een maagdenhand bestierd, Die de kleine roeispaan zwiert.* (Heye).

Bij een persoonlijk voornaamwoord staat het bijvoeglijk naamw. of deelwoord steeds praedicatief. B.v.: *Reeds zeker van de overwinning, stormden wij vooruit.* — *Hoe kon ik, door*

allerlei aandoeningen bestormd, *mijn gevoel meester blijven!* — Den bal niet kunnende vangen, *vergenoegde hij zich met zijn handje op te houden.* In al de gegeven voorbeelden behoort de praedicatieve bepaling bij het onderwerp. In de volgende heeft zij betrekking op het voorwerp: *Ik vond den zieke gisteren veel beter.* — *Jan zag een arm man naakt, maar zocht geen geld te derven.* — *Het geld, dat stom is, maakt recht, wat krom is.* — *We zullen de zaak maar onaangeroerd laten.*

In enkele gevallen is het zelfstandig woord, waarop de bijvoeglijke bepaling betrekking heeft (b.v. *iemand, een mensch*) verzwegen. B.v.: *Waarachtige droefheid maakt stom. Deze wijn maakt slaperig.*

Opm. 1. Door het vrije gebruik van deze onverbogen bijvoeglijke woorden kan soms onduidelijkheid ontstaan. B.v.: *Uitgeput vond ik hem weer.* Deze zin is dubbelzinnig, omdat gewoonlijk de praedicatieve bijv. bep., die vooraan staat, op het onderwerp van den zin betrekking heeft. Vgl.: *Verwonderd keek hij mij aan.* — *Zwijgend zagen wij de slanke boomen lichtwaarts dragen hunne zwarte kruin* (Pol de Mont).

Niet altijd behoort de vooraanstaande bijv. bepaling bij het onderwerp van den zin. Vgl.: *Hierbij ingesloten, zend ik u twee bankbiljetten.* — *Onvrouwlijk, haveloos gekleed, Viel 't werk der arme naaister bang* (Potgieter). — *Door onze eigen bloedverwanten verlaten, stond ons maar één weg open.* — *Zelfs: Ten bloede toe vervolgd door eene overheid, die aan den leiband der geestelijkheid liep, brandde in hun binnenste de dorst naar vergelding* (B. Huet). In dezen zin behoort de bepaling ten bloede toe vervolgd bij een niet uitgedrukt zij, dat in hun ligt opgesloten. Er bestaat hierbij eigenlijk geen vaste regel dan deze: Gebruik het praedicatieve bijvoeglijke woord zoo, dat geene misvatting mogelijk is.

Opm. 2. Over 't algemeen vermijdt men in een goeden stijl het praedicatief gebruik van tegenw. deelwoorden, indien ze van vele bepalingen vergezeld gaan. Zoo schrijve men niet: *Heden*

over eenige vrije uren kunnende beschikken, haast ik mij uw brief te beantwoorden, maar liever: Daar ik heden over eenige vrije uren kan beschikken, haast enz.

2°. een infinitief. B.v. *Ik hoor den vogel zingen.* — *Hij voelde zijn bloed naar het hoofd stijgen.* — *Ik heb daar een huis staan.* — *Hij zag de ridders draven.* — *Wat wondren zaagt ge al niet, woestijnvorstin van 't Oosten, een grond vereeuwigen, dien 's hemels vuren roostten.* (Da Costa).

Opm. In al de bovenstaande gevallen heeft de infinitief de beteekenis van een tegenwoordig deelwoord. Aan deze bijzonderheid kan men den infinitief als bepaling van gesteldheid onderkennen van den infinitief als voorwerp. Zoo is in: *Ik zie den os slachten*, de infinitief het voorwerp van *zie*, *den os* is weder voorwerp bij *slachten*. (Vgl. § 27). Daarentegen is in: *Ik zie den os loopen*, *den os* voorwerp van *zie* en *loopen* bepaling van gesteldheid.

3°. een zelfstandig naamwoord. B.v. *Vondel was dichter geboren.* — *Ik noem mij uw dienstwilligen dienaar.* — *Zijn zoon, zijn eenige, door Vargas opgedaagd om, gijzelaar in Spanje, zijn vader dag aan dag een pest te zien verklaard, heel 't Neêrlandsch volk een bent, 't licht van Gods zon onwaard.* (Da Costa).

Vaak gaat in dit geval het voegwoord van hoedanigheid als vooraf. B.v.: *Als voogd zal ik voor zijne opvoeding zorgen.* — *Wij eeren Vondel als mensch en als kunstenaar.* — *De vergadering koos dezen heer, als den oudste, tot voorzitter.*

Modale bepalingen.

§ 33. Hiertoe behooren die zindeelen, welke dienen om aan te duiden, hoe de spreker zich voorstelt, dat de gedachte, welke door den zin wordt uitgedrukt, zich verhoudt tot de werkelijkheid.

Zij hebben dus geen betrekking op den inhoud van het gezegde of op een ander zindeel, maar op den geheelen zin, als gedachte. Hun verband tot den zin is daardoor lossen, zoodat

ze soms bijna afzonderlijk vóór of na den zin staan. b.v.: *Zeker, ik zal komen.* — *Hij is nu reeds in Batavia, naar alle waarschijnlijkheid.*

Eene modale bepaling kan den vorm hebben van:

a. Een modaal bijwoord. B.v.: *Ik kom misschien.* — *Gij zijt bepaald ziek.* — *De trein zal vermoedelijk een uur te laat aankomen.* — *Ga niet.* — *Of hij knap is!*

b. Eene voorzetselbepaling. B.v.: *Zonder twijfel zal hij slagen.* — *Hij heeft, naar mijne bescheiden meening, ongelijk.*

c. Eene genitiefbepaling. B.v.: *Gij gaat mijns inziens verkeerd te werk.* — *Mijns erachtens is deze schatting veel te laag.*

Beknopte zinnen; „absolute” bepalingen.

§ 34. Beknopte zinnen zijn zinsbepalingen, die in waarde met bijzinnen gelijk staan, doch niet in vorm, daar ze den persoonsvorm missen.

Men leide uit den naam beknopte zinnen niet af, dat ze uit zinnen ontstaan zijn; zij bestaan eenvoudig in infinitieven, deelwoorden en bijv. naamw., die (Vgl. § 27 en § 32) van verschillende bepalingen vergezeld gaan en daardoor het gewicht van een bijzin krijgen.

Meestal wordt de beknopte zin, evenals een bijzin, door eene komma afgescheiden. B.v.: *Beproof eens, wat vroeger op te staan.* — *Wees zoo goed, mij terstond te antwoorden.* — *Mijn waarde neef, ik durf het wagen, u twee commissies op te dragen.* — *'t Is, in 't verkoophuis voor Papa vier doosjes lucifers te koop en op de Bloemmarkt voor Mama wat lentebloemzaad op te loopen.*

De beknopte zinnen in deze voorbeelden zijn alle infinitieven met bepalingen en doen respectievelijk den dienst van: voorwerp, voorzetselbepaling, voorwerp (voorafgegaan door het voorloopig voorwerp het) en naamwoordelijk deel van het gezegde.

Beknopte zinnen, uit deelwoorden en bijv. naamwoorden met bepalingen bestaande, doen den dienst van praedicatieve bijvoeg-

lijke bepalingen en worden ook veelal door komma's gescheiden.

B.v.: *Jan wierp den bal in de hoogte en, hem willende vangen, hield hij zijn handje op. — Ik had u lief! en dus — gij zult dees zangen, Dees lijkkranen, uit het Zuiden u gebracht, Hoe kunstloos ook mijn hand zijn loover vlocht, Met welgevallen op uw graf ontvangen. — De gastenkring stond als één man op, blijkbaar tevreden met het schrale maal, en liet ons met hongerige magen en lange gezichten zitten.*

§ 35. Soms wordt door de uitlating van het tegenwoordig deelwoord hebbende de beknopte zin eenigszins verkort. B.v.: *Zij zat daar, de oogen vol tranen, het hoofd gebogen. — Alles wel overwogen, meen ik voor uw aanbod te moeten bedanken. — Gehoord het advies van onzen Minister, kennen wij U een pensioen toe van f 600.*

§ 36. Ook komt de beknopte zin zoogenaamd absoluut voor, d. w. z. zoodanig, dat in den bijbehorenden zin geen enkel woord staat, waarvan de absolute bepaling afhankelijk is. B.v.: *Mijn oom uitgezonderd was de familie welvarend. — Hier gesloten zijnde, brieven en boodschappen hiernaast te bezorgen.*

Opm. 1. Een dergelijk absoluut gebruik van bepalingen is ontstaan door navolging van vreemde talen. In zinnen als de bovenstaande wordt het door algemeen gebruik gewettigd, doch over het algemeen is zulk een zinsbouw in strijd met den aard onzer taal. De volgende zinnen b.v. zijn verkeerd: *Het weér prachtig zijnde, gingen wij uit de stad. — De Urker spreektaal raadplegende, schijnt het, alsof op Urk, evenals op de Veluwe, de bevolking van alle drie hoofdstammen gelijkelijk afstamt.*

Opm. 2. Ook sommige bepalingen met behalve hebben dit absolute karakter, hoewel ze geen beknopte zinnen mogen genoemd worden. B.v.: *Behalve die Italiaan waren al de aanwezigen landgenooten van ons. — Allen juichten, behalve de pikeur.* Men spreke hier eenvoudig van »absolute bepaling».

Veelvedige bestanddeelen.

§ 37. Zoolang er maar één persoonsvorm in den zin voorkomt, blijft hij enkelvoudig. Alle verdere zindeelen kunnen twee- of veelvedig zijn.

B.v.: *Teleurstelling, ontbering, wegwijnen in een vreugdeloos bestaan is het lot van duizenden.* (Veell. onderw.) — *Sprekers, hoorders, denkers, daders Vindt ge in soorten, rijp en groen; Zelden vindt ge wel vereenigd: Spreken, hooren, denken, doen.* (Veell. voorwerp en tweel. bijv. bep.: *rijp en groen.*) — *Al de liefde, die een mensch voor het edele paard, zijn krijgsmakker, zijn trouwen, schranderen vriend en gehoorzamen dienaar kan voelen, moest in een kunstenaarsziel verdubbeld zijn.* (Veell. bijstelling).

Vaak wordt een veelvedig onderwerp door een enkel woord samengevat. B.v.: *Heeren en boeren, dames en meiden, werklui en soldaten, studenten en schooljongens, koetsiers en schippers, allen doen hun best op het ijs.* — *Atomen en gedachten, waterdruppels en daden, zij verdwijnen slechts schijnbaar in de eeuwigheden van zee en verleden.*

Behalve door en kunnen veelvedige zindeelen ook door andere voegwoorden verbonden worden, n.l. door: *alsmede, benevens, doch, maar, of, of—of, noch—noch, zoowel—als, hetzij—hetzij, deels—deels, hoe—hoe.* B.v.: *Regelmatige, doch onbeduidende trekken.* — *Niet praten, maar doen is de zaak.* — *Gij moet kiezen of deelen.* — *Of gij òf deze man spreekt onwaarheid.* — *Besloersde trom noch rouwgebrom ga romlende om voor mijn gebeente.* — *Zoowel Duitsland als Nederland heeft thans zijn koloniën.* — *Alle wezens der Indische mythologie, hetzij goden, dan wel reuzen, dwergen, nimfen, zijn volslagen karakterloos.* — *Het was deels uwe, deels onze schuld.* — *Nu wordt het hoe langer hoe gekker.*

Er zijn er onder deze voegwoorden, die zelfs nooit anders dan tusschen zindeelen gebruikt worden. B.v.: *noch, benevens, alsmede, zoowel—als, mitsgaders.*

§ 38. Het verband tusschen twee- of veelledige bestanddeelen is aaneenschakelend, tegenstellend of verklarend. B.v.: *Ruime en gezonde steden* (aaneensch.). — *Deze hechte, schoon teere band des tijds verbindt deelen, die meer of minder rijk zijn aan frissche en geestige schetsen.* (Th. Jorissen). In dezen zin is het logisch verband tusschen hechte en teere en tusschen meer en minder tegenstellend, tusschen frissche en geestige aaneenschakelend.

Vgl. verder de in § 37 gegeven voorbeelden en voor het verklarend verband:

Er bestaat een werktuig om de lucht in eene bepaalde ruimte te verdunnen, namelijk de luchtpomp. — Deze familie gaat van den zomer naar eene badplaats en wel naar Ostende. — Alledaagsche, d. i. bekrompen, laffe menschen. (S. Gorter).

Opm. Bijvoeglijke bepalingen worden alleen twee- of meerledig genoemd, ingeval bij ieder van hen het substantief afzonderlijk gedacht wordt, zooals in: *oude en nieuwe boeken; dure, doch smakelijke vruchten; gastvrije, beminnelijke lieden.*

Daarentegen zijn in: *mijne oudste zuster, die aardige jongen, smakelijk Beiersch bier, beste Zeeuwsche aardappelen*, enz. mijne, die, smakelijk, beste bijvoeglijke bepalingen van oudste zuster, aardige jongen, enz. Men noemt zulke bijvoeglijke bepalingen ondergeschikt, in tegenstelling tot de twee- of veelledige, die bij- of nevensgeschikt heeten.

Woordschikking.

§ 39. *Opm.* Ofschoon de naam hoofdzin eigenlijk tegenover bijzin, dus in den samengestelden zin past, duidt men met dien term in het algemeen iederen zin aan, die eene zelfstandige mededeeling of vraag bevat, hetgeen natuurlijk bij alle enkelvoudige zinnen het geval is.

Men onderscheidt drieërlei woordschikking: de rechte, de vragende en de afhankelijke.

Wanneer we het onderwerp met O, den persoonsvorm met P, en al wat den persoonsvorm aanvult of bepaalt met B aanduiden, dan is de rechte woordschikking: OPB of BPO.

Bij deze woordschikking staat dus de persoonsvorm steeds in de tweede plaats.

§ 40. De rechte woordschikking komt voor:

a. In oordeelende zinnen: *Hij is ziek.* — *Ziek is hij.* — *Het portret hangt aan den muur.* — *Aan den wand hangt een portret.*

b. In vele wenschende zinnen: *Zij worde gelukkig!*
Lang leve de Koning!

c. In objectieve (aanvullings) vragen: *Wie is daar?*
Waarover spreekt gij?

§ 41. De vragende woordschikking is POB of PBO.

Bij deze woordschikking staat dus de persoonsvorm vooraan.

Zij komt voor:

a. In subjectieve (bevestigings) vragen: *Rookt gij al?* *Is daar iemand?*

b. In vele wenschende en in toelatende zinnen: *Ga jij eens naar de post.* *Werk plezierig.* *Kwam hij maar!* *Laat hij gerust komen.*

Opm. Het onderwerp (O) wordt dan dikwijls niet uitgedrukt. (Vgl. § 2).

§ 42. De afhankelijke woordschikking is OBP of BOP. Zij onderscheidt zich dus van de andere, doordat de persoonsvorm achteraan komt.

Zij komt bijna uitsluitend voor in afhankelijke zinnen: *Ik zag, dat hij bleek werd.* — *Denk er om, tot wien gij spreekt.*

§ 43. Hoofdzinnen hebben dus de rechte of de vragende woordschikking. In twee gevallen komt een hoofdzin met de afhankelijke woordschikking voor:

1°. Indien hij naar het model van een afhankelijken zin gevormd is of in een oorspronkelijk afhankelijken zin bestaat, die door verzwijging van den hoofdzin zelfstandige beteekenis heeft gekregen.

B.v.: *Of ik hem ken!* *Alsof ik dat niet wist!* *Och, als ik maar eens koning was!* *Indien we eens naar Amsterdam*

gingen! Of wij vreemd opkeken, toen de geheele gastenkring als één man opstond!

2°. In gedichten, om den wille van maat of rijm.

B.v.: *Wij zijn kinderen van ons land,
Vrije Batavieren!
Bloemen van den waterkant
Ons den hoed versieren!* (Beets).

*De zee was kalm en de duinen sliepen,
Het windje zacht door de duinen vloog,
Geen meeuw wiegde over 't spiegland water,
Geen wimpel langs het zeevlak toog!* (Pol de Mont).

Opm. Iedere willekeurige omzetting van woorden ter wille van nadruk, maat of rijm, heet in de stijl leer inversie.

Onvolkomen (onvolledige) zinnen.

§ 44. Hieronder verstaat men onvolkomen uitdrukkingen van gedachten, waaraan de persoonsvorm ontbreekt. Die onvolkomenheid kan het gevolg zijn van gering meesterschap in het spreken, zooals bij de kindertaal, of van het streven om zich zoo snel en kort mogelijk verstaanbaar te maken. De toon komt dan meestal de verstaanbaarheid te hulp. B.v.: *Brand! Een glas wijn!* Het antwoord op eene duidelijk gestelde objectieve vraag is ook vaak een onvolkomen zin. B.v.: *Waar gaat gij heen? Naar Haarlem. — Wie zou dat zijn? De Koningin.* De aanvulling geschiedt hier in de gedachte. Zoo ook bij modale bepalingen als antwoorden op subjectieve vragen. Alleen de woorden *ja* en *neen* zijn geen deelen van zinnen, doch zijn volkomen gelijkwaardig aan een zin.

Met een onvolkomen zin wil men dus bij den hoorder eene verbinding van twee voorstellingen doen ontstaan zonder die verbinding met behulp van een persoonsvorm uit te drukken. Hier volgen eenige der voornaamste gevallen:

- a. *Land! Brand! Een haas! Mooi weertje!*
- b. *Water! Ruimte! Een paard, een paard!*

Zoowel bij *a* als *b* is de bepaalde aanleiding tot het uitspreken dezer woorden het doel om, zonder zich den tijd tot den bouw van een zin te gunnen, den hoorder zoo snel mogelijk op iets opmerkzaam te maken.

Bij *a* wordt iets genoemd, dat wordt waargenomen; bij *b* vervult de voorstelling eener zaak, die niet aanwezig is, doch dringend gewenscht wordt, het bewustzijn, en wordt de naam onwillekeurig of opzettelijk uitgesproken om anderen te doen handelen.

c. Afblijven! Uitstappen! Opgelet! Den arbeid aangevangen!

Deze komen overeen met die in *b*, behalve dat hier door een naamw.vorm een toestand genoemd wordt, dien men zich voorstelt.

Door het gebruik van het verleden deelwoord noemt de spreker den voltooiden toestand, die door hem gewenscht wordt; hij moest hier eigenlijk de werking noemen in de gebiedende wijs. In zijn ongeduld bedient de spreker zich van het voltooide deelwoord, omdat de voorstelling der voltooide werking zijn bewustzijn vervult.

Door den *toon* worden deze onvolkomen zinnen gebiedend.

Vgl. nog: *God den Heer geloofd! Geweer en kruut verzaamd, de zeilen afgenomen, Houweel en bijl gezocht, wat redbaar is gered. En van 't gesloopte wrak een woning opgezet!* (Tollens).

Opm. De betrekking tusschen God en geloofd in den bovenstaanden zin is die van voorwerp tot werkwoord; daarom den Heer, als bijstelling van het voorwerp.

d. Een leelijk geval! Uw dienaar!

e. Ik en muziek! Hij je trouwen!

De voorbeelden onder *d* zijn onvolkomen gelijkstellingen, waarbij ook het onderwerp niet is uitgedrukt: (*Dat is) een leelijk geval; (Ik ben) uw dienaar.*

Bij die onder *e* aarzelt de spreker twee voorstellingen in de eenheid van een persoonsvorm op te nemen: ook de *toon* drukt dat uit.

Er zijn nog tal van andere vormen, waarin onvolkomen zinnen kunnen voorkomen. Zij worden uit den aard der zaak in vele spreekwoorden en gedichten aangewend.

Vgl.: *Nieuwe heeren, nieuwe wetten; nieuwe vrouwen,*

nieuwen dwang. — Vette keuken, mager testament. — Een man, een man; een woord, een woord.

Kwaad te laten: Menschentaak!

Kwaad te dulden: Christentaak!

Kwaad te heelen: Englentaak! (Heye).

Geen milder land dan Nederland. (Heye).

Uitlating en samentrekking.

§ 45. Zeer dikwijls wordt een gemeenschappelijk woord- of zindeel maar eens uitgedrukt. B.v.: *De vrouwen en kinderen, wei- en bouwland, mijne plannen en denkbeelden, met angst en beving.*

Het teeken - (koppelteeken) wordt alleen gebruikt, wanneer een gemeenschappelijk woorddeel is uitgelaten: *eet- en drinkbaar, hersen- en gewetenloos, rogge- en tarwebrood.*

Men schrijft dus: *witte en zwarte handschoenen*; niet *witte-en zwarte handschoenen*. *Roode, witte en blauwe vlaggen*, tegenover *rood-wit-en- blauwe vlaggen*, waar niets is uitgelaten.

Doordat het woorddeel vóór het koppeltreken in zoo'n geval steeds met veel nadruk wordt uitgesproken, past die uitlating minder na toonlooze lettergrepen. Daarom is het niet goed te schrijven: *Vergeet niet dat je dit huis alleen kunt be-, indien je f500 kunt verwonen.*

Het gebruik der uitlating hangt soms van de bedoeling des sprekers af. Vgl.: *mijn neef en vriend met mijn neef en mijn vriend; de oude en kundige dokter met de oude en de kundige dokter.*

Men zegt: *de Engelsche en de Fransche taal, de Duitsche en de Turksche soldaat*; maar: *de Engelsche en Fransche talen, de Duitsche en Turksche soldaten*. Door het meervoud worden de beide leden tot eene eenheid samengevat.

Vóór substantieven van verschillend geslacht wordt de uitlating van het bijvoeglijk woord door velen vermeden; het verdient echter aanbeveling haar wel toe te passen bij woorden, welker uitgangen toch dikwijls worden weggelaten. B.v.: *Bij al zijn rijkdom en macht is hij niet gelukkig. — Hebben ook*

deze niet de trekken der voorwerpen van hunne liefde en haat vereenigd? (H. Kern).

Opm. In zoo'n geval vooral verdient het aanbeveling, den onverbogen vorm van een, zijn enz. te gebruiken.

Zoodra door de uitlating de duidelijkheid gevaar zou loopen, is het beter er geen gebruik van te maken. B.v.: *Een werkwoord duidt een toestand of eene werking aan.* Zegt men: *toestand of werking*, dan zou men kunnen meenen, dat beide begrippen gelijkgesteld worden.

§ 46. In de besproken gevallen werd een gemeenschappelijk bestanddeel maar eenmaal uitgedrukt; daardoor ontstaat samentrekking.

De uitlating (ellips) bestaat soms ook hierin, dat een uitgelaten woord- of zindeel geheel verzwegen wordt. De volledige uitdrukking kan er nog vaak mee afwisselen.

B.v.: *Hij is twintig jaar (oud).* — *De muur is acht voet (hoog).* — *Ik ben bestolen (geworden).* — *Wie (anders) dan hij zou de dief kunnen zijn?* — *Wij (be)hoeven nog niet naar school (te gaan).* — *Je zult mee (gaan).* — *Het moet af (gemaakt).* — *Beiersch (bier).* — *Een havannah (sigaar).* — *Bordeaux (wijn), enz.*

Samentrekking heeft ook plaats door uitlating van het gemeenschappelijk deel van twee zinnen. B.v.: *Hij groette mij en vertrok.* — *Naast een jongen, dwazen dandy Zat een onderofficier, Nevens hem een rijzig zeeman, Over dien een rentenier.* (Laurillard).

Die samentrekking is zelfs nog geoorloofd, bij verschil in persoon of getal; alleen niet, wanneer de beteekenis of de dienst (functie) verschilt, al kwamen ook de vormen overeen. Dus mag men schrijven: *Gij kunt het, ik niet.* — *Zij waren blij, hij bedroefd.*

Maar niet: *Ik heb hem geschreven en zal mij wel gauw antwoorden.* — *Ik heb het nooit en zal het nooit vergeten.* — *Eene taak, die hij op zich nam en zeer moeielijk was.* — *Dit is de maatschappij te duur en wendt zich derhalve tot hare leden om geldelijken steun,* omdat de functie van het uitgelaten woord verschillend is.

Voorbeelden bij de ontleding van enkelvoudige zinnen.

§ 47. *Lust maakt den arbeid licht.* Oordeelende, enkelvoudige zin.

Lust onderwerp.
maakt licht gezegde. 1)
den arbeid lijdend voorwerp.
licht. praedicatieve bevoeglijke bepaling.

§ 48. *De barometer der politiek is op het einde der 19e eeuw inderdaad zeer gevoelig.* Oordeelende, enkelvoudige zin.

De barometer der politiek onderwerp.
der politiek bijvoegl. genitiefbepaling.
is zeer gevoelig naamwoordelijk gezegde.
zeer bijwoord van graad.
op het einde der 19e eeuw voorzetselbepaling van tijd.
der 19e eeuw bijvoegl. genitiefbepaling.
inderdaad. modaal bijwoord.

§ 49. *Dit biljet moet bij de betaling worden medegebracht om daarop kwitantie te ontvangen.* Oordeelende, enkelvoudige zin.

Dit biljet onderwerp.
moet worden medegebracht gezegde.
bij de betaling voorzetselbep. v. h. gezegde.
om daarop kwitantie te ontvangen beknopte zin als bepaling van doel.
daarop bepaling bij *ontvangen*.
kwitantie lijdend voorwerp bij *ontvangen*.

§ 50. *Het gelukte den voorstanders der herziening de zaak van Dreyfus voor een nieuwen krijgsraad te doen brengen.* Oordeelende, enkelvoudige zin.

Het voorloopig onderwerp.
gelukte gezegde.

1) Men kan bij de ontleding, desverkiezende, ook alle woorden buiten het onderwerp als „gezegde” betitelen. Dit maakt niets uit.

<i>den voorstanders der her- ziening</i>	datief bepaling.
<i>der herziening</i>	bijvoegl. genitief bepaling.
<i>de zaak van Dreyfus voor een nieuwen krijgsraad te doen brengen.</i>	beknopte zin als onderwerp.
<i>de zaak van Dreyfus.</i>	lijdend voorwerp bij <i>brengen</i> .
<i>van Dreyfus</i>	bijvoegl. voorzetselbepaling.
<i>voor een nieuwen krijgsraad nieuwen</i>	voorzetselbepaling bij <i>brengen</i> . bijvoegl. bepaling.

DE LEER DER WOORDSOORTEN.

§ 51. Men onderscheidt 10 woordsoorten: Werkwoorden, zelfstandige naamwoorden, bijvoeglijke naamwoorden, voornaamwoorden, telwoorden, lidwoorden, bijwoorden, voorzetsels, voegwoorden en tusschenwerpsels.

Deze indeeling heeft tot grondslagen:

- a) den dienst van het woord in den zin;
- b) de daarmee gepaard gaande vormverandering;
- c) de beteekenis van het woord.

De vormverandering der woorden in dienst van den zin heet buiging. De zes eerstgenoemde woordsoorten zijn buigbaar; de vier laatste (de partikels) zijn onbuigbaar, met uitzondering van sommige bijwoorden, die trappen van vergelijking kunnen aannemen. De buiging der werkwoorden heet vervoeging; die der overige woorden verbuiging.

WERKWOORDEN.

§ 52. Werkwoorden zijn woorden, die alleen het gezegde kunnen vormen en door hunne vormverandering tijd, wijs,

persoon en getal uitdrukken. Zij beteekenen eene werking, een toestand of een overgaan in een toestand.

§ 53. Men onderscheidt bij het werkwoord *persoonsvormen* (Vgl. § 4) en *naamwoordelijke vormen*. De laatste zijn: de onbepaalde wijs (infinities); het tegenwoordig of onvoltooide en het verleden of voltooide deelwoord. B.v.: *vallen, vallende, gevallen*.

§ 54. Naar den dienst in den zin onderscheidt men: *zelfstandige werkwoorden*, *koppelwerkwoorden* en *hulpwerkwoorden*.

Zelfstandige werkwoorden.

§ 55. De zelfstandige ww. onderscheidt men in *a) overgankelijke (transitieve)* en *b) onovergankelijke (intransitieve)*.

De overgankelijke ww. kunnen een lijdend voorwerp bij zich krijgen; zij beteekenen dus eene werking, waarbij iemand of iets gedacht kan worden, die haar ondergaat of er het voortbrengsel van is. B.v. *iemand slaan, iets vernielen, iets verwaardigen*. (Vgl. § 22.)

De onovergankelijke w.w. beteekenen eene werking, die niet lijdend gedacht kan worden, of duiden een verkeeren of overgaan in een toestand aan. B.v.: *loopen, worstelen; rusten, zijn; sterven, verbleeken*.

De overgankelijke werkw. kunnen *actief* (bedrijvend) en *passief* (lijdend) gebruikt worden. Bij den lijdenden vorm wordt het voorwerp van den bedrijvenden zin onderwerp. B.v.: *Hij wordt geslagen*. — *Het boek is door hem geschreven* (geworden). — *Het huis zal door mij gekocht worden*. In den bedrijvenden vorm luiden deze zinnen: *Men slaat hem*. — *Hij heeft het boek geschreven*. — *Ik zal het huis koopen*.

Betreffende het geval, dat enkele onovergankelijke werkwoorden in den lijdenden vorm voorkomen zonder onderwerp, als: *Er wordt gelachen, geklopt* e. a. vgl. § 40.

Opm. Daar de verdeeling in transitieve en intransitieve w.w.

op de beteekenis gegrond is, kunnen verscheidene werkwoorden beurtelings tot de overgankelijke en de onovergankelijke behooren, doordat ze in meer dan ééne beteekenis voorkomen. Zoo is b.v. het werkwoord in ieder der volgende zinnen transitief: *De meid kookt het water.* — *Ik zal u genezen.* — *Drijf de koeien naar het land.* — *De jager schoot vier patrijzen.* Daarentegen zijn dezelfde werkwoorden intransitief in: *Het water kookt.* — *De wonde geneest.* — *IJs drijft.* — *De visch schoot naar de diepte.*

Men leide hier niet uit af, dat ieder werkwoord, dat zonder voorwerp gebruikt wordt, onovergankelijk is. In: *ik eet, gij drinkt, wij lezen*, enz. zijn de w.w. overgankelijk, omdat er in diezelfde beteekenis een voorwerp bij gedacht kan worden.

§ 56. Enkele intransitieve werkwoorden komen soms schijnbaar transitief voor, en wel in vier gevallen:

1°. *Hij stierf den heldendood.* — *De gravin glimlachte haar statigsten glimlach.* — *Wij strijden een bangen strijd.* — *Ik droomde een schoonen droom.*

In dit geval wordt de werking zelve, zelfstandig, als voorwerp van de werking voorgesteld.

2°. *Wij lachten ons een bochel.* — *Hij sprong zich een breuk.* — *Het vriest dik ijs.* — *Het sneeuwt groote vlokken.* — *Het regende bloemen.*

In dit geval wordt als voortbrengsel van de werking genoemd, wat eigenlijk een gevolg dient te heeten, daar het onderwerp niet als voortbrenger gedacht wordt.

3°. *Hij loopt zijne schoenen scheef.* — *Ik keek mijne oogen blind.* — *Hij studeert zich ziek.* — *Hij loopt zich moe.*

In dit geval worden de zelfstandigheden *schoenen, oogen, zich*, voorgesteld, als ondergaande de werkingen *scheef-loopen, blind-kijken, dood-studeeren, moe-loopen*, die echter niet door één samengesteld werkwoord worden uitgedrukt.

4°. *Hebben* met zijne synoniemen *bezitten, behelzen, bevatten, inhouden*. B.v.: *Ik heb den tijd.* *Die brief behelst weinig nieuws.* Deze werkwoorden duiden geene werkingen, doch toestanden

aan. Vandaar dat zij nooit lijdend gebruikt kunnen worden.

Opm. De schijnbare voorwerpen in bovengenoemde gevallen staan in den accusatief, daar zij naar het voorbeeld van echte voorwerpen het werkwoord bepalen. Het zijn in de ontleding accusatiefbepalingen. (Vgl. § 23.)

Nog enkele benamingen voor bepaalde groepen van zelfstandige werkwoorden zijn in gebruik, die besproken moeten worden, te weten:

Wederkeerige werkwoorden.

§ 57. Werkwoorden, die in den derden persoon met zich gebruikt worden, heeten wederkeerig (reflexief).

Zich kan lijdend voorwerp of datiefbepaling zijn. B.v.: a. *zich wasschen, zich kleeden*; b. *zich iets voorstellen, zich iets verbeelden*.

Wanneer men zegt: *ik schaam mij, wij verheugen ons, hij verwondert zich*, vormt werkwoord + persoonlijk voornaamwoord één werkwoordelijke uitdrukking tegenover het onderwerp. In zoo'n geval kan men van subjectief-wederkeerige werkwoorden spreken.

In zinnen daarentegen als: *ik wasch mij, hij kleedt zich, wij voeden ons*, wordt het voornaamwoord als een afzonderlijke bepaling bij het werkwoord opgevat. Dit zijn objectief-wederkeerige werkwoorden.

Opm. Wanneer in onze taal het wederkeerig voornaamwoord met *zelf* versterkt kan worden, is het werkwoord objectief-wederkeerig. Soms is deze versterking met *zelf* noodzakelijk. Vgl.: *Je bedriegt je* (subj.-wederk.) en *Je bedriegt jezelf met die redeneering* (obj.-wederk.)

Onpersoonlijke werkwoorden.

§ 58. Onpersoonlijk heeten die werkwoorden, welke in een bepaalde beteekenis niet anders dan in den 3^{en} persoon kunnen voorkomen, zooals: *regenen, waaien, geschieden, betamen, spijten*. B.v.: *Het regent. — Er gebeuren wonderlijke*

dingen. — *Dat spijt mij.* Hun begrip wordt nooit aan een persoon als onderwerp toegeschreven.

De niet-zelfstandige werkwoorden.

§ 59. De niet-zelfstandige werkwoorden kunnen zijn:

a. koppelwerkwoord (Vgl. § 12.)

b. hulpww. van tijd: *hebben, zijn, zullen.*

c. hulpww. van den lijdenden vorm: *worden* en *zijn.*

d. modaal hulpwerkwoord (hulpww. van wijze.)

De modale hulpwerkwoorden zijn zulke, die in den persoonsvorm slechts dienen, om het oordeel van den spreker aan te geven omtrent de verhouding tot de werkelijkheid van eene werking of een toestand, die door een volgenden infinitief genoemd wordt. B.v.: *Hij mag heel knap zijn, dit werk deugt niet.* — *Laat hij gaan, indien hij dat verkiest.* — *Ik zou het aannemen, als ik jou was.* — *Het zal vier uur zijn.* — *Ik kan me vergissen.* — *Het moet van nacht gevoren hebben.* — *Hij bleek boos te zijn.*

Deze werkwoorden zijn in zulke zinnen dus ondergeschikt aan de voorstellingswijze van de gedachte en doen denzelfden dienst bij den infinitief als de modale bijwoorden bij den persoonsvorm of als eene wijs van het werkwoord. Vgl. met de gegeven voorbeelden: *Hij is misschien heel knap, dit werk deugt niet.* — (*Hij zij heel knap, enz.*) — *Hij ga, indien hij dat verkiest.* — *Ik nam(e) het aan, als ik jou was.* — *Het is denkelijk vier uur.* — *Ik vergis me mogelijk.* — *Het heeft van nacht bepaald, stellig gevoren.* — *Hij was blijkbaar boos.*

Opn. Men verlieze niet uit 't oog, dat de besproken in-deeling op den dienst van het ww. gegrond is en eenzelfde werkwoord zeer verschillend gebruikt kan worden. Niet-zelfstandige ww. b.v. kunnen ook zelfstandig voorkomen, zooals blijkt uit de volgende voorbeelden: *Zijn vader heeft geld.* — *God is.* — *Wereldstelsels worden en vergaan.* — *Laat dat.* — *Hij kan zwemmen.*

§ 60.

Voorbeeld van volledige vervoeging.*a. Bedrijvend.*

(Het tusschen haakjes geplaatste wordt gewoonlijk weggelaten).

Onbepaalde wijs (Infinitief).

Onvolt. vorm. Volt. vorm. Onv. toek. vorm. Volt. toek. vorm.
 roepen | geroepen hebben | zullen roepen | zullen geroepen hebben.

Deelwoorden.

Onvoltooid of tegenwoordig deelwoord. Voltooid of verleden deelwoord.
 roepende | geroepen.

Aantoonende wijs (Indicatief).

(Onvolt.) Tegenw. tijd. Volt. teg. tijd. (Onv.) Toek. tijd. Volt. toek. tijd.

<i>Enkelv.</i>	1. ik roep	ik heb	} geroepen	ik zal	} roepen	ik zal	} geroepen hebben
	2. je roept	je hebt		je zult		je zult	
	3. hij roept	hij heeft		hij zal		hij zal	
<i>Meerv.</i>	1. wij roepen	wij hebben	} ueroepen	wij zullen	} ueroepen	wij zullen	} ueroepen hebben
	2. gij roept	gij hebt		gij zult		gij zult	
	3. zij roepen	zij hebben		zij zullen		zij zullen	

(Onv.) Verl. tijd. Volt. verl. tijd. Verl. toek. tijd. Volt. verl. toek. tijd.

<i>Enkelv.</i>	1. ik riep	ik had	} geroepen	ik zou(de)	} roepen	ik zou(de)	} geroepen hebben
	2. je riep(t)	je had(t)		je zou(dt)		je zou(dt)	
	3. hij riep	hij had		hij zou(de)		hij zou(de)	
<i>Meerv.</i>	1. wij riepen	wij hadden	} ueroepen	wij zouden	} ueroepen	wij zouden	} ueroepen hebben
	2. gij riept	gij hadt		gij zoudt		gij zoudt	
	3. zij riepen	zij hadden		zij zouden		zij zouden	

Aanvoegende wijs (Conjunctief).

(Onv.) Teg. tijd. Volt. teg. tijd. (Onv.) Verl. tijd. Volt. verl. tijd.

<i>Enkelv.</i>	1. ik roepe	ik hebbe	} geroepen	ik riep(e)	} geroepen	ik had(de)	} geroepen
	2. je roept	je hebt		je riep(t)		je had(t)	
	3. hij roepe	hij hebbe		hij riep(e)		hij had(de)	
<i>Meerv.</i>	1. wij roepen	wij hebben	} ueroepen	wij riepen	} ueroepen	wij hadden	} ueroepen
	2. gij roept	gij hebt		gij riept		gij had(de)t	
	3. zij roepen	zij hebben		zij riepen		zij hadden	

Gebiedende wijs (Imperatief).

*Tegenw. tijd.**Enkelvoud*: roep.*Meervoud*: roept.

§ 61.

b. Lijgend.

(Het tusschen haakjes geplaatste wordt gewoonlijk weggelaten).

Onbepaalde wijs (Infinitief).

Onvolt. vorm. *Volt. vorm.* *Onv. toek. vorm.* *Volt. toek. vorm.*
 geroepen worden | geroepen zijn | zullen geroepen worden | zullen geroepen zijn.

Deelwoorden.

Onvolt. of tegenw. deelwoord. *Voltooid of verleden deelwoord.*
 geroepen wordende | geroepen (geworden).

Aantoonende wijs (Indicatief).

<i>(Onv.) Tegw. tijd.</i>	<i>Volt. teg. tijd.</i>	<i>(Onv.) Toek. tijd.</i>	<i>Volt. toek. tijd.</i>
ik word geroepen	ik ben geroepen (geworden)	ik zal geroepen worden	ik zal geroepen (geworden) zijn.
enz.	enz.	enz.	enz.

<i>(Onv.) Verl. tijd.</i>	<i>Volt. verl. tijd.</i>	<i>(Onv.) Verl.toek.tijd.</i>	<i>Volt. verl.toek.tijd.</i>
ik werd geroepen	ik was geroepen (geworden)	ik zou(de) geroepen worden	ik zou(de) geroepen (geworden) zijn.
enz.	enz.	enz.	enz.

Aanvoegende wijs (Conjunctief).

<i>(Onv.) Teg. tijd.</i>	<i>Volt. teg. tijd.</i>	<i>(Onv.) Verl. tijd.</i>	<i>Volt. verl. tijd.</i>
ik worde geroepen	ik zij geroepen (geworden)	ik werd(e) ge- roepen	ik ware of was ge- roepen (geworden)
enz.	enz.	enz.	enz.

Gebiedende wijs (Imperatief).

*Teg. tijd.**Enk.*: word geroepen.*Meerv.*: wordt geroepen.

§ 62. Ter verklaring en aanvulling van dit overzicht diene het volgende:

Tijden.

Het vervoegde werkwoord kan slechts twee tijdvormen hebben: den tegenwoordigen en den verleden tijd. Van de acht tijden der aant. wijs zijn er vier tegenwoordig en vier verleden.

Enkelvoudig zijn de tijden, die alleen uit een persoonsvorm bestaan, dus de onvolt. tegenw. en de onvolt. verl. tijd. De overige zijn samengesteld en bestaan uit den persoonsvorm van een hulpwerkwoord met een of meer naamwoordelijke vormen.

De tijden zijn tegenwoordig of verleden door den persoonsvorm. Zoo heet *ik heb gesproken* voltooide tegenw. tijd, omdat *heb* teg. tijd is en *gesproken* aanduidt, dat de handeling voltooid is.

In plaats van tegenwoordige toek. tijd (*ik zal spreken*) zegt men kortweg: toek. tijd; zoo ook: tegenw. tijd voor onvolt. teg. tijd en verl. tijd voor onv. verl. tijd.

Dobr den vorm zal is *ik zal spreken* een tegenw. tijd; doordat het spreken nog gebeuren moet, tevens toekomstend.

§ 63. Sommige werkwoorden worden in de voltooide tijden met hebben, andere met zijn, eenige met hebben of zijn vervoegd. Zie hierover § 91 en vlg.

Men verwarre niet vormen als: *Ik ben gevallen*, *Hij is gestorven* met zulke als: *Ik ben mishandeld*, *Hij is bestolen*. Bij de laatste is geworden verzwegen; het zijn dus lijdende vormen, waarin zijn bij worden behoort; de ww. *mishandelen* en *bestelen* worden in den bedrijvenden vorm met hebben vervoegd.

§ 64. Met de vormen van den tegenwoordigen tijd stelt men vaak eene werking of een toestand uit het verleden voor, als op het oogenblik gebeurende of bestaande. B.v.:

*Maar in het hachlijk uur, hier voor des Dichters oogen
herroepen is het stil, van stormen onbewogen,
in deze wildernis, en eenzaam. Slechts één vrouw,
met fierheid, diep verneerd, in 't oog, — met naberouw*

*en kommer in de ziel, diep in die ziel bestreden,
richt op den sombren weg haar ongewisse schreden.*

(Da Costa).

Men spreekt dan weleens van den historischen tegenw. tijd.

Opm. Men wachte zich er voor, den historischen teg. tijd in eenzelfden zin met den verleden tijd af te wisselen, daar dan natuurlijk de levendigheid der voorstelling geheel teloorgaat.

De tegenw. tijdvorm kan ook de beteekenis van een toekomstenden tijd hebben. B.v.: *Morgen ontvang ik gasten. — Ik spreek u toch a.s. Zondag?*

Ook hier stelt men de werking voor als plaats grijpend op het tegenwoordig oogenblik en verlevendigt zoo den stijl. Vgl. nog: *Zoo gauw ik gegeten heb, kom ik bij je*, waar gegeten heb staat voor gegeten zal hebben, kom voor zal komen.

§ 65. De tegenw. tijdvorm wordt ook steeds gebruikt om tijdloosheid uit te drukken. B.v.: *De visschen leven in het water. — De mensch is zelden tevreden.* Bij soortgelijke zinnen wordt aan geen tijd gedacht.

§ 66. Het verschil tusschen den onvolt. verl. tijd en den volt. teg. tijd bestaat in het volgende:

Door den onvolt. verl. tijd vermeldt men de handeling of den toestand als gelijktijdig met een verleden tijdpunt, een verleden handeling of een verleden toestand, hetzij die met woorden genoemd of alleen maar gedacht worden. B.v.: *Gisteren had ik de koorts. — Toen de vorst aankwam, juichte het volk. — Zoolang mijn vriend ziek was, bleef ik bij hem.*

Door den volt. teg. tijd vermeldt men de handeling of den toestand als een afzonderlijk feit uit het verledene, dat op het tegenwoordig oogenblik is afgelopen. B.v.: *Gisteren heb ik de koorts gehad. -- Toen de vorst aankwam, heeft het volk gejuicht. — Zoolang mijn vriend ziek was, ben ik bij hem gebleven.*

Vgl. nog: *Het regende hard. Hij leerde zijn les en: Het heeft hard geregend. Hij heeft zijn les geleerd.*

De volt. verleden tijd stelt eveneens de handeling of den toestand voor als een afzonderlijk feit, dat op een verleden tijdstip is afgelopen. B.v.: *Toen de vorst aankwam, had het geregend.* — *Gisteren avond was hij al overleden.*

§ 67. De verl. toek. tijd vermeldt de handeling als toekomstig ten opzichte van een tijdstip in het verledene. B.v.: *Ik zou juist uitgaan, toen hij aanbelde.* — *Hij beloofde, dat hij zijn best zou doen.* — *Wij rilden bij de gedachte, dat over enkele uren ons lot beslist zou zijn.* (Volt. vorm).

Persoon en getal.

§ 68. De 1^e persoon enkelv. teg. tijd heeft geen bijzonderen uitgang. De oude uitgang *e* komt bij enkele werkwoorden nog in deftigen stijl voor, b.v.: *ik vermeene, ik verblijve, ik herzegge, voorwaar zegge ik u*, alsmede in enkele persoonsvormen, die zonder het onderwerp *ik* gebezigd worden, als: *Zegge honderd gulden.* — *Verzoeke terstond antwoord.*

§ 69. Voor den 2^{en} persoon enkelvoud bij *jij* of *je* geldt het volgende:

a. als *jij* (*je*) voorafgaat:

Tegenw. tijd: Wanneer *jij* (*je*) voorafgaat, gebruikt men in den teg. tijd de vormen van den 2^{en} persoon meervoud: *je hebt, je gaat, je hoort.* Uitgezonderd: *je bent.* Ook zijn naast *je hebt, je moogt, je zult, je wilt* en *je kunt* de 1^e-persoonsvormen *je heb, je mag, je zal, je wil* en *je kan* gebruikelijk.

Verleden tijd: Wanneer *jij* (*je*) voorafgaat, gebruikt men in den verl. tijd de vormen van den 1^{en} persoon enkelvoud of van den 2^{en} persoon meervoud; dus: *je was, je had, je ging, je hoorde* of: *je waart, je hadt, je gingt, je hoordet.* De laatstgenoemde vormen komen in de spreektaal zelden voor.

b. als *jij* (*je*) volgt:

Tegenw. tijd: Wanneer *jij* (*je*) volgt, gebruikt men in den teg. tijd de vormen van den 1^{en} persoon enkelvoud: *Ben je, ga je, hoor je, mag je, zal je.*

Verleden tijd: Wanneer *jij (je)* volgt, gebruikt men in den verl. tijd de vormen van den 1^{en} persoon enkelvoud: *Was je, ging je, hoorde je.*

Opm. In uitroepende zinnen als: *Och, was maar gekomen! — Had mijn oordeel maar eens gevraagd! — Had het maar gedaan,* staat de 1^e persoonsvorm, daar *je* achter het werkwoord verzwegen is.

§ 70. Bij het onderwerp **U** is zoowel de vorm van den 2^{en} persoon als van den 3^{en} persoon in gebruik. Dus: *u hebt* of *u heeft, u bent* of *u is.* De vorm van den 3^{en} persoon is deftiger.

Wordt **U** als meervoud bedoeld, dan volgt steeds het werkwoord in den 2^{en} persoon meervoud: *Mijne heeren, U zult mij toegeven, dat deze toestand onhoudbaar is.* In dit geval ook: *U zijt.*

§ 71. Voor den 2^{en} persoon meervoud bij *jelui (jullie)* geldt het volgende:

a. als *jelui (jullie)* voorafgaat.

Tegenw. tijd: Wanneer *jelui (jullie)* voorafgaat, gebruikt men in den teg. tijd de vormen van den 2^{en} persoon meervoud of van den 1^{en} persoon meervoud, bij *jullie* vooral de laatste:

Jelui zijt (ook *bent*), *jelui gaat, jelui hoort* of: *jullie (jelui) zijn, jullie gaan, jullie hooren.*

Verleden tijd: Wanneer *jelui (jullie)* voorafgaat, gebruikt men in den verl. tijd de vormen van den 2^{en} persoon meervoud of van den 1^{en} persoon meervoud, de laatste vooral bij *jullie:*

jelui waart, jelui gingt, jelui hoordet of: *jelui (jullie) waren, gingen, hoorden.*

b. als *jelui (jullie)* volgt:

Tegenw. tijd: Wanneer *jelui (jullie)* volgt, gebruikt men in den teg. tijd de vormen van den 1^{en} persoon enkelvoud of van den 1^{en} persoon meervoud, bij *jullie* vooral de laatste:

Ben jelui, ga jelui, hoor jelui of: *zijn jullie, gaan jullie, hooren jullie.*

Verleden tijd: Wanneer *jelui* (*jullie*) volgt, gebruikt men in den verleden tijd den 1^{en} persoon meervoud: *waren jelui*, *gingen jelui*, *hoorden jelui*; bij enkele ww. ook wel den 1^{en} persoon enkelvoud: *zou jelui*, *wou jelui*, *kon jelui*.

De wijzen van het werkwoord.

§ 72. Behalve dat een vervoegd werkwoord tijd, persoon en getal heeft, kan het door zijn vorm ook helpen uitdrukken, of de spreker de gedachte als werkelijkheid voorstelt, dan wel als iets, dat nog geen werkelijkheid is. B.v.: *Ik ben gezond*. — *Wees tevreden*. — *Het zij zoo*.

De wijzen van het werkwoord zijn groepen van persoonsvormen, die overeenkomen in modaliteit, d. w. z. in voorstellingswijze ten opzichte van de werkelijkheid. Evenals bij de naamvallen zijn de oorspronkelijke vormverschillen tusschen de wijzen van het werkwoord in onze taal gedeeltelijk verloren gegaan. In het bijzonder zijn de vormen der aanvoegende wijs grootendeels vervangen door die der aantoonende. De modale beteekenis beslist dan alleen, tot welke wijs de persoonsvorm behoort.

§ 73. Men onderscheidt drie eigenlijke wijzen: de aantoonende wijs (indicatief), de aanvoegende wijs (conjunctief) en de gebiedende wijs (imperatief).

Opm. De onbepaalde wijs (infinitief) is geen eigenlijke wijs, maar eenvoudig een naam voor den zelfstandig-naamwoordelijken vorm van het werkwoord. (Vgl. § 53.)

§ 74. De vormen der aantoonende wijs stellen de gedachte voor als werkelijkheid: *De mensch is sterfelijk*. — *Woont hij al lang hier?*

Opm. Om oyer de wijs van het werkwoord te oordeelen, moet uitsluitend op de modaliteit van den persoonsvorm gelet worden. In zinnen als: *Was hij ziek? Hij kwam niet*, drukt de persoonsvorm een werkelijkheid uit. In den eersten zin wordt naar het oordeel over die werkelijkheid gevraagd; in den tweeden wordt zij door niet opgeheven.

De aantoonende wijs staat in oordeelende en vragende hoofdzinnen en voorts in de meeste bijzinnen.

§ 75. In tegenstelling met de aantoonende wijs wordt door de vormen der aanvoegende wijs te kennen gegeven, dat aan de niet-werkelijkheid gedacht wordt. De werkelijkheid kan geheel in het midden gelaten worden (*Hij moge nog zoo sterk zijn, dit zal hem niet lukken*); zij kan worden voorgesteld als toegelaten of gewenscht (*Hij ga zijn gang. — Uw wil geschiede. — Ware hij maar hier!*); zij kan ook worden voorgesteld als een onderstelling of aangenomen geval. (*Indien dit zoo ware, zou alle moeite vergeefsch zijn.*)

Om de beteekenis van den conjunctief goed te begrijpen, moet men vooral in het oog houden, dat de *verleden tijden* (= tijdvormen) der aanvoegende wijs niet, zooals in de aantoonende wijs, aan een tijdstip in het verledene doen denken. Bij het uitspreken van zinnen als: *Ware hij maar hier! Gave God, dat het waar was*, wordt volstrekt niet aan het verledene gedacht. De verleden tijdvorm dient hier alleen om een grooteren afstand van de werkelijkheid uit te drukken.

Men kan dit ook zóó zeggen: De verleden tijdvorm van de aanvoegende wijs heeft geen temporale beteekenis meer, doch uitsluitend modale.

Alleen de voltooide verleden tijd voert de gedachte naar het verledene met behulp van het verleden deelwoord: *Het onheil ware zeker geschied, als we niet snel onze maatregelen genomen hadden.*

Wanneer in plaats van *ware, gave, kwam* enz. de indicatiefvormen *was, gaf, kwam* enz. gebruikt worden in dien zin, dat ze volstrekt niet meer aan een verleden tijdstip doen denken, doch uitsluitend dienen om een sterke tegenstelling tot de werkelijkheid uit te drukken, hebben ze dus nog alleen modale beteekenis en moeten als vormen der aanvoegende wijs beschouwd worden.

Opm. Voor de bedoelde indicatiefvormen met de modale beteekenis van een conjunctief kan de naam onechte indicatief gebezigd worden.

Wanneer we in het vervolg van de aanvoegende wijs spreken, worden de onechte indicatieven daaronder begrepen.

§ 76. De aanvoegende wijs staat:

I. In hoofdzinnen.

a. *in de tegenwoordige tijden*. Zij geeft dan te kennen:

1°. eene toegeving of toelating: *Gebeure wat wil*. — *Hij ga gerust zijn gang*.

2°. een wensch: *Hij neme zich in acht!* — *Leve de koningin!*

Deze conjunctief kan met de modale hulpwerkwoorden *mogen* of *laten* omschreven worden. Vgl.: *Er mag (moge) gebeuren wat wil*. *Laat hij zijn gang gaan*.

b. *in de verleden tijden*. Zij geeft dan te kennen: (telkens met min of meer sterke uitdrukking van niet-werkelijkheid):

1°. een wensch: *Ware hij nog maar in leven!* *Kwam hij maar terug!* *Had hij maar geluisterd!*

2°. het gevolg van eene veronderstelling: *Ik gaf den moed op, als ik zijn steun moest missen*. *In dat geval ware de dood een uitkomst*. In deze beteekenis wordt de conjunctief met *zou(de)* omschreven. Vgl. *Ik zou(de) den moed opgeven, als ik zijn steun moest missen*. *In dat geval zou(de) de dood een uitkomst zijn*.

Opm. 1. Brengen we b.v. het eerste voorbeeld sub. 2°. in den indicatief: *Ik geef den moed op, als ik zijn steun moet missen*, dan blijkt het volgende: In beide gevallen is sprake van een onderstelling en een gevolg; bij het gebruik van den indicatief echter wordt aan de werkelijkheid van beide gedacht, bij dat van den conjunctief wordt door den vorm van het werkwoord aangegeven, dat onderstelling en gevolg geheel buiten de werkelijkheid om gedacht worden.

Opm. 2. Voor de vormen der aanvoegende wijs, die met *zou(de)* kunnen worden omschreven, alsmede voor die omschreven vormen zelve, wordt door sommigen de benaming voorwaardelijke wijs gebezigd.

Opm. 3. Men houde wèl in 't oog, dat in zinnen als: *Je zou me daarmede zeer verplichten*. *Je zou me daarmede veel genoegen doen*, de persoonsvorm *zou* in den conjunctief (onechten

indicatief) staat. (Vgl. § 75). Daardoor dragen zulke zinnen een bescheidener, beleefder karakter dan: *Je zult enz.*, doordat de werkelijkheid geheel in het midden wordt gelaten.

II. In bijzinnen.

In overeenstemming met de beteekenis der aanvoegende wijs in hoofdzinnen, wordt door de conjunctievormen in bijzinnen duidelijk aangewezen, dat men zich bewust is van de niet-werkelijkheid der gedachte, welke door den bijzin wordt uitgedrukt. B.v.: *Bekeer u, opdat uwe ziel gered worde.* — *Wij zullen hem vergiffenis schenken, mits hij beterschap belove.*

Wanneer men, zooals doorgaans geschiedt, in zinnen als de bovenstaande de indicatievormen gebruikt: *opdat uwe ziel gered wordt; mits hij beterschap beloofd*, is dit eenvoudig een gevolg van het in onbruik raken der conjunctievormen. Bij het uitspreken van zulke zinnen denkt men gewoonlijk niet aan de modaliteit van den bijzin, doch gebruikt de vormen der aantoonende wijs, omdat ze algemeen zijn. Men zou hiervan kunnen zeggen, dat de aantoonende wijs ook modaliteitsloos kan zijn (Vgl. tijdloos in § 65).

De verleden tijdvormen der aanv. wijs in bijzinnen geven evenals in hoofdzinnen weder een grooteren afstand van de werkelijkheid te kennen. B.v.: *Diè jonge man maakt verteringen, alsof hij schatrijk ware.* — *Ik deed het bepaald, als ik jou was.*

§ 77. De gebiedende wijs (imperatief) geeft ook te kennen, dat de gedachte nog niet met de werkelijkheid overeenkomt, maar in den vorm van een gebod of aansporing. B.v.: *Vertrek terstond! Verklaar je nader.*

De gebiedende wijs is in de eerste plaats door haar vorm van de aanvoegende onderscheiden. In het algemeen ook door haar beteekenis; immers, de gebiedende wijs drukt uit, dat de spreker invloed meent te kunnen uitoefenen op de verwezenlijking der gedachte. Zij is dus een wilsuiting. Zelfs in zinnen als: *Leef gelukkig! Ga je gang*, die evenals de aanvoegende wijs een wensch en eene toelating te kennen geven, wordt dit door den vorm der gebiedende wijs toch eenigszins krachtiger, meer als onmiddellijke wilsuiting gezegd.

In uitroepende zinnen als: *Gaan wij! Streven wij steeds naar volmaking!* komt een 1^e-persoonsvorm als gebiedende wijs voor, met de beteekenis van een aansporing. Deze gebiedende wijs wordt met laten omschreven: *Laten wij gaan (Laat ons gaan)*. *Laten wij (Laat ons) streven*. In den 1^{en} persoon enkelvoud en den 3^{en} persoon enkel- en meervoud komt deze gebiedende wijs met de beteekenis van een aansporing uitsluitend in de met laten omschreven vormen voor: *Laat ik gaan!* — *Laat hij zich wat haasten!* — *Laten wij wat vroeger komen!*

Opm. Hoewel door algemeen gebruik *laat ons gaan* naast *laten wij gaan* gewettigd is, wordt in den 1^{en} persoon enkelvoud en in den 3^{en} persoon wel degelijk het verschil gevoeld en moet dit in acht genomen worden. Men zegge: *laat mij gaan* alleen, als men het woord tot een ander richt. Evenzoo: *laat hem gaan, laat hen loopen*. *Laat* is dan gebiedende wijs 2e persoon van laten (= toelaten).

De gebiedende wijs kan ook in bijzinnen voorkomen, en wel in toegevende en voorwaardelijke zinnen. B.v.: *Wees zoo slim als een vos, je zult hem niet beetnemen.* — *Doorkerf één draad, uw parelsnoer strooit al zijn paarden langs den vloer.* De uitdrukking der gedachte wordt hierdoor levendiger, richt zich meer onmiddellijk tot een aangesprokene.

Over infinitieven en deelwoorden met de kracht van een gebiedende wijs (b.v.: *Uitstappen! Opgelet!*) zie men § 44c over de onvolkomen zinnen.

STERKE EN ZWAKKE VERVOEGING.

§ 78. Naar de vorming van verleden tijd en verleden deelwoord verdeelt men de werkwoorden in w.w. met sterke en met zwakke vervoeging.

Sterke werkw. veranderen in den verleden tijd en soms in het verleden deelwoord van stamklinker, terwijl het verl. deelwoord op en uitgaat. B.v.: *loopen, spreken*.

Zwakke werkw. vormen den verleden tijd door toevoeging

van de of te aan den stam en hun verleden deelwoord eindigt op **d** of **t**. B.v.: *vreezen, straffen*.

Opm. Een zwak werkw. heeft maar één stam: *vrees, straf, hoor* enz.

Zwakke vervoeging.

§ 79. De en **d** worden tot **te** en **t** verscherpt, als de stam op een scherpen medeklinker (*t, k, f, s, ch, p*) eindigt. De onechte *s* en *f* (die met *z* en *v* afwisselen) zijn zachte medeklinkers. Vandaar: *gebonsd, gelaafd, doch gevonnist, gestraft*.

De **d** en **t** van het verleden deelwoord vallen weg, wanneer de stam er reeds op eindigt. B.v.: *gehaat, de gehate vorst; bereid, toebereide spijzen*. In den verleden tijd wordt in zoo'n geval de tusschenletter verdubbeld: *Ik haatte, hij bereidde*.

Om den verleden tijd van werkw. als: *vatten, putten, vitten, zetten, letten, schudden*, van den tegenwoordigen te onderscheiden, schrijven sommigen *vatteden, putteden*, enz. of ook wel: *vat'ten, put'ten*. Deze schrijfwijze veroudert.

De 1^e pers. enk. teg. tijd, de 1^e pers. enk. verl. tijd en het verl. deelwoord heeten de hoofdvormen van een zwak werkw. B.v.: *hoor, hoorde, gehoord*. Dit zijn de regelmatige vormen.

Onregelmatige zwakke werkwoorden.

§ 80. Men noemt een werkwoord onregelmatig, wanneer het vervoegingsvormen bezit, die van den gewonen regel afwijken. Van de zwakke werkwoorden zijn de volgende onregelmatig:

I. *Brengen, denken, dunken, zoeken, koopen* met de onregelmatige hoofdvormen: *bracht, gebracht; dacht, gedacht; docht, gedocht; zocht, gezocht; kocht, gekocht*.

II. *Werken, leggen, zeggen*. Deze hebben, naast hunne regelmatig vervoegde vormen, de onregelmatige: *wrocht, gewrocht; lei(de), geleid; zei(de), gezeid*.

III. *Hebben* met de onregelm. hoofdvormen *had* en *gehad* benevens den 3^{en} persoon enk. teg. tijd *heeft*.

IV. *Durven*, dat naast den regelmatigen verl. tijd *durfde* ook een onregelmatigen vorm heeft: *dorst*.

§ 81. Ook de volgende onregelmatige werkwoorden zijn zwak:

a. *Kunnen*, *kon(de)*, *gekund*.

De onregelmatige vormen van dit werkw. zijn in den teg. tijd: ik en hij *kan*; in den verl. tijd: *kon(de)*, *konden*.

b. *Mogen*, *mocht*, *gemoogd*. (*Vermogen* heeft als deelwoord *vermocht*).

De onregelmatige vormen zijn in den teg. tijd: ik, hij *mag*; in den verl. tijd: *mocht*, *mochten*.

c. *Willen*, *wilde (wou)*, *gewild*.

De onregelmatige vormen zijn in den tegenw. tijd: hij *wil*; in den verl. tijd: *wou*, *wouden* naast *wilde*, *wilden*.

d. *Zullen*, *zou(de)*. Het verl. deelwoord ontbreekt.

De onregelmatige vormen zijn in den teg. tijd: ik, hij *zal*; in den verl. tijd *zou(de)*, *zouden*.

Bovendien komt bij de zwakke werkwoorden *vragen*, *jagen* en *waaien* naast den regelmatig zwakken ook een sterken verleden tijd voor: *vroeg*, *joeg*, *woei*. *Jagen* in de beteekenis van »op jacht zijn» heeft altijd *jaagde*: *Wij jaagden vier uren, doch schoten niets*.

Sterke vervoeging.

§ 82. Bij de sterke werkwoorden onderscheidt men vier hoofdvormen: 1e pers. Enk. teg. tijd, 1e pers. Enk. verl. tijd, 1e pers. Meerv. verl. tijd en verl. deelwoord. Zoo zijn de hoofdvormen van *nemen*: *neem*, *nam*, *namen*, *genomen*; van *sluiten*: *sluit*, *sloot*, *sloten*, *gesloten*.

Opm. Een sterk werkwoord heeft meer dan één stam. Bijv.: *loop*, *liep*; *spreek*, *sprak*, *sprook*. Sterke ww. zijn dus meerstammig.

Een sterk werkwoord is regelmatig, als zijn verleden tijd alleen van den tegenwoordigen tijd verschilt door verandering van stamklinker en zijn verleden deelwoord op *en* uitgaat. B.v.: *sterven*, *stierf*, *gestorven*.

§ 83. Men lette op de volgende regelmatige sterke werkwoorden, waarmede een Nederlander zich nog weleens vergist:

barsten (bersten) — borst — borsten — geborsten of:
 barsten (bersten) — barstte — gebarsten.
 delven — dolf — dolven — gedolven.
 heffen — hief — hieven — geheven.
 hijschen — heesch — heschen — geheschen.
 kerven — korf — korven — gekorven.
 kijven — keef — keven — gekeven.
 krijten — kreet — kreten — gekreten.
 mijden — meed — meden — gemeden.
 nijgen — neeg — negen — genegen.
 raden — ried of raadde — geraden.
 stooten — stiet of stootte — gestooten.
 spugen — spooog — spogen — gespogen; (*spuuen* is regelmatig zwak).

tijgen (= trekken) — toog — togen — getogen.
 (aan)tijgen (= beschuldigen) — teeg aan of tigde aan — aangetegen of aangetijgd.

(zich) vermeten — vermat — vermaten — vermeten.
 verzwelgen — verzwolg — verzwolgen — verzwolgen.
 vlieden — vlood — vloden — gevloten.
 vlieten (= stroomen) — vloot — vloten — gevloten.
 zweren (= een eed doen) — zwoer — zwoeren — gezworen.
 zweren (= etteren) — zwoor — zworen — gezworen.

Zwakke naast sterke vervoeging.

§ 84. *Aantijgen, bezwijmen, grijnen, krijschen, kruien, schrikken en schuilen* worden in dezelfde beteekenis zoowel sterk als zwak vervoegd.

In de lagere spreektaal worden *erven* en *vrijen* doorgaans sterk vervoegd. Men schrijve echter in niet-platten stijl: *erfde, geërfd; vrijde, gevrijd*.

§ 85. Verder verwarre men niet de volgende gelijkkluidende werkwoorden, die al naar de beteekenis zwak of sterk zijn:

Verschrikken (doen schrikken) zwak, (zelf schrikken) zwak en sterk.

Krijgen (verwerven) sterk, (oorlogvoeren) zwak.

Stijven (letterlijk) sterk, (figuurlijk) zwak.

Pijpen (fluiten) sterk, (eene pijp rooken) zwak.

Prijzen (loven) sterk, (van prijzen voorzien) zwak.

Plegen (gewoon zijn) sterk, (doen) zwak.

Scheren (met schaar of mes) sterk, (andere beteekenissen) zwak.

Pluizen (overgankelijk) sterk, (onovergankelijk) zwak.

Scheppen (maken) sterk, (putten) zwak.

Wassen (groeien) sterk, (met was bestrijken) zwak.

Onregelmatige sterke werkwoorden.

§ 86. Hieronder verstaan wij dus sterke werkwoorden met een of meer onregelmatige vervoegingsvormen. Hiertoë behooren:

doen — deed — deden — gedaan.

eten — at — aten — gegeten.

gaan — ging — gingen — gegaan.

houden — hield — hielden — gehouden.

komen — kwam — kwamen — gekomen.

moeten — moest — moesten — gemoeten.

plegen (= gewoon zijn) — placht — (verl. deelw. ontbreekt).

slaan — sloeg — slagen — geslagen.

staan — stond — stonden — gestaan.

verliezen — verloor — verloren — verloren.

vriezen — vroom — vroren — gevoren.

weten — wist — wisten — geweten.

zijn — was — waren — geweest. (Bijvoeglijk wordt steeds nog het oude *gewezen* gebruikt: *een gewezen notaris*). Let voorts nog op: *ik ben, jij bent, hij is*.

§ 87. Bovendien zijn enkele sterke werkwoorden in den verleden tijd zwak, te weten:

bakken — bakte — gebakken.

bannen — bande — gebannen.

braden — braadde — gebraden.
 brouwen (van bier) — brouwen — gebrouwen.
 barsten — barstte — gebarsten.
 heeten — heette — geheeten.
 laden — laadde — geladen.
 lachen — lachte — gelachen.
 malen — maalde — gemalen.
 spannen — spande — gespannen.
 spouwen — spowde — gespouwen.
 scheiden — scheidde — gescheiden.
 vouwen — vouwde — gevouwen (*ontvouwen* in fig. bet. is zwak).
 weven — weefde — geweven.
 wreken — wreekte — gewroken.
 zieden — ziedde — gezoden.
 zouten — zoutte — gezouten.

Vervoeging der samengestelde werkwoorden.

Deelwoorden met „ge”.

§ 88. De met voorvoegsels of met woorden samengestelde werkwoorden volgen de vervoeging van het stamwoord. Zoo wordt b.v. *ontsluiten* vervoegd als *sluiten*, *bezien* als *zien*, *minachten* als *achten*.

Er zijn enkele uitzonderingen op dezen regel ontstaan. Zoo heeft *ontvouwen* in fig. zin in 't verl. deelwoord *ontvouwd* en is *verhelen* (verbergen) zwak, niettegenstaande *helen* sterk was.

Beeldhouwen, *pluimstrijken* en *dwaarsdrijven* worden zwak vervoegd: *beeldhouwde*, *gebeeldhouwd*; *pluimstrijkte*, *gepluimstrijkt*; *dwaarsdrijfde*, *gedwaarsdrijfd*.

§ 89. Men vervoegt *herbergen*, *herbergde*, *geherbergd*; *glimlachen*, *glimlachte*, *geglimlacht*; *beraadslagen*, *beraadslaagde*, *beraadslaagd* en *verwelkomen*, *verwelkomde*, *verwelkomd* zwak, omdat ze niet ontstaan zijn door samenstelling met *bergen*, *lachen*, *slagen*, *komen*, maar afgeleid van *herberg*, *glimlach*, *raadslag*, *welkom*.

§ 90. Enkele samengestelde werkwoorden zijn dit alleen in de onbepaalde wijs: *slaapwandelen, buikspreken, koorddansen.*

Bij de vervoeging wordt de samenstelling geheel opgeheven: *Hij heeft in den slaap gewandeld, met den buik gesproken, op het (de) koord gedanst.*

§ 91. Het verleden deelwoord heeft steeds het voorvoegsel *ge* behalve bij werkwoorden welke zijn samengesteld met voorvoegsels of woorden, die niet den klemtoon hebben. B.v.: *be-loofd, gebeurd, erkend, onderwezen, mistrouwd.*

De w.w. op *eeren* hebben steeds *ge* in het verleden deelwoord. Dus ook: *geïncasseerd, geïnviteerd.*

Bij scheidbaar samengestelde werkwoorden wordt *ge* tusschen beide deelen geplaatst. B.v.: *omgekocht, waargenomen.*

Bij onscheidbaar samengestelde wordt *ge* vooraan geplaatst. B.v.: *gervijwaard, gehandhaafd.*

Vervoeging met hebben of zijn.

§ 92. Het gebruik van hebben of zijn bij het verleden deelwoord berust in het algemeen op het volgende:

Bij het verl. deelwoord met hebben denkt men aan de werking of den toestand zelf, als zich over een bepaalden tijd uitstreckende; bij het verl. deelwoord met zijn denkt men aan het gevolg van de werking.

§ 93. In overeenstemming hiermede worden steeds met hebben vervoegd:

a. de overgankelijke werkwoorden in bedrijvenden vorm;

b. de wederkeerige werkwoorden;

c. de onovergankelijke, die het verkeeren in een toestand beteekenen, als: *rusten, liggen, zitten.*

Uitgezonderd: *zijn* en *blijven.*

Opm. In zinnen als: *Wij waren allen gezeten.* — *Hoe is het er mee gelegen?* — *Ik ben niet op zijn gezelschap gesteld,* heeft men geene samengestelde tijden, maar moeten *gezetten, gelegen, gesteld* als bijv. naamwoorden beschouwd worden.

d. de onovergankelijke, welke eene werking te kennen geven, die zich over een zekeren tijd uitstrekt, als *vechten*, *strijden*, *worstelen*, *lachen*, *schertsen*, *regenen*, *waaien*.

§ 94. Met zijn worden steeds vervoegd:

de onovergankelijke w.w., die een overgaan in een toestand beteekenen, als: *sterven*, *worden*, *verdorren*, *verbleeken*, *vallen*, *vertrekken*, *gaan*, *komen*. Ook *zijn* en *blijven*, hoewel ze het verkeer in een toestand beteekenen. (Zie § 93).

§ 95. In overeenstemming met het aangeduide verschil in beteekenis worden verschillende intransitieve werkwoorden, die eene beweging te kennen geven, nu eens met *hebben*, dan weer met *zijn* vervoegd: met *hebben*, wanneer men aan de werking, en met *zijn*, wanneer men aan het gevolg van de werking denkt. B.v.: *Ik heb eenige uren gewandeld, gereden, geloopen, gespoord, getramd*. Daarentegen: *Ik ben naar Leiden gewandeld, gereden, geloopen, gespoord, getramd*. — *Ik ben moe geloopen, buiten adem gedraafd*.

§ 96. Ook bij enkele andere werkwoorden, die met verschil in beteekenis met *hebben* en *zijn* vervoegd worden, ligt meestal het in § 92 aangewezen onderscheid daaraan ten grondslag.

De hier bedoelde werkwoorden zijn: *vergeten*, *afleeren*, *afspreken*, *naderen*, *voorbijgaan*, *beginnen*, *opvolgen*, *volgen*.

Vgl. met *hebben*: *Ik heb vergeten papier te koopen*. — *Met veel moeite heeft hij die onhebbelijkheid afgeleerd*. — *Wat hebt gij afgesproken?* — *Wij hebben het kind genaderd*. — *De minister heeft dezen ambtenaar bij de bevordering voorbijgegaan*. — *Hij heeft al zoo veel begonnen, maar nimmer voltooid*. — *Ik heb uw raad opgevolgd*.

Met *zijn* wordt niet, als bij *hebben*, aan de werking zelve gedacht, maar aan het gevolg.

Vgl.: *Ik ben alles weer vergeten*. — *Hij is het schaken heelemaal afgeleerd*. — *Hoe zijn we nu eindelijk afgesproken?* — *De tijger was mij tot op een meter afstand genaderd*. — *Ik ben hem voorbijgegaan*. — *Zijt ge nog niet begonnen?* — *Wie is Nero opgevolgd?*

Volgen wordt in figuurlijke beteekenis met hebben, anders met zijn vervoegd. B.v.: *Hij heeft in dit gedicht Tennyson vrij gevolgd.* — Daarentegen: *De jager is het wild gevolgd.*

De infinitief of onbepaalde wijs.

§ 97. De onbepaalde wijs is de zelfstandige vorm van het werkwoord. Een infinitief wordt dikwijls door te voorafgegaan, zonder dat dit voorzetsel meer eenige kracht heeft. B.v.: *Ver te loopen is voor u niet goed.* — *Ik raad u terug te trekken.* Te vormt dan met den infinitief één geheel; soms ook om te. B.v.: *De Prins achtte het beter om terug te trekken.* — *Wees zoo goed om even aan te komen.* — Om is in deze zinnen eigenlijk overtollig.

Om staat niet overtollig bij een infinitief als bepaling van doel, b.v.: *Hij gaat het land uit om een beter bestaan te vinden.* — *Deze man leeft om te eten.* — *Te zwak om op te staan.* In deze zinnen kan het niet weggelaten worden en vormt het met den infinitief eene voorzetselbepaling.

Ook kan om moeilijk weggelaten worden na sommige bijv. nw. als: *vervelend, aardig, vermakelijk, prettig.* B.v.: *Aardig om te zien.* — *Vermakelijk om aan te hooren.* — *Vervelend om te lezen.* — *Goed om te bezwijken.*

Ook te heeft soms voor een infinitief nog eene duidelijk voelbare beteekenis, b.v.: *bereid te sterven; gereed te gaan.* Vgl.: *tot sterven bereid; tot gaan gereed.* Dit zijn voorzetselbepalingen.

§ 98. Als zelfstandige vorm van het werkwoord kan de infinitief in den zin alle diensten van een zelfstandig woord verrichten. Hij gaat dan dikwijls van allerlei bepalingen vergezeld, die ook bij het werkwoordelijk gezegde komen (Vgl. § 27—30); op die wijze ontstaan ook de zoogenaamde beknopte zinnen (Vgl. § 34).

B.v.: als onder w.: *Hebben is hebben; krijgen is de kunst.* — *Onvervaard en kloek te wezen lag voorheen in Neêrlands aard.*

als n w. gez.: *Dat wordt sarren.* — *Mijne woorden schenen hem bijzonder te treffen.*

als voorwerp: *Ik hoor kloppen.* — *Tracht hem van zijn plan af te brengen.*

als bijv. bep.: *De te verkoopen landerijen.* — *De te lezen boeken.*

als voorzetselbep.: *Hij komt er met vallen en opstaan.* — *Gaat gij voorbij zonder een enkel woord te spreken?*

Opm. 1. Wanneer een infinitief met te als naamw. gezegde voorkomt, b.v.: *Dat is te begrijpen.* — *Versche oesters zijn dagelijks te bekomen*, dan heeft hij gewoonlijk passieve beteekenis: *Dat kan begrepen worden. De oesters kunnen bekomen worden.* Vandaar dat dit gebruik beperkt blijft tot overgangelijke werkw. Alleen in: *Dat is niet te verwonderen* heeft de infinitief actieve beteekenis.

Opm. 2. In: *Ik zag den boom vallen. Wij hoorden den vogel zingen*, heeft de infinitief actieve beteekenis; in: *Ik zag den boom vellen. Wij hoorden het lied zingen* daarentegen passieve.

In de eerstgenoemde zinnen is *den boom* voorwerp van *zien* en *vallen* praedic. bijv. bep. (bep. van gesteldheid) bij *boom*; evenzoo *den vogel* voorwerp bij *hooren* en *zingen* bep. van gesteldheid.

In de laatste zijn *vellen* en *zingen* lijdend voorwerp bij *zag* en *hoorden*; *den boom* en *het lied* zijn weer voorwerpen bij de infinitieven *vellen* en *zingen*.

Doordat de infinitief actieve en passieve beteekenis kan hebben, zijn zinnen als de volgende dubbelzinnig: *Ik zag de Franschen overwinnen.* — *Wij hoorden u waarschuwen.*

Vanhier ook de aardigheid: *Welke kinderen hebben hun vader zien doopen?*

Opm. 3. Men lette op 't verschil tusschen zinnen als deze:
a. *Het is licht te begrijpen.* — *Die som is gemakkelijk op te lossen.* b. *Het is licht anderen te berispen.* — *Deze kast is gemakkelijk om je boeken in te bergen.*

In a zijn *licht* en *gemakkelijk* bijwoorden en de infinitieven naamw. gez.

In b zijn *licht* en *gemakkelijk* bijv. naamwoorden; in den eersten der onder b genoemde zinnen is de infinitief het onder-

werp, in den tweeden voorzetselbepaling bij *gemakkelijk*.

In *a*, waar *licht* en *gemakkelijk* bijwoorden zijn, kan men ze weglaten, met behoud van een goeden zin; in *b* niet, om de eenvoudige reden, dat ze daar het naamwoordelijk gezegde vormen.

§ 99. Vele werkwoorden worden bijna geregeld door een infinitief met of zonder te gevolgd, als: *kunnen*, *moeten*, *zullen*, *mogen*, *laten*, *durven*, *willen*, *pogen*, *trachten*, *behooren*, *gelieven*.

Wanneer het onderwerp van den persoonsvorm ook dat van den infinitief is, dient deze soms ter uitdrukking eener gelijktijdige handeling. B.v.: *Willem lag te slapen*. — *Hij kwam aanloopen*.

§ 100. Bij zeer vele werkwoorden staat de infinitief in plaats van het verleden deelwoord, ingeval een andere infinitief volgt. B.v.: *Ik had willen spreken*, *doch ik heb het niet durven doen*. — *Hij heeft weer zitten liegen*. — *Wij hadden wel dienen te groeten*.

Verbuiging.

§ 101. De verbuiging wordt bepaald door geslacht, getal en naamval. Zij kan strekken om den dienst en den samenhang der woorden in den zin aan te geven. Met betrekking tot de verbuiging onderscheidt men: zelfstandige en bijvoeglijke woorden.

Zelfstandige woorden noemen of vertegenwoordigen eene zelfstandigheid; zij hebben een eigen geslacht, getal en naamval.

Bijvoeglijke woorden richten zich in geslacht, getal en naamval naar een zelfstandig woord, dat ze bepalen.

Verbuigbare woorden heeten, als ze zonder buigingsuitgang gebruikt worden, *onverbogen*.

Onverbuigbaar daarentegen zijn al die woorden, welke geene buigingsvormen *kunnen* aannemen.

Zoo zijn b.v. in den zin: *Men moet niemand gelukkig prijzen voor zijn dood*, de woorden *niemand*, *gelukkig*, *zijn* en *dood* onverbogen, *men* en *voor* onverbuigbaar.

Naamval.

§ 102. Bij de beschouwing der naamvallen moeten wij van de zelfstandige woorden (zelfstandige naamwoorden en zelfstandige voornaamwoorden) uitgaan.

Onder naamvallen verstaat men die vormen der zelfstandige woorden, welke aan hun dienst in den zin en hun onderlinge verhouding beantwoorden.

Ook de vormen der bijvoeglijke woorden, die van den dienst der zelfstandige woorden afhankelijk zijn, heeten naamvallen. De bijvoeglijke woorden vertoonen dikwijls (vooral in de schrijftaal) nog vormverschil in gevallen, waarin het zelfst. nw. dat reeds lang verloren heeft. B.v.: *Wij spreken van den vader dezer kinderen.*

In het tegenwoordige Nederlandsch kan een zelfstandig naamwoord nog maar hoogstens in drie, enkele voornaamwoorden (in de schrijftaal) hoogstens in vier verschillende naamvals-vormen voorkomen. B.v.: *God, Gods, Gode; weg, zijns weegs, van wege; zij, hunner, hun, hen; die, wiens, wien, dien.*

Toch blijft men, ook al is er geen verschil van vorm, op grond van den dienst (de functie) vier naamvallen onderscheiden: den eersten, tweeden, derden en vierden naamval (nominatief, genitief, datief en accusatief).

§ 103. De eerste naamval (nominatief) is de onderwerpsvorm. In den eersten naamval staat:

1°. Het onderwerp.

2°. Het naamwoordelijk deel van het gezegde, als het een zelfstandig woord is. B.v.: *Hij is een flinke jongen. — Jij wordt een groote kerel.*

De gelijkheid in naamval tusschen naamwoordelijk deel en onderwerp volgt uit de gelijkstelling der begrippen *hij* en *flinke jongen*, *jij* en *groote kerel*.

Er zijn op den regel sub 2° enkele uitzonderingen ontstaan; bij persoonlijke voorw. komt weleens een andere naamvals-vorm voor. B.v.: *Als ik hem was, weigerde ik beslist. — Wees uzelf.* Het geval in den eersten zin is toe te schrijven aan den meer-

deren nadruk van *hem* en *jou* boven *hij* en *jij*. In den tweeden zin kan ook analogie met *Ken uzelf* van invloed geweest zijn. Het is niet uit te maken, of het naamwoordelijk deel in de bedoelde gevallen een 3^e of een 4^e naamval is, daar het gebruik ontstaan is, toen de vormen dier naamvallen reeds onderling gelijk waren.

3°. Ieder zelfstandig woord, dat geheel vrij buiten de zin staat. B.v.: Die arme man! *hem is niets van al deze vreugde ten deel gevallen*. — Die oude kegels! *Mooi zijn ze nooit geweest*. Vandaar ook;

4°. De aanspreking. B.v.: Beste vriend, *vergeef mij*.

5°. Een titel of opschrift zonder voorzetsel. B.v.: *De Pleegzoon*. *De Gouden Leeuw*.

§ 104. De tweede naamval (genitief) is steeds aan den uitgang der zelfstandige of bijvoeglijke woorden te herkennen: *Willems moeder*. *De dag des Heeren*. *De roeping der vrouw*. *De plichten der kinderen*.

De genitiefvorm beantwoordt aan verschillende diensten en verhoudingen, die met bijzondere benamingen kunnen aangeduid worden.

Als bijvoeglijke bepaling kan de 2^e naamval zijn:

1°. genitief van bezit, afkomst en oorsprong. B.v.: *Hendriks boeken*. — *Alva's zoon*. — *Vondets gedichten*.

Opm. 1. Behalve met *van* kan deze genitief ook omschreven worden met een bezittelijk voornaamwoord: *Hendrik z'n boeken*. *Alva z'n zoon*. *Anna der boek*. Deze vorm past alleen in gemeenzamen stijl. De woorden *Hendrik*, *Alva*, *Anna* staan in het bedoelde geval eigenlijk in den 3^{en} naamval. (Vgl. § 105).

Opm. 2. Een verhouding als in: *het uur der wrake*, *de dag des Heeren*, *de eeuw der electriciteit* kan als genitief van kenmerk worden aangeduid, daar het denkbeeld van bezit hierbij op den achtergrond raakt.

2°. subjectieve genitief. Deze benaming wordt, evenals de volgende sub. 3°, alleen gebruikt voor genitieven, die als bijvoeglijke bepalingen voorkomen bij een onbepaalde wijs of

bij een z.nw., dat een werking of toestand beteekent (verbaal substantief). B.v.: *Het kabbelen der golfjes*. — *De vlucht der roovers*. (De golfjes kabbelen. De roovers vluchten).

3°. objectieve genitief. B.v.: *Het sloopen der vesting*. — *De verkoop der goederen*. (De vesting wordt gesloopt. De goederen worden verkocht).

4°. partitieve genitief. Dit is de 2^e nvl. van het geheel, waarvan een deel genomen is. B.v.: *Een groote som gelds*. — *Niet veel zaaks*. — *Velen uwer*.

Als gezegdebepaling kan de 2^e naamval zijn:

5°. afhankelijke genitief of genitief van oorzaak. Deze komt nog voor, in zeer deftigen of ouderwetschen stijl, bij enkele werkwoorden als: *zich ontfermen*, *zich schamen*, *gedenken* en eenige bijv. naamw. als: *zeker*, *vol*, *zat*, *gewis*, *deelachtig*, *machtig*, *bewust*, *indachtig*; *waardig*, *schuldig*, *moe(de)*, *waard*, *kundig*. B.v.: *Ontferm u onzer*. — *Wij zullen uwer gedenken*. — *Deze daad is zijner waardig*. — *Des levens zat*.

Opn. De benaming »afhankelijke genitief» geeft te kennen, dat er zekere gebondenheid bestaat ten opzichte van dien naamval bij de bedoelde ww. en bijv. nw. Men zegt dit ook wel zoo: die ww. en bijv. nw. regeeren soms den 2^{en} nvl. Deze zoogenaamde »regeering» ontstaat door het taalgebruik, de gewoonte.

6°. bijwoordelijke genitief. B.v.: *Dezer dagen*, *zijns weegs*, *ouder gewoonte*, *mijns inziens*. Dit zijn bijwoordelijke uitdrukkingen.

§ 105. De derde naamval (datief) heeft nog maar zelden een afzonderlijken vorm (zie § 21 en 102); gewoonlijk is hij uitwendig aan den vierden naamval gelijk. Hij onderscheidt zich evenwel door zijn eigenaardige verhouding tot het werkwoord of bijv. naamwoord. In den datief namelijk staat het woord, dat de zelfstandigheid noemt of vertegenwoordigt, ten opzichte waarvan de werking of toestand gedacht wordt. B.v.: *Geef hem dezen brief*. — *Ontneem dien man zijn pistool*. — *Ik verzeker u, dat het waar is*. — *Het is mij zeer aangenaam, u te kunnen gelukwenschen*.

De datief staat altijd zelfstandig en kan dikwijls met *aan* of *voor* omschreven worden. Niet altijd evenwel; vgl.: *Zie hem eens goed in de oogen.* — *Hij antwoordde mij zeer beleefd.*

Soms kan de datief met een bezittelijk voornaamwoord of eene bijvoeglijke bepaling van bezit afwisselen (possessieve datief). B.v.: *Hij schrijft zich de vingers lam.* — *Zie hem eens goed in de oogen.* — *Dezen jongen man is al zijn haar uitgevallen.*

Evenwel ontstaat er altijd eenig verschil in de voorstelling, wanneer men in plaats van deze datieven zegt: *Hij schrijft zijne vingers lam.* — *Zie eens goed in zijne oogen.* — *Al het haar van dezen jongen man is uitgevallen.*

In de laatste drie voorbeelden worden alleen de lichaamsdeelen genoemd, die bij de werking zijn betrokken; de persoon, wien ze behooren, blijft op den achtergrond. In die met den datief daarentegen treedt de persoon op den voorgrond, als de zelfstandigheid, ten opzichte waarvan iets geschiedt.

In zinnen als: *Dat was je een drukte!* — *Daar heeft hij me alles bedorven*, en i. 't a. in die gevallen, waarin een datief ten overvloede aan den zin wordt toegevoegd om aan een gevoelsbehoefte te voldoen, spreekt men van een ethischen datief. Deze komt slechts voor bij *me* en *je*.

§ 106. De vierde naamval (accusatief) is de naamval van:

1°. het lijdend voorwerp (Zie § 22).

2°. het naamwoord na een voorzetsel.

Opm. Vroeger regeerden de voorzetsels ook vaak den datief, zooals nog uit tal van oudere uitdrukkingen blijkt. B.v.: *in koelen bloede, met dien verstande, ten tijde, in dier voege, ter ruste.*

3°. de afhankelijke bepaling bij een bijv. nw., die vroeger in den genitief stond (Vgl. § 104). B.v.: *Men is hier zijn leven niet veilig.* — *Zijt gij uw verstand kwijt?* — *Ik ben dit van plan.* — *Hij is den naam vergeten.* — *Wat zijt gij van zins?* — *De zon heeft vlekken, dat is waar. Maar wordt*

ook luid genoeg verkondigd; zij is 't getroost. Dit spijt haar maar: Er wordt zoo vreeslijk op gezondigd. (Beets).

4°. bepalingen van tijd, plaats, maat, gewicht, prijs en hoeveelheid. B.v.: *Den geheelen winter heeft het niet gesneeuwd. — Ga de brug over en de huizen langs. — De lengte bedraagt drie meter. — Deze brief weegt 25 gram. — Die postzegel kost twee en een halven cent. — Dat scheelt een halven gulden.*

In § 22 is reeds opgemerkt, dat 4^e naamval (accusatief) de aanduiding is voor den naamval van al de bepalingen, die noch in den 2^{en}, noch in den 3^{en} naamval staan. De genitief kan duidelijk door zijn vorm onderscheiden worden; de datief gewoonlijk niet meer. Om hem van den accusatief te onderscheiden diene het volgende:

Datief en accusatief.

§ 107. Ingeval datiefbepaling en lijdend voorwerp bij eenzelfde werkwoord staan, gaat de 3^e naamval steeds vooraf, als het voorwerp zelfst. naamwoord, aanwijzend of onbepaald voornw. is. B.v.: *Iemand iets geven. — Zich iemand voorstellen. — Ik zend mijn neef een kistje sigaren. — Geef die vrouw het geld. — Geef ons heden ons dagelijksch brood. — Ontneem hem dat.*

Wil men het voorwerp vooraf doen gaan, dan moet de datief omschreven worden: *Iets aan iemand geven* enz.

Ingeval echter het lijdend voorwerp door een persoonlijk voornaamwoord wordt uitgedrukt, gaat de 4^e naamval vooraf. B.v.: *Geef het hem. — Wij kunnen het ons voorstellen. — Ik zal ze u zenden.*

§ 108. Verscheidene werkwoorden kunnen met een datief van den persoon en een accusatief van de zaak gebruikt worden. B.v.: *Betaal mij de rekening. — Ik onderwijs u de geschiedenis. — De meester verbiedt ons dit.*

Wanneer nu zulk een werkwoord alleen met een persoon in verband wordt gebracht, verandert somtijds de verhouding en

daarmede de naamval. B.v.: *Betaal mij. — Ik onderwijs u. — De meester verbiedt ons.* Men kan hier zeggen: *Ik word betaald. Gij wordt onderwezen. Wij worden verboden.* Op grond hiervan staan in het laatste geval *mij, u en ons* in den 4^{en} naamval.

Deze verandering van verhouding vindt evenwel niet bij alle werkwoorden plaats. Naast: *Ik zeg je alles. — Hij antwoordt mij dit,* staan de zinnen: *Ik zeg je. Hij antwoordt mij,* bij welke de verhouding van den datief niet verandert, zoodat men ze niet in den lijdenden vorm kan brengen. (*Je wordt gezegd, je wordt geantwoord*). Hieruit blijkt, dat de datief in een accusatief overgaat, zoodra de bepaling gedacht wordt als de persoon, waarmee iets gebeurt. Deze verandering in de voorstelling wordt door het gebruik van den lijdenden vorm aangewezen. De datief beantwoordt hier steeds aan de verhouding van den persoon, ten opzichte van wien iets geschiedt.

Bij enkele werkwoorden heeft de bedoelde overgang nog niet ten volle zijn beslag gekregen en is diensgevolge de naamval onzeker. Zoo bij *verzoeken, baten, schaden, gehoorzamen.* Het vrij algemeen gebruik van lijdende vormen als: *Gij wordt verzocht, rechts te houden. Ik word er niet door gebaat of geschaad. Hij werd gehoorzaamd,* bewijst, dat de bepalingen in zinnen als: *Ik verzoek u, de zaak geheim te houden. Het baat mij of schaadt mij niet. Men gehoorzaamt hem* tot de accusatieven overgaan.

Ook bij *ontmoeten* staat tegenwoordig een 4^e naamval: *Ik ontmoette hen dikwijls.* Vgl.: *Ik heb hen ontmoet* (naast: *Ik ben hun tegengekomen*).

Opm. De bovenstaande opmerkingen zijn alleen gegrond op het verschil van voorstelling, van innerlijke verhouding tusschen 3^{en} en 4^{en} naamval. Wanneer men alleen op den naamvals vorm let, bestaat er geen wezenlijk verschil meer en zou men beide b.v. als „objectieve naamval” kunnen samenvatten.

De naamval van de bijstelling, de bepaling van gesteldheid en de vergelijking.

§ 109. De bijstelling stemt gewoonlijk in naamval overeen met het zelfstandige woord, dat zij bepaalt. B.v.: *Willem de Zwijger stierf in 1584. — Dit geschenk zal hem, den warmen vriend der kunst, bijzonder welkom zijn. — Ik zal u iets van Rembrandt, den grooten schilder, vertellen.* Bijstellingen bij genitieven zijn niet gebruikelijk.

Men schrijft derhalve: *Paris, de zoon van Priamus, koning van Troje, een bloeienden staat op de kust van Klein-Azië, schaakte de schoone Helena, wanneer de bijstelling hier als bijvoeglijke mededeeling wordt gedacht. Alleen als de bepaling in bijstellingsvorm een bepaald nieuwe mededeeling inhoudt, bestaat er geen afhankelijkheid in naamval meer. Zoo schrijven men: *Ik ken een ouden professor, de knapste kerel in zijn vak.* Zoo ook schrijven men in het bovenstaande voorbeeld: een bloeiende staat, ingeval daarmee een zelfstandige mededeeling bedoeld wordt. Terecht is dus de 1^e naamvalsform gebezigd in den volgenden zin: *Maar ziet, onderweg ontmoette de meid juist weer dien Arend van der Oest, een heel ondeugende knaap, die haar altijd kussen wilde.* (J. ter Gouw).*

§ 110. De bepaling van gesteldheid in den vorm van een zelfst. naamwoord stemt in naamval overeen met het zelfstandige woord, dat zij bepaalt. B.v.: *Hij wordt mijn beste vriend genoemd. — Gij kunt mij, als uw trouwen raadsman, al uwe geheimen onthullen. — Ik verliet hem als den verachten proletarier, ik zag hem weer als den verafgoden lieveling van het volk.*

Men schrijve dus: *Ik vind dit den besten weg. Ik noem mij uw dienstwilligen dienaar.*

§ 111. De vergelijking stemt gewoonlijk in naamval overeen met het zelfstandige woord, dat zij bepaalt. B.v.: *Met iemand als hem kan je opschieten. — Ik ken geen trouwer vriend dan hem. — Gelijk een bloeddorstige tijger wierp hij zich op zijn slachtoffer.*

Evenwel zijn er gevallen, dat de naamval van de vergelijking onafhankelijk is van het voorafgaande zelfst. woord. B.v.: *Ik houd niet van iemand als hij*. — *Ik zag u handelen als wij*. De naamval wordt dan bepaald door de wijze, waarop de vergelijking tot een zin wordt aangevuld. (*Ik houd niet van iemand als hij is*. — *Ik zag u handelen als wij handelen*). Op grond van dezen regel schrijve men: *Ik houd niet van een man als de vorige spreker*. — *Wij zagen hem handelen als de vos in de fabel*.

Zelfstandige naamwoorden.

§ 112. Zelfstandige naamwoorden zijn de namen voor al wat als zelfstandigheid bestaat of als zelfstandigheid wordt voorgesteld. Zij alleen kunnen een lidwoord (*de, het of een*) vóór zich krijgen. Wanneer dit bij andere woorden het geval is, zijn deze daarmede tot de zelfst. naamw. overgegaan.

Enkele benamingen, die op grond der beteekenis voor bepaalde groepen van zelfst. naamwoorden gebruikt worden, behoeven geen nadere verklaring, als: *persoonsnamen, diernamen, zaaknamen, stofnamen, begripsnamen*.

Voorts spreekt men nog van:

Soortnamen, als: *rivier, berg, man*. Deze gelden voor een geheele soort van zelfstandigheden in tegenstelling met de

Eigennamen, als: *Maas, Etna, Napoleon*. Deze gelden voor een of meer zelfstandigheden in het bijzonder. Eigennamen kunnen ook in meervoudigen vorm voorkomen, als: *Franschen, Engelschen, Alpen, Antillen*. Het zijn dan bijzondere namen van groepen.

Verzamelnamen (collectieven) zijn z.n.w., bij welke men zich, hoewel ze in het enkelvoud staan, een veelheid van zelfstandigheden voorstelt, als: *menigte, dozijn, gebergte, vee*.

Opm. Men verlieze niet uit het oog, dat eenzelfde z.n.w. in verschillende beteekenissen kan voorkomen. Vgl.: Een groote *visch* (soortnaam). Men houdt de *visch* in de bun levend (verzamelnaam). *Visch* bevat veel eiwit (stofnaam). De heer *Visch* (eigenaam).

Verbuiging van het zelfst. nw.

§ 113. De zelfstandige naamwoorden worden deels sterk, deels zwak verbogen.

Bij de sterke verbuiging eindigt de tweede naamval enkelvoud op **s**, bij de zwakke op **n**.

In het meervoud krijgen de zelfst. n.v. in alle naamvallen den gewonen meervoudsuitgang.

Opm. 1. De vrouwelijke substantieven blijven steeds onverbogen, behalve vrouwelijke persoonsnamen met het karakter van eigennamen, die als bepaling vóór een ander zelfst. nw. staan: *Anna's boek. Tantes breiwerk. Moeders stoel.*

Opm. 2. Sporen van een vroegeren zwakken genitief der vrouwelijke zelfst. nw. vindt men nog in enkele woorden, als: *Geertruidenberg, Onze-Lieve-Vrouwenkerk, St.-Odiliënberg.*

§ 114. Tot de zwakke verbuiging behooren thans nog:

1) eenige mannelijke persoonsnamen: *mensch, heer, graaf, hertog, prins, paus, profeet* en *vorst*. Samenstellingen met *heer* en *graaf* worden sterk verbogen: *des landheers, des dijkgraafs.*

2) de mannelijke persoonsnamen op **e**: *bode, getuige, gevangene, blinde, wijze, geleerde.*

3) het onzijdige woord *hart*.

§ 115. *Voorb. van sterke verb. Voorb. van zwakke verbuiging.*

Enkelv.	Mann.	Onz.	Mann.	Onz.
1	de man	het land	de wijze	het hart
2	des mans	des lands	des wijzen	des harten
3	den man	het land	den wijze	het hart
4	den man	het land	den wijze	het hart
Meerv.				
1	de mannen	de landen	de wijzen	de harten
2	der mannen	der landen	der wijzen	der harten
3	de(n) mannen	de(n) landen	de(n) wijzen	de(n) harten
4	de mannen	de landen	de wijzen	de harten

Opm. 1. In eenige uitdrukkingen is de oude uitgang **e** van den datief **m.** en **onz.** bewaard gebleven, als: *Gode zij dank,*

met voorbedachten rade, ten tijde, om den broode, ten huize, in koelen bloede.

De heldere klinker in *vandaag, scheep gaan, Bloemendaal* bewijst, dat de *e* van den datief vroeger bij die woorden stond na de voorzetsels *van* en *te*. Die in: *daags, slaags raken, zijns weegs gaan*, dat de genitief daar oorspronkelijk door *es* gevormd werd.

Opm. 2. De genitiefvorm wordt in het Nederlandsch meest door *van* omschreven en nooit gebezigd bij de woorden, die op een sisklank uitgaan, als: *pols, hals, disch*, behalve *huis, vleesch, kruis* en *geest*, die soms een genitief vormen: *des huizes, vleesches, kruises, geestes*.

Opm. 3. Indien twee of meer zelfst. naamw., die te zamen één persoon aanduiden, als bepaling voorafgaan, wordt alleen het laatste verbogen. B.v.: *Johan Willem Friso's dood; Oom Jans verjaardag.*

Geslacht.

§ 116. De benaming »geslacht» beteekent oorspronkelijk een afzonderlijke vorm en verbuiging der zelfstandige woorden, die met het natuurlijk geslacht in verband staat. Dit is het geval bij persoons- en diernamen, b.v.: *de man, de vrouw, het kind; de hengst, de merrie, het veulen; hij, zij, het.*

Bij alle andere zelfstandige naamwoorden is de geslachtsonderscheiding door analogie ontstaan, hetzij van vorm, hetzij van beteekenis.

Men onderscheidt drie geslachten: het mannelijk, vrouwelijk en onzijdig geslacht.

§ 117. Om het geslacht van een woord te bepalen, dient men te letten op het woordgeslacht en het voornaamwoordelijk geslacht.

Het mannelijk woordgeslacht heeft in den 1^{en} naamval het lidwoord *de*; het is in de beschaafde spreektaal nog slechts te herkennen aan de 2^e-naamvalsuitgangen *s* of *en*, in enkele gevallen aan den ouden datiefuitgang *e*, mitsgaders hier en daar nog aan den uitgang *n* van het lidwoord in den 4^{en} naam-

val: Vgl.: *een man des vredes, de dag des Heeren; Gode zij dank, ten tijde van; op den duur, voor den dag, onder den duim, uit den aard, aan den dijk.*

Het vrouwelijk woordgeslacht heeft eveneens **de** in den 1^{en} naamval. Het is in de beschaafde spreektaal nog alleen te herkennen aan den uitgang **r** van het lidwoord in den 2^{en} naamval. Vgl.: *het hoofd der school, de moeder der wijsheid.*

Het onzijdig woordgeslacht is duidelijk te herkennen aan het lidwoord **het** in den 1^{en} naamval.

§ 118. Het voornaamwoordelijk geslacht berust op het gebruik der persoonlijke voornaamwoorden: **hij** en **ie** voor het mannelijk, **zij** (**ze**) voor het vrouwelijk; **het** ('**et**, '**t**) voor het onzijdig geslacht. Hieraan beantwoorden respectievelijk de bezittelijke voornaamwoorden: **zijn** (**z'n**), **haar** (**der**, **er**) en **zijn** (**z'n**). Ook komen in aanmerking de zelfstandig-aanwijzende voornaamwoorden: **die** (**m.** en **vr.**) en **dat** (**onz.**)

§ 119. Door het zeldzame gebruik der tweede-naamvals-vormen, het afslijten der buigingsuitgangen en andere oorzaken bestaat in de tegenwoordige Nederlandsche schrijftaal niet altijd overeenstemming tusschen woordgeslacht en voornaamwoordelijk geslacht.

De hoofdregel voor de kennis van het woordgeslacht is deze: Het geslacht van een zelfstandig naamwoord stemt overeen met het overeenkomstige voornaamwoordelijke geslacht. Wij zullen nu hoofdzakelijk de gevallen vermelden, die als afwijkingen en aanvullingen van den bovengenoemden hoofdregel beschouwd moeten worden.

Persoons- en diernamen met afzonderlijke benamingen voor het natuurlijk geslacht.

§ 120. Bij de bovenbedoelde persoons- en diernamen is er een afzonderlijke vorm, die inderdaad aan het natuurlijk geslacht beantwoordt. B.v.: *Willem, heer, knecht, hengst, leeuw, stier, kater, gent, gander of ganzerik, doffer, rammelaar enz.*

(**m.**); *Wilhelmina, meesteres, meid, merrie, leeuwin, koe, kat, gans, duif, voester* enz. (**vr.**).

Het onzijdig geslacht van persoons- en diernamen gaf in dit geval oorspronkelijk te kennen, dat de geslachtsonderscheiding niet in aanmerking kwam. Vandaar nog veelal het onzijdig geslacht bij namen van jongen van dieren, als: *lam, veulen, kalf*, en bij gemeenschappelijke namen voor beide geslachten, wanneer daar afzonderlijke woorden voor bestonden, als: *rund, hoen, paard, schaap, varken*. Door verschillende oorzaken, vooral onder invloed van de uitgangen der woorden, zijn er evenwel een groot aantal afwijkingen van dit beginsel ontstaan, zoodat we ook bij deze persoons- en diernamen het voornaamwoordelijk geslacht moeten vergelijken.

§ 121. Gemeenslachtig noemt men de persoonsnamen, die beurtelings **m.** en **vr.** zijn, naargelang zij voor een mannelijk of een vrouwelijk wezen gebezigd worden. Hiertoe behooren de persoonsnamen op **e**, als: *geleerde, getuige, zieke, blinde*. Voorts eenige andere, zooals: *lidmaat, wees, persoon, brekebeen*. Ook vele persoonsnamen op **ing**, als: *dorpeling, drenkeling*, en de samenstellingen met **genoot**: *echtgenoot, lotgenoot* enz. Evenwel is het in den laatsten tijd bijna regel geworden aan de woorden op **ing** en **genoot** een **e** toe te voegen, ingeval zij vrouwelijk zijn: *leerlinge, kweeklinge, echtgenoot, lotgenoot*. — *Bode* is geregeld als enkelvoud **m.**, *dienstbode vr.* Ook eigennamen kunnen gemeenslachtig zijn, zooals: *Koos, Marie, Cor*.

§ 122. Het mannelijk woordgeslacht der bedoelde persoons- en diernamen stemt overeen met het natuurlijk geslacht en met het gebruik der mannelijke voornaamwoorden (voornaamwoordelijk geslacht).

Uitgezonderd zijn *heer* en *heerschap*, wanneer ze geringschattend gebruikt worden. Ze zijn in dat geval onzijdig, doch voornaamwoordelijk mannelijk. B.v.: *Dat heer verbeeldt zich heel wat, hij mag weleens een lesje hebben.* — *Wees voorzichtig met dat heerschap, hij is niet te vertrouwen.*

§ 123. Verkleinwoorden van mannelijke persoonsnamen, die geen eigennamen zijn, zijn onzijdig, doch de overeenkomstige persoonlijke en zelfst.-aanwijzende voornw. zijn mannelijk. B.v.: *Wat komt dat mannetje doen? O, die! hij komt hooren of ik een boodschap voor hem heb.*

Een enkele maal komt hierbij ook de onzijdige vorm van het aanwijzend voornw. voor en drukt dan geringschatting uit. B.v.: *Net as mijnheer Possel, die u zeker nog wel gekend het, dat kleintje, dat was ook zoo. As dat een examen doen moest . . .* (Camera Obscura).

De betrekkelijke voornaamwoorden stemmen in dit geval met het woordgeslacht overeen. B.v.: *Het knechtje, dat ik in mijn dienst heb.*

§ 124. Verkleinwoorden van mannelijke eigennamen zijn ook doorgaans onzijdig, vooral wanneer ze een bijvoeglijk naamwoord vóór zich hebben: *Het arme Jantje. Dat vroolijke Keesje.* Soms doet het natuurlijk geslacht zijn invloed gelden; b.v.: *Die Keesje is toch zoo'n schelm.* De overeenkomstige persoonlijke en zelfst.-aanwijzende voornw. zijn weder mannelijk. B.v.: *Hier is Karelletje; ken je hem nog.*

In dit geval heerscht bij de betrekkelijke voornaamwoorden dezelfde onzekerheid in het geslacht als bij het zelfst. naamw. B.v.: *Jantje, die daar loopt te spelen. Het kleine Jantje, dat zoo zoet speelt.*

Het betr. vnw. richt zich hier gewoonlijk naar het natuurlijk geslacht van het antecedent, doch zoodra het onzijdig woordgeslacht overwicht krijgt, naar het laatstgenoemde.

§ 125. Het vrouwelijk woordgeslacht der bedoelde persoons- en diernamen stemt overeen met het natuurlijk geslacht en gewoonlijk met het gebruik der vrouwelijke voornaamwoorden (voornaamwoordelijk geslacht).

Voor vrouwelijke diernamen wordt vaak een mannelijk voornaamwoord gebruikt. B.v.: *Hoe vind je deze koe? Ik heb 'm in Leiden gekocht. — Waar is de kat? Hij loopt in den tuin.* Men denkt in zulke gevallen niet aan het natuurlijk geslacht en

daardoor worden de woorden *koe* en *kat* dan als zelfslachtige diernamen behandeld.

Opm. Zelfslachtig heeten de diernamen, die voor mannetje en wijfje beide gelden, als: *hond, olifant, rat.*

§ 126. Verkleinwoorden van vrouwelijke persoonsnamen, die geen eigennamen zijn, zijn onzijdig, doch de overeenkomstige persoonlijke, bezittelijke en zelfstandig-aanwijzende voornaamwoorden zijn vrouwelijk. B.v.: *Ik ben zeer tevreden over je dochtertje; ze doet altijd haar plicht.*

Het geslacht van het betrekkelijk voornw. is in dit geval onzeker. B.v.: *Mijn nichtje, die je wel kent, is ernstig ziek.* Maar: *Dat nichtje van hem, dat zoo ernstig ziek was, is gelukkig weer hersteld.* Het betrekkelijk vnw. ondergaat hier dus weder den invloed der bijvoeglijke woorden, die het onzijdig woordgeslacht sterker doen uitkomen.

§ 127. Verkleinwoorden van vrouwelijke eigennamen worden doorgaans vrouwelijk gebruikt. B.v.: *Die Sientje is een komiekie. Heb jelui nog altijd die doove Kaatje in dienst? Ze zijn evenwel onzijdig, zoodra de verkleinende kracht van het achtervoegsel duidelijk gevoeld wordt en onder invloed der bijvoeglijke woorden.* B.v.: *Dat kleine Marietje is bijdehand.*

De overeenkomstige persoonlijke, bezittelijke en zelfstandig-aanwijzende voornaamwoorden zijn weder vrouwelijk. B.v.: *Dat lieve Koosje! Ze past haar moeder zoo trouw op!*

Het betrekkelijk voornaamwoord richt zich in dit geval gewoonlijk naar het natuurlijk geslacht van het antecedent en is alleen onzijdig, ingeval de bijvoeglijke woorden duidelijk het onzijdig geslacht aangeven: Vgl.: *Dit is Koosje, die je wel meer gezien hebt. — Jansje, die zich met de pop vermaakte, liet eensklaps een kreet hooren.* Doch: *Dat lieve Koosje, dat zoo aardig kan babbelen.*

§ 128. Het onzijdig woordgeslacht van persoons- en diernamen blijkt voldoende uit het gebruik van het lidwoord *het* en stemt overeen met het gebruik der onzijdige voornaamwoorden.

Evenwel gebruikt men naast onzijdige diernamen weleens mannelijke voornaamwoorden, als er een zekere vertrouwelijkheid of belangstelling bestaat. B.v.: *Wat heb je daar een mooi paard! Hoe oud is-ie? Hij is zes jaar.*

§ 129. Aan de onzijdige woorden met de duidelijke beteekenis van het vrouwelijk natuurlijk geslacht, als: *het wijf, het mensch, het onmensch, dat schepsel* (in verachtelijken zin) beantwoorden bij de persoonlijke, bezittelijke en zelfst.-aanwijzende voornw. de vrouwelijke vormen. B.v.: *Dat wijf! ze mishandelt haar kinderen! — Praat me niet van dat mensch, ik kan haar niet uitstaan.*

De betrekkelijke vnw. stemmen hier met het woordgeslacht overeen: *Zie je dat wijf, dat daar staat?*

Opn. Wanneer met *onmensch* een man bedoeld wordt, gebruikt men het onzijdig of mannelijk.

Zelfslachtige diernamen, zaaknamen, stofnamen, verzamelnamen en begripsnamen.

Mannelijk en vrouwelijk.

§ 130. De benaming mannelijk en vrouwelijk geslacht bij zelfst. naamwoorden, bij welke aan een natuurlijk geslacht niet gedacht wordt of kan worden, wil tegenwoordig eenvoudig zeggen, dat ze de mannelijke of de vrouwelijke verbuiging volgen. (Zie § 115). Dit verschil in verbuiging, afgescheiden van een beperkt aantal oude datievormen en enkele duidelijk hoorbare accusatieven, bestaat voorzooverre het de beschaafde spreektaal betreft, feitelijk nog alleen in de genitievormen en deze worden weinig gebruikt. Toch worden in de schrijftaal de zoogenaamde »mannelijke» vormen der bijvoeglijke woorden (*den, dien, dezen* enz.) nog gehandhaafd voor een aantal substantieven, die dan »mannelijk» heeten. Aan deze zelfst. naamw. met mannelijke verbuiging beantwoorden bijna zonder uitzondering mannelijke voornaamwoorden. Nu bestaan er evenwel

een groot aantal substantieven met vrouwelijke verbuiging, die voornaamwoordelijk mannelijk zijn. Bij deze is het voornaamwoordelijk geslacht in strijd met het woordgeslacht of liever: met de schrijftaal-verbuiging. Bij vele andere woorden is het voornaamwoordelijk geslacht twijfelachtig. In verreweg de meeste gevallen hangt de vrouwelijke verbuiging samen met den vorm en wel met den uitgang dier woorden, soms ook met de beteekenis.

In verband met het bovenstaande laten wij ter onderscheiding van mannelijk en vrouwelijk woordgeslacht eenige regels volgen voor de woorden, die **de** voor zich kunnen krijgen, dus niet-onzijdig zijn.

Eénlettergrepige woorden en stamwoorden op *el* en *er*.

§ 131. Een groot aantal éénlettergrepige woorden, benevens vele stamwoorden (d. i. niet kennelijk afgeleide woorden) op *el* en *er*, volgen de vrouwelijke verbuiging, ook al hebben ze voornaamwoordelijk het mannelijk geslacht, hetgeen bij zaaknamen en zelfslachtige diernamen regel is. Meestal is die vrouwelijke verbuiging een gevolg van een vroegeren toonloozen uitgang **e**; in vele gevallen heerscht hier zuivere willekeur.

De vrouwelijke verbuiging volgen:

De meeste éénlettergrepige woorden, die nog met vormen op *e* afwisselen, als: *spraak*, *hoop*, *rust*, *vraag*.

De éénlettergrepige, die op een klinker eindigen, als: *zee*, *ra*, *roe*.

De éénlettergrepige woorden, die nieuw, zonder ontleend geslacht, in de taal komen, als: *krant*, *fiets*, *tram*, *sport*.

De éénlettergrepige stammen van werkwoorden, die een voorwerp beteekenen, als: *val* (muizenval), *gang* (van een huis), *loop* (van een geweer) e. a.

Vele stamwoorden op *el* en *er*, als: *kachel*, *tafel*, *kamer*, *veder*. Die op *gel*, zijn **m.**, als: *kegel*, *nagel*, *kogel*, *vogel*. Mannelijk zijn ook de van werkwoorden afgeleide op *er* en *el*, als: *gieter*, *beugel*, *stoffer*, *sleutel*.

De mannelijke verbuiging volgen:

De éénlettergrepige, van welke nog mannelijke genitieven in gebruik zijn, als: *weg, dag, tijd*. (Vgl.: *zijns weegs, des daags, destijds*).

De meeste namen van boomen, als *eik, beuk*. (Vgl. § 132a).

De namen van maanden en jaargetijden: *Mei, herfst. Lente* is **vr.** (Vgl. § 132a).

De namen van munten, als: *cent, frank*. Hierop zijn weer tengevolge eener verdwenen toonlooze **e** uitgezonderd: *mark* en *mijt*.

De woorden op *lm* en *rm*, als: *walm, darm*. Uitgezonderd: *helm* (plant) en *palm* (handvlak, lengtemaat en kruid), die **vr.** zijn.

De éénlettergrepige stammen van werkwoorden, die de handeling uitdrukken, als: *val, slag, stoot, lach, zucht*.

Wat nu de overige éénlettergrepige woorden en stamwoorden op *el* en *er* aangaat, daarvoor kan geen regel gegeven worden. Hoewel hun voornaamwoordelijk geslacht doorgaans mannelijk is, verdient het aanbeveling ze vrouwelijk te verbuigen, aangezien de *n* in den 3^{en} en 4^{en} naamval toch kunstmatig wordt gehandhaafd.

Andere gevallen bij de niet-onzijdige woorden.

§ 132. Wij laten nu nog een aantal gevallen volgen, bij welke het voornaamwoordelijk geslacht onzeker is, doch bij welke de vrouwelijke verbuiging gevolgd wordt, op grond van vorm of beteekenis.

a. Naar den vorm zijn vrouwelijk:

De woorden, die op een toonlooze *e* eindigen als: *tobbe, reede, koude, gedaante, lente, linde, tamarinde*. Uitgezonderd: *vrede* (**m.**).

Hiertoe behooren ook die op *age*, als: *bagage, slijtage*.

De woorden op *heid* en *nis*, als *waarheid, gevangenis*.

De woorden op *ing, st* en *t*, die van werkwoorden zijn afgeleid, als: *benoeming, komst, macht*. Uitgezonderd: *dienst, last* (**m.**) vgl.: *ten dienste van, te mijnen laste; tocht, plicht* (**m.**)

De woorden op *schap*, als: *blijdschap, ridderschap*.

De woorden met een der achtervoegsels *ie, uw, ij, ei, iek*,

uur en teit, als *poëzie*, *schaduw*, *smederij*, *pastei*, *fabriek*, *lectuur*, *flauwiteit*.

De woorden op *el*, als: *bretel*, *citadel*.

De woorden op *gd*, als: *deugd*, *jeugd*.

De woorden op *ot*, als: *marmot*, *marot*.

De woorden op *theek* en *uit*, als: *apothek*, *bibliotheek*, *kajuit*, *affuit*.

b. Naar de beteekenis zijn vrouwelijk:

De zelfslachtige namen van vele kleine dieren, als: *mug*, *bij*, *rat*, *muis*. Evenwel: *aal* (m.), *vlinder*, (m.), *kever* (m.), *kievit* (m.), *kreeft* (m.) en nog enkele.

De namen van bloemen: *anjelier*, *aster*, *roos*.

De namen van vruchten en planten, als: *amandel*, *boon*, *gerst*, *haver*. Uitgezonderd die op *ling* en *oen*, als: *pippeling* (m.), *citroen* (m.) en de inheemsche namen van vruchten op *er* en *el*, als *appel*, *aker*. Deze zijn mannelijk.

De namen van vaartuigen, als: *aak*, *boot*, *bark*, ook de eigennamen: *Hij vaart op de Tromp*. Uitgezonderd de soortnamen van schepen op *er* en *aar*, als: *driemaster*, *lichter*, *rinkelaar*.

De namen der letters en cijfers, muzieknoden en intervallen, als: *de a*, *de 5*, *de bes*, *de terts*.

De namen der muziekinstrumenten als: *viool*, *harp*, *lier*. Mannelijk zijn: *doedelzak*, *horen* en *triangel*.

De stofnamen, als: *kant*, *wol*, *franje*, *klei*, *stijfsel*. Uitgezonderd: *honing*, *room*, *wijn*, *mosterd*, *most*, *inkt*, *edik*, *nektar* en *azijn*.

Opm. Wanneer mannelijke zaaknamen als stof- of verzamelnamen gebruikt worden, zijn zij vrouwelijk. B.v.: *Ik houd niet van die harde turf; ze brandt zoo slecht. Breng de turf op zolder.*

Voornaamwoordelijk gebruike men in de schrijftaal het *vr.* geslacht voor de woorden met vrouwelijke verbuiging, die begrips-, stof- en verzamelnamen zijn. Voor zaaknamen worden bijna algemeen de mannelijke voornaamwoorden gebruikt. De vrouwelijke zijn evenwel geoorloofd.

§ 133. Wat nu de overige meerlettergrepige, niet-onzijdige zelfst. naamwoorden betreft, voorzooverre zij niet tot een der bovengenoemde gevallen behooren, bij hen bestaat grootendeels overeenstemming tusschen het woordgeslacht en het voornaamwoordelijk geslacht, dat doorgaans mannelijk is. Zij volgen dan de mannelijke verbuiging.

§ 134. Onzijdig zijn alle woorden, die het of dat voor zich nemen en waaraan het persoonlijk voornw. het en het aanw. vnw. dat beantwoorden.

§ 135. Bij sommige substantieven is het gebruik van het lidwoord onzeker, als: *schilderij*, *school*, *fruit*, *machine*, *halsboord*, *gordijn*, *zadel* e. a. Men kan zich in zulke twijfelachtige gevallen steeds door het voornaamwoordelijk geslacht laten leiden. Zegt men liever van een schilderij: *Het hangt daar goed*, doch van een school: *Die heb ik nog niet bezocht*, dan volgt daaruit, dat bij *schilderij* het **onz.**, bij *school* het **vr.** woordgeslacht de voorkeur verdient.

Ook de verbuiging der bijvoeglijke woorden moet in aanmerking genomen worden. Zegt men liever: *Dat is mooie muziek*, *een goede machine*, doch: *een sterk zadel*, *een rood gordijn*, dan volgt daaruit, dat voor *muziek* en *machine* het **vr.**, voor *zadel* en *gordijn* het **onz.** geslacht de voorkeur verdient.

§ 136. Samengestelde zelfstandige naamwoorden volgen het geslacht van het laatste lid, indien zij eene soort beteekenen van 't geen in dat laatste lid wordt genoemd. Zoo zijn *gebedenboek*, *kerkboek*, *leerboek* **onz.**, omdat dit alle *boeken* zijn.

Daarentegen is *roodvonk*, eene ziekte, maar geene bijzondere soort van vonk, **onz.**, ofschoon *vonk* **vr.** is. Vgl. ook: *vierkant*, *zeskant* **onz.**, *oogenblik* **onz.**, *hutspot* **vr.**, *voorschoot* **onz.**, *roodhuid* **m.**

Werkelijke uitzonderingen zijn: *kerkhof* (O.), *tijdstip* (O.), *postzegel* (M.), naast *hof* (tuin) (M.), *stip* (V.), *zegel* (O).

§ 137. Sommige woorden hebben bij verschil van beteekenis een verschillend geslacht. Men noemt ze *meerslachtig*. Bv.: *bles*, paard M.; witte vlek voor den kop V.

- eigendom*, bezitting O.; recht van bezit M.
fortuin, geluckgodin V.; vermogen O.
katoen, O. doch als ruwe katoen V.
pas, schrede, paspoort, bergpas M.; oogenblik (op dat pas) O.
patroon, persoonsnaam M.; van 't geweer V.; model O.
pekel, zoutoplossing V.; figuurlijk voor zeewater O.
pit, kern V.; merg O.
post, persoonsnaam, ambt, standplaats M.; postkantoor, post-
 terijen V.
punt, spits, leesteeken V.; andere bet. O.
sabel, diernaam M.; bont O.
schrift, O., doch V. in *de Heilige Schrift*.
spits, punt V.; in *het spits afbijten* O.
spoor, voet- of wagenspoor O.; prikkel V.
toestel, als voorwerp O.; als verzamelwoord M.
wacht, persoonsnaam M.; andere bet. V.
West en Oost, windstreek O.; als *Oost- en West-Indië* V.
Opm. In de bovenstaande voorbeelden heeft één en hetzelfde
 woord verschillende beteekenissen. Er zijn ook gelijk geschreven
 woorden, die van geheel verschillende oorsprong zijn (homoniemen)
 en in geslacht, zoowel als in betekenis, verschillen. B.v.: *stof* (Hd. Stoff) V. — *stof* (Hd. Staub) O.; *vorst* (Hd. Frost) V., *vorst* (Fürst) M. enz.

§ 138. In vaste uitdrukkingen is van vele woorden een ouder, van het tegenwoordige verschillend, geslacht bewaard gebleven. Vgl.: *de beest spelen*, *ter dood brengen*, *mettertijd*, *ditmaal*.

In andere uitdrukkingen is men van het gebruikelijke geslacht afgeweken. B.v.: *ter oore komen*, *ter harte nemen*, *terloops*, *te goeder naam en faam bekend*, *ter wille van*, *in de licht staan*, *op de koord dansen*, *met de spoor reizen*.

Getal.

§ 139. Er zijn twee getalsvormen: enkel- en meervoud. Zij duiden aan, of men ééne of meer zelfstandigheden bedoelt. Men vormt het meervoud van het enkelvoud, door er **s** of **en**

(n) achter te plaatsen. B.v.: *moeder, moeders; lot, loten; bode, boden*. Het gebruik beslist, of de **s** dan wel de **n** meervoudsuitgang is.

§ 140. Er zijn ook zelfst. naamwoorden, die hun meervoud nu eens met **s**, dan weder met **n** vormen. Zij kunnen tot enkele groepen gebracht worden:

1°. die, bij welke de beteekenis niet verandert. De vorm op **en** is dan soms gebruikelijker in den deftigen stijl; die op **s** is gewoner. B.v.: *zoons en zonen, dochters en dochteren, dienaars en dienaren, vogels en vogelen*. Hiertoe behooren ook de woorden op **ie** zonder klemtoon, als *lelies* en *leliën, provincies* en *provinciën*, en de vreemde woorden op **or**: *professors, professoren; curators, curatoren*.

2°. die, bij welke met het verschil in meervoudsuitgang een verschil in beteekenis gepaard gaat, soms in verband van het onder 1°. bedoelde onderscheid. Hiertoe behooren de z. nw. op **ier**, die als zaaknamen **en**, als persoonsnamen **s** krijgen. B.v.: *portieren, portiers, vizieren, viziers*.

Verder lette men op de volgende:

broeders en *zusters* (gewoon), *broederen* en *zusteren* (leden van dezelfde gemeente);

cents (waarde i. a.), *centen* (muntstukken);

hemels (van ledekanten of schilderijen), *hemelen* (uitspansel);

heidens (Zigeuners); *heidenen* (veelgodendienaars);

knechts (bedienden), *knechten* (soldaten en in deftigen stijl bedienden);

letters (klanken of teekens), *letteren* (brief, letterkunde);

middels (middellijven), *middelen* (voor een doel);

plans (teekeningen), *plannen* (voornemens);

redens (verhoudingen), *redenen* (gronden);

studies (kunstschetsen), *studiën* (wetenschappelijke oefeningen);

stuks (exemplaren), *stukken* (andere bet.);

tafels (huisraad, lijsten), *tafelen* (der Wet);

vaders (gewoon), *vaderen* (voorvaderen);

wapens (blazoenen), *wapenen* (weermiddelen), waarnaast ook *wapens*;

wortels (van planten), *wortelen* (penen), ook (deftig) van planten.

§ 141. Eenige onzijdige woorden hebben een meervoud op **ers** of **eren**.

Het zijn: *been*, *blad*, *ei*, *gemoed*, *gelid*, *goed*, *hoen*, *kalf*, *kind*, *kleed*, *lam*, *lied*, *rad*, *rund*, *volk*. Daarvan hebben: *been*, *blad*, *ei*, *hoen*, *kalf*, *kind* en *rund* zoowel **ers** als **eren**; *kalf* en *volk* zoowel **en** als **eren** zonder verschil in beteekenis.

Wel maakt men onderscheid tusschen:

beenderen (deelen van 't geraamte) en *beenen* (ledematen en knoken);

bladeren (alleen van planten) en *bladen* (van boeken, planten enz.);

kleederen (kleedingstukken) en *kleeden* (dekkleeden).

De meervouden op **er** komen in samenstellingen nog voor: *kindermeid*, *kalvermarkt*, enz. In *loover* en *spaander* wordt **er** niet meer als meervoudsuitgang gevoeld..

§ 142. Sommige zelfst. nw. veranderen in het meervoud de **i** in **e**. B.v.: *lid*, *leden*; *schip*, *schepen*.

Riffen zijn klippen of geraamten, *reven* plooiën in 't zeil; beide van *rif*, waarnaast in de laatst genoemde beteekenis *reef*.

Split heeft *splitten* en *spletten* (naast *spleet*); *spit* heeft *speten* en *spitten*; *stad* heeft *steden*, van een vorm *stede*, die naast *stad* bestaat.

De woorden op **heid** hebben in 't meerv. *heden*, van een ouderen vorm *hede*, die naast *heid* bestond: *waarheden*.

De onvolkomen klinker gaat vaak in een helderen over: *slag*, *slagen*.

Blijft hij onvolkomen, dan wordt de slotletter verdubbeld: *lat*, *latten*; *vos*, *vossen*.

Spel heeft *spelen* en *spellen* (tenten).

§ 143. De onechte **s** en **f** veranderen in het meervoud in **z** en **v**. B.v.: *glas*, *glazen*; *stoof*, *stoven*.

§ 144. Vreemde woorden, die op heldere klinkers uitgaan,

krijgen in 't meervoud 's, indien deze klinker verdubbeld zou moeten worden om de uitspraak af te beelden. B.v.: *fuchsia*, *fuchsia's*; *canapé*, *canapé's*; *motto*, *motto's*; *paraplu*, *paraplu's*; *bureau*, *bureau's*; *Cicero*, *Cicero's*.

Daarentegen: *horloges*, *bougies*, *velocipèdes*.

Samenkoppelingen als titels hechten den meervoudsuitgang aan het eerste, aan het laatste deel, of aan beide, al naar de beteekenis. Zoo b.v.: *advocaten-generaal*, *luitenant-generaals*, *sergeant-majours*, *schouten-bij-nacht* of *schout-bij-nachts*, *luitnants-adjudanten*.

Samenstellingen met **man**, die een beroep beteekenen, hebben in 't meervoud *lieden* of *lui*: *timmerlieden*, *voerlieden*, *werklui*; maar: *Oranjemannen*, *Noormannen*, *blindemannen*, *leenmannen*, *Muzelmannen*. — *Franschman*, *Engelschman*, *Gelderschman* hebben: *Franschen*, *Engelschen*, *Gelderschen*. Men zegt steeds *landslieden*.

§ 145. Vreemde woorden behouden vaak hun uitheemschen meervoudsvorm. Die op **is** veranderen **is** in **es**. B.v.: *amanuensis*, *amanuenses*; *analysis*, *analyses*; *basis*, *bases* (ook *basissen*); *crisis*, *crises*.

De persoonsnamen op **us** veranderen **us** in **i**: *criticus*, *critici*; *medicus*, *medici*; *examinandus*, *examinandi*; *genius*, *genii* (*geniën*).

Van de zaaknamen op **us** heeft *catalogus* het mv. *catalogi* naast *catalogussen*. Verder: *cursussen*, *circussen*, *rebussen*, enz.

Die op **um** veranderen vaak **um** in **a**: *gymnasium*, *gymnasia* (naast *gymnasiums* en *gymnasiën*); *museum*, *musea* (naast *museums*); doch steeds: *geraniums*, *trapeziums*.

Praeses heeft *praesides*; *classis*, *classes* en *classen*; *heros*, *heroën*; *secans* en *tangens*: *secanten* en *tangenten*.

Waar naast den vreemden meervoudsvorm een Nederlandsche staat, wordt deze laatste in de gewone omgangstaal gebezigd en blijft de eerste tot de taal der geletterden beperkt.

Voorts lette men op: *sieradiën* en *kleinoodiën* naast *sieraden* en *kleinooden*; *lendenen* en *redenen* meerv. van *lende* en *rede*

(ook soms van *reden*); voorts op: *vlooiën, koeien, vleezen*, mv. van *vlooi, koe, vleesch*.

Oudere wijzen van meervoudsvorming blijken nog uit enkele vaste uitdrukkingen. Die door middel van *e* uit: *slaag* krijgen, alle *daag*, onder de *voet* raken, ontstaan uit: *slage, dage, voete*. — In *op de been brengen* is *been* meervoud, naar een vroeger heerschenden regel, dat eenlettergreppige onz. woorden onveranderd bleven.

BIJVOEGLIJKE NAAMWOORDEN.

§ 146. Bijvoeglijke naamwoorden zijn woorden, die eene zelfstandigheid nader bepalen, door er eene kenmerkende hoedanigheid van te noemen.

Zij kunnen attributief en praedicatief voorkomen.

Attributief of bijvoeglijk gebruikt, staan ze vóór of onmiddellijk na het z. nw. en stemmen daarmee overeen in geslacht, getal en naamval (b.v. *De rijke man. — Karel de Groote*).

Praedicatief gebruikt, doen ze in den zin den dienst van naamwoordelijk deel of bepaling van gesteldheid. B.v.: *Het weder is mooi. — Hij liep kwaad weg*. Ze blijven dan onverbogen.

§ 147. Sommige bijv. nw. komen uitsluitend praedicatief voor. B.v.:

meester, jammer, mans, bestand, getroost, handgemeen, deelachtig, gewaar, gedachtig, indachtig, alleen, braak, prat, tuk, wars, zoek, onwel, wel en meer andere.

§ 148. Vele bijv. nw. worden omgekeerd uitsluitend attributief gebruikt. Het zijn voornamelijk:

a. de van bijwoorden afgeleide, ingeval ze tijd, plaats of richting aangeven, als: *huidig, dagelijksch, bovenste, cindelijke, eerlange*.

b. vele van eigennamen gevormde, als: *Haarlemmer (hal-letjes)*, *Erasmiaansch (gymnasium)*.

c. de stoffelijke bijv. nw., als: *gouden*, *lakensch*.

d. *rechter* en *linker*.

§ 149. Zelfstandig gebruikt, wordt het bijv. naamw. tot substantief en wordt zwak verbogen (Vgl. § 115) behalve in 't O. Vgl.: *iets goeds*, *niet veel bijzonders*, *wat fraais*.

Bijvoeglijk gebruikt, wordt het bijv. nw. aldus verbogen:

Enk.	Mann.	Vrouw.	Onz.	Meerv. (voor alle geslachten).
1	goede	goede	goede	goede
2	goeden	goede	goeden	goede
3	goeden	goede	goede	goeden
4	goeden	goede	goede	goede.

Bij deze verbuiging eindigt de genitief M. en O. op n; zij wordt daarom ook wel zwak genoemd.

Een sterke verbuiging van het adjectief komt nog voor in eenige overgeleverde uitdrukkingen, als: *goedsmoeds* (gen. M.); *gewapenderhand* (gen. V.); *te goeder trouw* (dat. V.); *blootshoofds* (gen. O.). Als een bijvoeglijk woord, voorafgegaan door een bepalend lidwoord, op het zelfstandige woord volgt, wordt het evenzoo verbogen, alsof het er voor stond. B.v.: *De kroon van Karel den Stouten*; *het hof van Lodewijk den Veertienden*.

§ 150. Het adjectief blijft, hoewel bijvoeglijk gebruikt, in het enkelvoud onverbogen:

1°. Na het lidwoord een (en zijn ontkenning *geen*) voor mannelijke persoonsnamen, wanneer het diert om den persoon in zijne hoedanigheid of werking nader te bepalen. B.v.: *Een gemeen soldaat*, *een groot man*, *een oud onderwijzer*, *een ongelukkig advocaat*, *een uitmuntend zwemmer*.

Dit doet zich voor bij zelfst. naamwoorden, bij welke men in een gegeven geval uitsluitend aan een hoedanigheid of een werking denkt. Reeds door het praedicatief gebruik zonder lidwoord kan een zelfst. naamwoord in beteekenis met een bijvoeglijk naamwoord overeenkomen, b.v.: *Ik ben Nederlander in merg*

en been. Hij is schilder, dichter, kunstenaar geboren. Zegt men nu: een goed Nederlander, een groot schilder, een armzalig dichter, een echt kunstenaar, dan komt door den onverbogen vorm sterker uit, dat het zelfst. naamwoord als hoedanigheidswoord wordt opgevat. Bij z.n.w., die van werkwoorden zijn afgeleid als: een snel zwemmer, geen graag eter, een stevig drinker ontstaat het gebruik der onverbogen vormen door de gedachte aan snel zwemmen, graag eten, stevig drinken.

Ook in den 3^{en} en 4^{en} naamval blijft in zulke gevallen het bijv. nw. onverbogen na een en geen.

2°. Soms na een bezittelijk of aanwijzend voornaamwoord en het bepalend lidwoord, meestal voor de welluidendheid. B.v.: *het verrukkelijk vergezicht, zijn sierlijk schrift, dit voortreffelijk boek*. Doordat de onverbogen vorm ongewoner is, kan hij de hoedanigheid met meer nadruk vermelden. Vgl.: *Mijn arm kind, zijn ziek paard*. Er is verschil in beteekenis tusschen *mijn oud huis* (= mijn huis, dat oud is) en *mijn oude huis* (= het huis, dat ik vroeger bewoonde).

3°. Na de woorden: een, geen, eenig, menig, ieder, elk, veel, zeker en welk vóór een onzijdig substantief. B.v.: *Menig oud gebouw; veel goed nieuws*.

4°. Wanneer het zonder eenige bepaling voor een onzijdig woord staat: *helder water, frisch bier*.

5°. Wanneer het door een van het zelfst. nw. gescheiden wordt: *Hoe diep een val!*

6°. Wanneer het onmiddellijk op het substantief volgt: *God almachtig, jongen lief, een meisje loos*.

Verder blijven welluidendheidshalve doorgaans onverbogen: de twee- of meerlettergrepige bijv. naamw. op en en er, als: *gouden, zilveren, eigen, besloten, dronken, Enkhuizer, Haarlemmer, rechter, linker*. Voorts blijven onverbogen ook de bijv. nw. op lei en hande: *velerlei, allerhande*, die oorspronkelijk 2de nvl. enk. zijn.

§ 151. Een bijv. naamw., dat niet van een zelfstandig naamwoord vergezeld is, moet daarom nog niet altijd als substantief beschouwd en als zoodanig verbogen worden. In den zin: *Mijne*

witte handschoenen worden gewasschen; ik zal dus de zwarte maar aantrekken, is zwarte bijv. nw.; in: *De blanken hebben de zwarten als slaven gebruikt*, is zwarten daarentegen zelfst. naamwoord. Zoolang het adjectief nog als bepaling van een, zij het dan ook vroeger genoemd, substantief dient, is het nog bijvoeglijk; het moet als zelfstandig aangemerkt worden, wanneer het de naam eener zelfstandigheid geworden is en dus zelfstandige beteekenis heeft.

§ 152. Het praedicatief gebruikte bijv. naamw. blijft steeds onverbogen, behalve wanneer het als zelfstandig naamwoord gebezigd wordt, zooals in: *Wie is de gelukkige?*

Men leest wel eens zinnen, als: *De oorlog zal een langdurige worden.* — *De strijd tusschen de Nederlanders en de Spanjaarden was een hardnekkige.*

De bijv. nw. langdurig en hardnekkig zijn hier attributief gebruikt met weglating van oorlog en strijd.

Dergelijke constructies zijn niet aan te bevelen: zij zijn alleen gewettigd, ingeval een bijv. nw. met een z. nw. één vaste uitdrukking vormt, b.v.: *Die zoon was zijn eenige.*

Trappen van vergelijking.

§ 153. Bijv. naamw., telwoorden en bijwoorden kunnen, indien ze een begrip uitdrukken, dat voor graad vatbaar is, door vormverandering dien graad uitdrukken. Vandaar de vergrootende trap (comparatief) om een hooger en, en de overtreffende trap (superlatief) om den hoogsten graad aan te duiden.

De comparatief wordt gevormd door den uitgang **er**. B.v.: *groot, grooter; lang, langer*. De adjectieven op **r** lasschen vóór den uitgang **er** eene **d** in: *helder, helderder; duur, duurder*.

De superlatief wordt gevormd door den uitgang **st**. B.v.: *zwaar, zwaarst; breed, breedst*. De adjectieven op **s** en **sch** nemen alleen eene **t** aan, b.v.: *wijs, wijst; vals, valscht*.

Eindigt het bijv. naamw. op eene toonlooze **e**, dan wordt deze

zoowel voor **er** als voor **st** uitgestooten: *blijde, blijder, blijdst; bloode, blooder, bloodst.*

Wanneer de welluidendheid dit vordert, wordt de superlatief met het bijwoord meest omschreven. Zoo zegt men niet: *de vastste overtuiging, de gepastste manier*, maar: *de meest vaste overtuiging, de meest gepaste manier.*

Bij enkele woorden, die zelf geene trappen van vergelijking hebben, zijn die van andere in gebruik. Het zijn: *goed, beter, best; weinig, minder, minst; veel, meer, meest; gaarne, liever, liefst; dikwijls, vaker, vaakst.*

§ 154. Wanneer twee hoedanigheden ten opzichte van eenzelfde zelfstandigheid of werking met elkaar vergeleken worden, omschrijft men den comparatief. B.v.: *Die man is meer geleerd dan verstandig.* — *De zaal is meer breed dan hoog.* — *Hij schrijft meer vlug dan mooi.*

§ 155. Soms dient een superlatiefvorm eenvoudig om de hoedanigheid in een zeer hoogen graad aan te duiden. B.v.: *Liefste moeder, beste vader, alleraardigste kinderen.* Men spreekt dan van een volstrekten superlatief.

Opm. 1. Eigenaardig is het gebruik der trappen van vergelijking in zinnen als: *De Mont-Blanc is lager dan de Chimborazo. Hij is nog de rijkste van deze arme lieden. Die kleine man was in dit gezelschap nog de grootste.* Terwijl men door te spreken van *minder hoog, minst arm, minst klein*, tegelijk vermeldt dat de besproken zelfstandigheden hoog, arm, klein zijn, wordt in de aangehaalde zinnen alleen het verschil in graad uitgedrukt.

Opm. 2. Deelwoorden kunnen alleen trappen van vergelijking aannemen, wanneer ze bijvoeglijke naamwoorden zijn geworden. Men kan dus wel zeggen: *Uitstekender aanvoerder was niet denkbaar*, maar niet: *Uitstekender bergtoppen zagen wij nimmer.* Zoo vormt *welgesteld, welgestelder; uitnemend, uitnemender.* Daarentegen: *de hoogst geplaatste ambtenaren, de snelst stroomende rivier, de schoonst gevormde handen.*

Opm. 3. Sommige van bijwoorden gevormde adjectieven komen

alleen in den superlatief voor, als: *voorste, achterste, binnenste, buitenste, bovenste, benedenste, onderste, opperste, uiterste, middelste.*

§ 156. Ofschoon in plaats van dan na een comparatief ook wel als gebruikt wordt, achten sommigen dit minder goed, daar als reeds gebezigd wordt om gelijkheid aan te duiden. In officiële schrijftaal gebruikt men uitsluitend dan na een vergrootenden trap.

De uitdrukking nog wel zoo kan dezelfde beteekenis hebben als een comparatief. B.v.: *Een reisje langs den Rijn is nog wel zoo aangenaam als een uitstapje naar Londen.*

§ 157. Men lette op het verschil tusschen: *Mijn vriend is 's winters het gezondst.* — *Is de mensch in zijne jeugd het gelukkigst?* en: *Hij is het gezondste mijner kinderen.* — *Is de mensch het gelukkigste wezen?* In beide gevallen zijn de superlatieven betrekkelijk, doch de eerste twee zijn praedicatief, de laatste attributief. De praedicatieve superlatief onderscheidt zich hier weder van den attributieven door zijne onverbuigbaarheid.

Een volstreckte superlatief kan ook bijwoordelijk zijn. B.v.: *Hij bleef uiterst bedaard.* — *Ik neem het u hoogst kwalijk.*

Voornaamwoorden.

§ 158. Er is een beperkt aantal woorden, die voornaamwoorden heeten. Zij onderscheiden zich van de andere naamwoorden, doordat ze de zelfstandigheden of hare kenmerkende hoedanigheden niet noemen, maar vertegenwoordigen en aanduiden.

Een voornaamwoord kan zelfstandig of bijvoeglijk zijn.

Op beteekenis, gebruik en vormverandering berust hunne onderscheiding in: *a. persoonlijke, b. bezittelijke, c. aanwijzende, waaronder de bepalingaankondigende, d. vragende, e. betrekkelijke en f. onbepaalde.*

Persoonlijke voornaamwoorden.

§ 159. De persoonlijke vnw. hebben verschillende vormen voor de werkwoordelijke personen. Zij worden steeds zelfstandig

gebruikt en vertegenwoordigen den spreker, den aangesprokene of eene zelfstandigheid, die noch het eene noch het andere is. Vandaar pers. vnw. van den 1sten, 2^{den} en 3^{den} persoon. Alleen bij de laatste bestaat geslachtsonderscheiding: *hij, zij, het*.

Verbuiging der pers. voornw.

1e pers. enk. 1e pers. meerv.

1	ik ('k)	wij (we)
2	mijns, mijner	ons, onzer
3	mij (me)	ons
4	mij (me)	ons

2de persoon enkelvoud.

	Vertrouwelijk.	Beleefd.	Stijf-deftig.
1	jij (je)	u	gij (ge)
2	jouwer	uwer, uws	uwer, uws
3	jou, je	u	u
4	jou, je	u	u

2de persoon meervoud.

1	jelui (jullie), je	u	gij, gijlieden
2	—	uwer, uws	uwer, uws, ulieder
3	jelui (jullie), je	u	u, ulieden
4	jelui (jullie), je	u	u, ulieden

3de persoon enkelvoud.

	Mann.	Vrouw.	Onz.
1	hij (ie)	zij (ze)	het ('t)
2	zijns, zijner	haars, harer	—
3	hem ('m)	haar (er, d'r)	het ('t)
4	hem ('m)	haar (er, d'r, ze)	het ('t)

3de persoon meervoud.

1	zij (ze)	zij (ze)	zij (ze)
2	huns, hunner, er	haars, harer, er	huns, hunner, er
3	hun, ze	ze, haar	hun, ze
4	hen, ze	ze, haar	hen, ze

Ter verklaring en aanvulling van dit overzicht diene het volgende:

§ 160. Het pers. vnw. van den 2^{en} persoon enk. *du* is in onbruik geraakt: in streekspraken (Vlaanderen, Friesland) komt het nog geregeld voor. De verbuiging was: *du, dijner, dij, dij.*

Als vertrouwelijkheidsvorm is daarvoor *jij (je)* in de plaats gekomen. In enkele streekspraken (Brabant, de Betuwe) wordt als vertrouwelijke vorm *gij (ge)* gebruikt.

Gij (ge) wordt in de beschaafde spreektaal zelden gehoord. Sommigen gebruiken het in de schrijftaal (ook in brieven), als zij *je* te gemeenzaam en *u* te beleefd achten.

Jelui (jullie) is verbasterd uit *gijlui (gijlieden)*. De vormen *zullie, wullie* en *hullie* (uit *zijlui, wijlui* en *hulnui*) zijn plat.

§ 161. De tweede naamval der persoonlijke voornw. komt zelden voor. Voorbeelden zijn: *Gedenk mijner. Ontferm u onzer. Uwer waardig. Harer indachtig. Zijns gelijke. Om mijn zelfs wil.* Dit zijn afhankelijke genitieven. (Vgl. § 104, 5°.)

In *u beider vriend, ons aller welzijn* zijn *u* en *ons* eigenlijk verkortingen van de vroegere genitieven *uwer* en *onzer*.

De genitief meerv. *er* komt voor in zinnen als: *Daar zijn er meer, die zoo redeneeren. Ik ken er, die dit vraagstuk aandurven.* Dit *er* moet niet met het gelijkkluidende bijwoord verward worden. Het is een oude naamval van het persoonlijk vnw. *ie*, dat naast *hij* gebruikt wordt, doch uitsluitend enclitisch, d. i. onmiddellijk na den persoonsvorm. B.v.: *Wat zegt-ie?* — *Dat meent-ie niet.*

De onzijdige vorm *et*, die aan *ie* en *er* beantwoordt, wordt duidelijk gehoord in zinnen als: *Et regent.* — *Ik heb et geweten.* Men schrijft echter steeds *het*.

§ 162. *Het* heeft weinig toonsterkte. Daardoor wordt het nooit door een voorzetsel voorafgegaan. Men zegt niet: *Ik heb over het gesproken*, maar: *Ik heb er over gesproken.* Na een voorzetsel wordt *het* dus vervangen door het bijwoord *er*, dat in zoo'n geval voornaamwoordelijk bijwoord genoemd wordt. Ook in plaats van het mann. en vr. persoonlijk voornw.

wordt, vooral bij zaaknamen, na een voorzetsel doorgaans *er* gebruikt. B.v.: *Dit is een slechte pen, ik kan er niet mee schrijven.*

§ 163. Het wederkeerig (reflexief) pers. vnw. *zich* blijft steeds onverbogen. Het wederzijdsch pers. vnw. *elkander*, (waarnaast *elkaar*, *malkander* en *mekaar*) wordt alleen in den genitief verbogen. B.v.: *Zij dronken op elkanders (elkaars, mekaars) welzijn.*

Over *het* als onderwerp vgl. § 7; over het voornaamwoordelijk geslacht tegenover het woordgeslacht zie § 116 en vlg.

Bezittelijke voornaamwoorden.

§ 164. De bezittelijke voornw. zijn eigenlijk de bijvoeglijke vormen der persoonlijke voornw. Zij worden, evenals de persoonlijke, onderscheiden in bez. voornw. van den 1sten persoon (*mijn*, *onze*), van den 2^{den} persoon (vertrouwelijk: Enk. *je*, *jouw*, Mv. *je*, *jelui*, *jullie*; beleefd: Enk. en Mv. *uw*; stijf-deftig: Enk. *uw*, Mv. *uw*, *ulieder*) en van den 3^{den} persoon (M. *zijn*, *hun*; V. *haar*, *er*, *d'r*; Onz. *zijn*, *hun*). *Dijn* is met *du* in onbruik geraakt.

De bez. voornw. worden zelfstandig en bijvoeglijk gebruikt. Bij het zelfstandig gebruik kunnen zich twee gevallen voordoen:

1°. kan het zelfstandig gebezigde bez. voornw. tevens eene zelfstandige beteekenis hebben. Het wordt in dit geval met het bepalend lidwoord als een zelfst. naamwoord verbogen. (Vgl. § 115). B.v.: *»Eindelijk de mijne!» riep hij uit. — Ik blijf na vriendelijken groet geheel de uwe. — Hij vergeet wel eens het verschil tusschen het mijn en dijn. — God verlaat de Zijnen niet. — Hoe gaat het met u en de uwen? — De onzen leden de nederlaag.*

2°. kan het bez. voornw., hoewel zelfstandig gebruikt, eerst begrepen worden als bepaling van een te voren genoemde of rechtstreeks aangewezen zelfstandigheid. Het wordt dan met het voorafgaande bepalend lidwoord als een bijv. naamwoord verbogen en stemt in geslacht en getal overeen met het zelfst.

nw., waarop het betrekking heeft. B.v.: *Onze ouders zijn evenals de uwe welvarend.* — *Van deze brieven vind ik den zijnen het best gesteld.* — *Welk van deze kinderen is het uwe?*

§ 165. Alle bijvoeglijke bezittelijke voornw. volgen dezelfde verbuiging, behalve dat ons in den nominatief M. Enk. onze luidt.

Verbuiging van het bijvoeglijk bez. voornw.

	M. Enk.	Vr. Enk.	Onz. Enk.	Mv. voor alle gesl.
1	mijn	mijn(e)	mijn	mijne
2	mijns	mijner	mijns	mijner
3	mijn(en)	mijne	mijn(en)	mijne(n)
4	mijn(en)	mijn(e)	mijn	mijne.

Opm. 1. De **en** in den datief en accusatief M. Enk. wordt veelal weggelaten. Die weglating kan door een weglatingsteeken * worden aangegeven. Noodig is dit evenwel niet.

Opm. 2. Vóór een zelfst. naamw., dat als genitiefbepaling voor een ander substantief staat, blijft het bezittelijk voornw. onverbogen. B.v.: *Hij won zijn brave bruidjes hart* (Staring). — *Hij is mijn zusters man.*

Men zegt zoowel *Haar Majesteits troepen* als *Harer Majesteits troepen*.

Opm. 3. Het gebruik van een bijvoeglijk bezittelijk voornw. als naamwoordelijk gezegde is zeldzaam. Vgl.: *Laat bruisen 's levens hooge vloed! Wij weten, in Wiens schuts wij varen: Zijne is een liefde, die behoedt* (Beets). — *Maar uwe, o Koreischiet! was de Oostersche natuur* (Da Costa).

Aanwijzende voornaamwoorden.

§ 166. De aanwijzende voornw. wijzen op een nadere bepaling. Deze nadere bepaling kan bestaan in een plaatselijke aanduiding of in een zinsbepaling, die voorafgaat of volgt.

Het zijn de volgende: *deze, dit, die, dat, gene, gindsch, zulk, zoo* (in *zoo een, zoo'n*), *zelf, degene, diegene, dezelfde, dergelijke, dezulken*.

§ 167. Men noemt de aanw. vnw. in het bijzonder bepaling-aankondigend, ingeval de nadere bepaling, waarop door het voornaamwoord gewezen wordt, volgt in den vorm van een bijzin. Uitsluitend bepalingaankondigend komen voor: *degene* en *diegene*. Wanneer *hij* en *zij* in beteekenis met *degene* en *diegene* gelijk staan, behooren zij ook tot de bepalingaankondigende vnw. B.v.: *Hij, die eens steelt, blijft altijd een dief.* — *Zij, die het goede doen met bijoogmerken, handelen nog niet zedelijk.*

§ 168. *Zelf* en *dezelfde* versterken de identiteit; zij wijzen op een voorstelling, die volkomen gelijk is aan de bedoelde.

Deze en *dit* worden uitsluitend gebruikt om nabijzijnde personen of zaken aan te duiden, *gene* en *gindsch* uitsluitend voor verder afgelegene. *Die* en *dat* worden in beide gevallen gebezigd.

De aanw. vnw. *dezelve*, *hetzelve* worden bijna algemeen als ouderwetsch veroordeeld. Toch kunnen zich gevallen voordoen, waarin zij gebruikt verdienen te worden. Vgl.: *De stukken van het kantongerecht moeten aan hetzelve teruggezonden worden.* — *Het uitvoerend comité is bijzonder met het nieuwe plan ingenomen, doch het ligt niet op zijn weg den overgang tot hetzelve te bespoedigen.*

§ 169. *Deze* en *die* worden, zoowel zelfstandig als bijvoeglijk, aldus verbogen:

Verbuiging van deze, bijvoeglijk en zelfstandig.

	M. Enk.	Vr. Enk.	O. Enk.	Mv. 3 gesl.
1	deze	deze	dit	deze
2	dezes	dezer	(dezes)	dezer
3	dezen	deze(r)	dit (dezen)	deze
4	dezen	deze	dit	deze

Verbuiging van die, bijvoeglijk en zelfstandig.

1	die	die	dat	die
2	diens	dier	(diens)	dier, der
3	dien	die(r)	dat (dien)	dien
4	dien	die	dat	die

In voorzetselbepalingen wordt *dat* steeds en *die* somtijds door het voornaamwoordelijk bijwoord *daar* vervangen. B.v.: *Ben je daarvan overtuigd?* — *Zoo'n flinke jongen, daar kun je mee opschieten.* Aan *dit* en *deze* beantwoordt het voornaamwoordelijk bijwoord *hier*.

Opm. 1. De tusschen haakjes geplaatste uitgangen en vormen zijn weinig gebruikelijk. Vgl.: *Brenger, steller, toonder zeszes* (zelfst.). — *Bij, in, na dezen* (zelfst.). — *Te dezen opzichte, te dezen einde* (bijv.) — *bovendien, indien, bijaldien* (zelfst.). — *met dien verstande, te dien einde* (bijv.) — *in dier voege* (bijv.).

Opm. 2. Een oude zelfstandige genitief *des* en *dies* van *dat* komt o. a. nog voor in: *des te beter, deskundige, wat dies meer zij.* Een oude bijvoeglijke genitief *der, dier*, van het Vr. *die* in: *dermate, derhalve, (dierhalve).* De genitief mv. *der* komt voor in zinnen als: *Hoeveel pennen wil je hebben? Geef me der twintig.*

Opm. 3. In *Wat niet weet, wat niet deert* staat het tweede *wat* voor *dat*, aanw. voornw. *Dat* veranderde hier in *wat* ten gevolge van de overeenstemming in bouw van *wat niet deert* met den bijzin *wat niet weet* (parallelisme). Zoo zegt men ook wel: *Wie waagt, wie wint*, voor: *Wie waagt, die wint.*

§ 170. *Gene* wordt evenals *deze* verbogen, maar heeft geen onzijdig enkelvoud. Daarvoor wordt het adjectief *gindsch* gebruikt.

Zelf staat na het zelfstandig woord en blijft of onveranderd in alle naamvallen of wordt als een gewoon adjectief verbogen.

Men kan dus schrijven naar verkiezing: *Hij bracht zichzelf of zich zelven om het leven; de moeder zelf of de moeder zelve.*

Degene wordt verbogen als een zwak substantief met de, gelijk *de bode*.

Dus M. E.: *degene, desgenen, dengene, dengene.*

Vr. E.: *degene, dergene, de(r)gene, degene.*

Meerv. 2 gesl.: *degenen, dergenen, dengenen, degenen.*

De onzijdige vormen *datgene* en *hetgeen* komen alleen in den eersten en vierden naamval voor.

Het zelfstandige *dezelfde* volgt denzelfden regel als *degene*.

Het bijvoeglijke *dezelfde* wordt verbogen als een gewoon adjectief met *de*.

Zulk en *zoodanig* worden, voorafgegaan van *de*, in 't meervoud zelfstandig gebruikt en hebben dan in alle naamvallen *n*, evenals een zwak substantief. *Dezulken* wordt aaneengeschreven.

Bijvoeglijk gebruikt, wordt *zulk* in 't enkelvoud steeds door een gevolgd en blijft dan onverbogen; in 't meervoud volgt het *de* verbuiging van *mijne*. Naast *zulk een* staat *zoo'n*.

Vragende voornaamwoorden.

§ 171. De vragende voornw. vertegenwoordigen de zelfstandigheid of hoedanigheid, waarnaar men vraagt, in aanvullingsvragen. Het zijn: *wie*, *wat*, *welk* en *hoedanig*.

Wie is steeds, *wat* meestal zelfstandig; ze worden aldus verbogen:

Verbuiging van wie en wat (zelfstandig).

	M. Enk.	Vr. Enk.	Onz.	Mv. M. en Vr.
1	wie	wie	wat	wie
2	wiens	—	—	—
3	wien	wie	—	wien
4	wien	wie	wat	wie

In plaats der ontbrekende genitieven *vr.* en *Mv.* van *wie* worden de omschrijvingen met *van* of met het bezittelijk *vnw.* gebruikt, de laatste onmiddellijk vóór het *z.nw.* B.v.: *Wie d'r (er) boek is dit? Wie hun boeken zijn dit?*

In plaats van den ontbrekkenden genitief en datief van *wat* worden *waarvan* en *waaraan* gebruikt.

Een oude genitief *Onz.* van *wat* komt nog voor in *weshalve* en *weswege*. *Wat*, bijvoeglijk gebruikt, wordt dan veelal gevolgd door *een*, *voor* of *voor een*. B.v.: *Wat een drukte! Wat voor bier wenscht u? Wat voor een huis zullen we huren?*

Welke en *welk* worden verbogen als *mijne*, *mijn*. Ze zijn steeds bijvoeglijk.

Verbuiging van **welk**.

	Mann. Enk.	Vr. Enk.	Onz. Enk.	Mv. 3 gesl.
1	welke	welke	welk	welke
2	—	—	—	—
3	welken	welke	welk	welke
4	welken	welke	welk	welke

Hoedanig, dat steeds bijvoeglijk is, wordt in 't enkelvoud door *een* gevolgd en blijft dan onverbogen; in 't meervoud volgt het de verbuiging van een gewoon adjectief, zonder tweeden naamval.

Opm. Wat en *welk* komen ook aan het hoofd van uitroepende zinnen voor. B.v.: *Wat een drukte! Wat een menschen! Welk een verrukkelijk vergezicht!*

Men zou hierbij eigenlijk van uitroepende voornaamwoorden moeten spreken, doch men is gewoon, ook in uitroepende zinnen de voornw. vragend te noemen.

Betrekkelijke voornaamwoorden.

§ 172. De betrekkelijke voornw. vertegenwoordigen voorafgaande woorden of zinnen (antecedenten) en verbinden deze tevens met een betrekkelijken bijzin. B.v.: *Een volk, dat zijn taal in eere houdt, toont zelfgevoel.* — *Hij rookt al, wat (hetgeen) ik zeer verkeerd vind.*

Soms is het antecedent verzwegen. B.v.: *Wat je daar zegt, is me nog niet opgevallen.* — *Die zijn best doet, zal vooruitkomen,* voor: *dat, wat . . . , hij of degene, die . . .*

Als betr. vnw. worden gebruikt de vormen van het vragende *wie* en *wat*, eenige vormen van het aanwijzende *die* en de vormen van het vragende *welke*, met de genitieven *welks* en *welker*, benevens 't *welk* of *hetwelk* in het onzijdige en *hetgeen*. Ze komen uitsluitend zelfstandig voor. Alleen het betr. vnw. *welke* kan bijvoeglijk staan. B.v.: *Des Zondags, op welken dag de visschers nimmer werken, heeft de godsdienstoefening ook des morgens plaats.* — *De vertaling werd*

aan mij opgedragen, met welken arbeid ik ruim een jaar bezig was.

Wie wordt in den 1^{en} nvl. slechts gebruikt na *al* of zonder antecedent, wanneer *al* verzwegen is. B.v.: *Al wie dat beweert (of beweren), vergist (vergissen) zich.* — *Wie mij liefheeft, volg mij.*

Het antecedent van *wat* kan zijn *dat*, *al* of een geheele zin. Ook staat het vaak zonder antecedent. B.v.: *Dat, wat je het liefst hebt, mag je uitzoeken.* — *Al wat hij zegt, is waar.* — *Hij was erg verouderd, wat me zeer trof.* — *Wat waar is, moet eenvoudig zijn.*

§ 173. Bij geen enkele verbuiging bestaat er zoo'n groot verschil tusschen beschaafde omgangstaal en schrijftaal als bij het betrekkelijk voornw. *die*. In de omgangstaal luidt de verbuiging als volgt:

Verbuiging van 't betr. vnw. die in de omgangstaal.

	Mann. Enk.	Vr. Enk.	Onz. Enk.	Mv. 3 gesl.
1	die	die	dat	die
2	die z'n	die d'r(er)	—	die hun, die d'r(er)
3	die	die	dat	die
4	die(n)	die	dat	die

In de schrijftaal wordt evenwel een andere verbuiging gehandhaafd.

Verbuiging van 't betr. vnw. die in de schrijftaal.

	Mann. Enk.	Vr. Enk.	Onz. Enk.	Mv. 3 gesl.
1	die	die	dat	die
2	wiens	wier	(welks)	wier
3	wien	wie	dat	wien
4	dien, wien	die, wie	dat	die, wie

In den accusatief gebruikt men na een voorzetsel *wien*, *wie*. B.v.: *Een man, met wien men praten kan.* — *De vrouw, van wie je spreekt.*

Verbuiging van 't betr. vnv. welke, hetwelk.

	Mann. Enk.	Vr. Enk.	Onz. Enk.	Mv. 3 gesl.
1	welke	welke	hetwelk	welke
2	welks	welker	welks	welker
3	welken	welke	hetwelk	welken
4	welken	welke	hetwelk	welke

Welke wisselt met *die* af. De genitieven *welks* en *welker* worden bijna uitsluitend voor zaken gebezigd; *wiens* en *wier* daarentegen voor personen en soms ook voor dieren.

Hetgeen wisselt af met het onzijdige *wat*, wanneer het antecedent een geheele zin is. B.v.: *Zijne straf is verzuwaard, hetgeen (wat) ik niet billijken kan.* Daarentegen is *hetwelk* = *dat*.

Ook voor *wat*, zonder antecedent, staat *hetgeen* in de plaats: *Hetgeen ik u hier zeg, is de zuivere waarheid.*

§ 174. In plaats der betrekkelijke voornaamwoorden wordt veelvuldig het voornaamwoordelijk bijwoord waar gebruikt, (Vgl. § 169), dat dan met het volgende bijwoord aaneengeschreven wordt (*waarvan, waarop, waarmede*), welke koppelingen eveneens voornaamwoordelijke bijwoorden heeten.

Deze vervanging heeft alleen plaats in voorzetselbepalingen, en wel steeds, als het antecedent een geheele zin is (*Het regent, waardoor ik niet kan uitgaan*), meestal, wanneer het antecedent geen persoon aanduidt. B.v.: *Het boek, waarin wij lezen.* — *De oorlog, waarmede men ons dreigde.* Als het antecedent een persoon noemt, wordt het betrekkelijk vnv., vooral in de spreektaal, des te eer door een voornaamw. bijwoord vervangen, hoe onbepaalder de persoon wordt aangeduid. Vgl.: *Een held, waarop we fier kunnen wezen* (ook: *op wien*). — *De held, waarop we fier kunnen wezen* (eer: *op wien*). — *Deze held, waarop we fier kunnen wezen* (nog eer: *op wien*). — *De Ruyter, op wien* (niet *waarop*) *we fier kunnen zijn.* — *Degene, op wien* (nooit *waarop*) *we fier zijn.* — *Tot wie* of *tot wien* alleen worden nooit vervangen door *waartoe*.

§ 175. De betrekkelijke voornaamwoorden stemmen in geslacht en getal met het antecedent overeen. B.v.: *De man,*

wien dit geluk ten deel viel, is mijn vriend. In naamval behoeven zij natuurlijk niet overeen te stemmen. Vgl. over de overeenstemming met het woordgeslacht § 117 en vlg.

Opm. Bijzondere aandacht verdienen zinnen als de volgende: *Hij is een man, dien het geraden is te ontzien. — Mijn neef was iemand, die ik zeker wist dat het goed met me meende. — Reinaert had zich aan Cuwaert, dien hij beloofd had kapelaan te zullen maken, bijna vergrepen. — Ziehier enkele boeken, die het wenschelijk is aan te schaffen.* In deze zinnen wordt de naamval van het betrekkelijk vnw. bepaald door zijn verhouding tot het tweede gedeelte van den bijvoeglijken zin.

Onbepaalde voornaamwoorden.

§ 176. De onbepaalde voornw. vertegenwoordigen een zelfstandigheid of een bijvoeglijke bepaling, die men niet kan of niet wil noemen. Als zoodanig kunnen voorkomen: *men, iemand, niemand, iets, niets, wat, alles, een iegelijk, een ieder, iedereen, elkeen, het, geen*, steeds zelfstandig: *een, ieder, elk*, zelfstandig en bijvoeglijk, en *zeker*, steeds bijvoeglijk. Voorts kunnen *ze, je, wie* en *welke* ook onbepaalde beteekenis hebben.

Men blijft steeds onverbogen en komt alleen in den nominatief enk. voor. *Iemand* en *niemand* kunnen alleen de genitief-s aannemen: *Iemands welzijn. Niemands belang.*

Iets en *niets* zijn onbuigbaar; vroeger zei men *iet* en *niet*, blijkens enkele oude uitdrukkingen, b.v.: *Als niet komt tot iet, kent iet zichzelf niet; voor niet, doeniet, weetniet. Wat* als onbep. voornw. beteekent *iets*. B.v.: *'t Is wat moois.*

De drie laatstgenoemde onbep. voornw. (*iets, niets* en *wat*) worden vaak door de voornaamwoordelijke bijwoorden *ergens* en *nergens* vervangen. B.v.: *Hebt gij ergens over gesproken? Ik weet nergens van.*

Alles is onbuigbaar; het wordt soms door het voornw. bijwoord *overal* vervangen. B.v.: *Hij weet overal weg mee en kan overal van meepraten.*

Naast *alles* is *al* als onbepaald vnw. in gebruik: *Al wie, al wat.*

Een iegelijk en *een ieder* nemen alleen eene genitief-s aan vóór een substantief, b.v.: *een iegelijks belang, een ieders bezit.*

Iedereen en *elkeen* blijven geheel onverbogen, evenals *het*, als onbep. voornw. (bijv.: *Het regent*).

Geen als onbep. vnw. beteekent *niemand*. B.v.: *Geen, die beter zijn vak verstaat dan hij. Geen onzer begrijpt dat.* Het is dan de ontkenning van *een*, als onbep. voornw.: *Dat is er een, die zijn vak verstaat.*

Eene kan bijvoeglijk voorkomen als onbep. vnw. B.v.: *Kent gij den nieuwen timmerman? Ja, dat is eene Van Tiffele.* Het beteekent dan: *een zekere*.

Ieder en *elk* worden bijvoeglijk als *mijn* verbogen, behalve dat in 't mann. voor zelfst. nw., die geene personen aanduiden, *iedere* en *elke* gezegd wordt: *Iedere gulden; elke regel.* Daarentegen wel: *Ieder militair, elk onderwijzer.*

Opm. Aan het hoofd van toegevende zinnen (Vgl. § 207) kunnen *wie*, *wat* en *welke* onbepaalde beteekenis hebben. B.v.: *Wie hij ook zij, als mijn gast zult ge hem eeren.* — *Wat er ook gebeure, wij blijven u trouw.* — *Welke bezwaren gij ook oppert, mijn besluit staat vast.*

Ze en *je* kunnen ook onbepaalde beteekenis hebben. B.v.: *Hoe zeggen ze dat in Duitschland?* — *Je moet je soms nog groot houden ook.*

Telwoorden.

§ 177. Telwoorden zijn zelfstandige en bijvoeglijke woorden, die eene hoeveelheid of rangorde te kennen geven. Vandaar hunne onderscheiding in hoofdgetallen, als *twee*, *honderd* en ranggetallen als *tweede*, *honderdste*. De telwoorden kunnen een bepaald getal noemen of eene van omstandigheden afhankelijke beteekenis hebben; in het eerste geval heeten ze bepaalde telwoorden (*drie*, *derde*), in het tweede geval onbepaalde telwoorden (*veel*, *weinig*, *allen*; *laatste*, *zooveelste*).

§ 178. Van de bepaalde telwoorden worden alleen *een*, *geen* en *beide* verbogen. B.v.: *We willen ons om dien éenen man*

scharen. — *Ik heb geene enkele aanmerking.* — *Zijne beide vrienden zijn vertrokken.*

Opn. Geen kan beteekenen niet één en heet dan ontken-
nend telwoord. B.v.: *Hij heeft twee fouten, ik heb er geen.* —
Geen mensch weet er van. — *Hij heeft er geen greintje ver-*
stand van.

Geen kan ook ontkenkend lidwoord zijn. B.v.: *De wal-*
visch is geen visch.

Ook kan *geen* in beteekenis geheel met *niet* gelijkstaan. B.v.:
Ik gevoel geen de minste opgewektheid om dat feest mede
te vieren. Het wordt dan eenvoudig ontkenning genoemd.

Beide (versterking: *allebei*) wordt gebruikt voor *twee*, ingeval
die hoeveelheid als bekend verondersteld wordt. B.v.: *Mijne twee*
broeders zijn beiden overleden. In tegenstelling met *twee* dient
beide om de éénheden, waaruit de hoeveelheid *twee* bestaat, af-
zonderlijk te doen uitkomen. Vgl.: *Twee officieren en beide*
officieren. *Zijne twee zoons en zijne beide zoons.*

De hoofdgetallen eindigen in 't meervoud, zelfstandig gebruikt,
steeds op en. B.v.: *Het is bij zevenen.* — *Met ons vijven.* —
Honderden menschen. — *Duizenden toeschouwers.* In de twee
laatstgenoemde uitdrukkingen staan *menschen* en *toeschouwers*
in den genitief. Vgl.: *Honderden uwer.* *Duizenden hunner.*

§ 179. Van de onbepaalde telwoorden wordt *menig* uitsluitend
vóór een enkelvoudig z. nw. gebruikt en dan verbogen
als het bez. voornw. *mijn*, doch de tweede naamval ontbreekt
en de eerste naamval luidt vóór mann. persoonsnamen ge-
woonlijk *menig*, vóór andere mann. woorden *menige*: *Menig*
officier. *Menig strijd.*

De andere onbepaalde telwoorden: *alle*, *vele*, *weinige*, *som-*
mige, *ettelijke*, *enkele*, *eenige*, *verscheidene* worden, bijvoeglijk,
in het meervoud verbogen als *mijne*. Dus: 1. *alle* 2. *aller* 3. *allen*
4. *alle*. Zoo ook *beide*.

Zelfstandig gebruikt, nemen zij, wanneer ze op per-
sonen wijzen, in het meerv. in den 1sten en 4^{den} naamval de
n aan. B.v.: *Velen zijn geroepen*, *weinigen uitverkoren.* —
Willem en Jan zijn vertrokken; beiden worden officier.

De zelfst. genitief mv. eindigt op er: *Ons aller welzijn, u beider vriend.*

Evenals *beide* dient *alle* om te doen uitkomen, dat afzonderlijke éénheden worden samengevat.

§ 180. De ranggetallen worden verbogen als gewone bijv. naamwoorden. Zelfstandig gebruikt, krijgen ze ook **n** in 't meervoud. B.v.: *De eersten zullen de laatsten zijn.* — *Een derde en een vierde is te zamen zeven twaalfden.*

Opm. 1. *Andere* beteekent eigenlijk *tweede*. Vgl. *anderhalf, ten andere, andermaal*. Behalve als rangtelwoord kan het ook als bijv. naamwoord gebruikt worden, b.v. *Andere tijden, andere zeden*. Het beteekent dan *verschillende*.

Opm. 2. Men schrijve: *de honderd-en-eerste maal, de tweehonderd-en-vijftigste trekking*.

Opm. 3. Ten onrechte keurt men soms uitdrukkingen als *de drie laatste, de vier eerste* af. Daar men van de *eerste levensjaren, de laatste weken* kan spreken, mag men ook zeggen: *de drie eerste levensjaren, de twee laatste weken*. Het gebruik van de *laatste twee, de eerste drie* onderstelt een bestaan van twee- en drietalen.

Lidwoorden.

§ 181. Men onderscheidt het bepalend lidwoord *de*, *Onz. het*, van het onbepaalde *een*.

De lidwoorden staan steeds vóór de namen van zelfstandigheden, die dan nadrukkelijker als eenheden voorgesteld worden. *De en het* dienen om de zelfstandigheid als bekend, als door het een of ander bepaald, aan te duiden. B.v.: *De burgemeester gaat verhuizen. De hond is een huisdier.*

Een noemt de zelfstandigheid als eenheid, doch onbepaald. B.v.: *Een burgemeester kan lid van den raad zijn.* — *Een mensch kan heel wat verdragen.* — Het komt slechts bij z. nw., wier inhoud ook meervoudig gedacht kan worden. Men kan niet spreken van: *een ijs, een goud*, als stofnamen; wel van *een steen, een hout*, als voorwerpsnamen.

Opm. Zinnen als: *Dat was me een weertje. In dien winter was er een ijs om een schaatsenrijder gelukkig te maken. Dat was me een leven, een lawaai,* vormen op het boven gezegde uitzonderingen. *Een* heeft hier de kracht van een aanwijzende voornaamwoord en het zelfst. naamw. wordt in deze gevallen eer als soortnaam dan als stofnaam opgevat. Vgl.: *Dit is een wijn, dien ik u kan aanbevelen. — Dat is me een goud!*

Het lidwoord *een* is steeds enkelvoud en wordt verbogen als *mijn*. (Zie § 165). Ook bij *een* wordt de uitgang **en** in den datief en accusatief **m**. enk. en de **e** in den 1^{en} en 4^{en} nvl. **vr**. enk. veelal weggelaten.

Bijwoorden.

§ 182. Bijwoorden zijn onbuigbare, op zich zelf staande woorden, die in den zin als bepalingen dienst doen bij werkwoorden, bijv. nw. en andere bijwoorden.

Sommige bijwoorden, in 't bijzonder die, welke van oorsprong bijv. nw. zijn, kunnen trappen van vergelijking vormen. B.v.: *Ik lees vlug, jij vlugger, hij het vlugst.* — *Vaak, vaker, vaakst.* — *Na, nader, naast.* — Voor 't overige is een bijv. nw. als bijwoord onverbuigbaar; b.v.: *Gij zingt goed.* — *Hij speelt allertiefst.*

Naar de beteekenis onderscheidt men: (Vgl. § 25 en 33).

1. *Bijw.* van plaats en richting: *hier, elders, herwaarts.*
2. *Bijw.* van tijd: *morgen, heden.*
3. *Bijw.* van hoedanigheid: *beleefd groeten, hard loopen.*
4. *Bijw.* van graad: *zeer mooi, ernstig boos.*
5. *Bijw.* van hoeveelheid: *dikwijls, driemaal.*
6. *Bijw.* van oorzaak: *daardoor, dientengevolge.*
7. *Bijw.* van doel en reden: *daartoe, zuinigheidshalve.*
8. Modale bijwoorden: *misschien, waarschijnlijk, neen.*
9. *Bijw.* van omstandigheid: *vergeefs, weliswaar.*

Wij brengen in herinnering, dat de benaming „bijw. van omstandigheid” gebruikt wordt om verdere indeelingen te vermijden.

§ 183. De bijwoorden van plaats *er, hier, daar, waar, ergens, nergens* en *overal* vervangen dikwijls een voornaamwoord en

heeten in dat geval voornaamwoordelijke bijwoorden. (Vgl. § 162, 169 en 174).

Ook de koppelingen dier woorden met bijwoorden, als *hiervan*, *daartoe*, *waarmede* worden zoo genoemd.

§ 184. Vragende bijwoorden noemt men zulke, die naar eene bijwoordelijke bepaling vragen. Zoo is *hoe* in: *Hoe gaat het?* vragend bijwoord van hoedanigheid; in: *Hoe groot ben ik?* vragend bijwoord van graad. Vgl. ook: *waar*, *wanneer*, *hoeveel*, *waarom*, *waartoe*.

Opm. 1. In zinnen als: *Waar gij u ook bevinden moogt, laat mijn beeld u vergezellen.* — *Wanneer hij ook uitgaat, steeds moet het hondje mee*, kan men *waar* en *wanneer* onbepaalde bijwoorden noemen.

Opm. 2. Met evenveel recht kunnen ook aanwijzende bijwoorden onderscheiden worden, als: *daar*, *hier*, *zoo*.

§ 185. Verschillende bijwoorden dienen in de eerste plaats ter uitdrukking of versterking van het logisch verband tusschen hoofdzinnen, waardoor ze eene verbinding van deze tot een samengestelden zin bewerken. Ze dragen in dat geval den naam van bijwoordelijke voegwoorden.

Als zoodanig komen o. a. voor: *ook*, *daarenboven*, *bovendien*, *toch*, *immers*, *alzo*, *dus*, *derhalve*, *bijgevolg*, *daarom*, *hierom*, *daarentegen*, *echter*, *evenwel*, *nochtans*, *desniettegenstaande*.

Hun bijwoordelijk karakter blijkt nog uit twee bijzonderheden:

1°. kunnen ze evengoed vooraan, als tusschen de deelen van den zin in staan. B.v.: *Nederland is klein; nochtans bezit het groote koloniën.* — *Nederland is klein; het bezit nochtans groote koloniën.*

2°. Ingeval ze vooraan staan, volgt onmiddellijk de persoonsvorm evenals na iedere andere bijwoordelijke bepaling. B.v.: *Deze man heeft de Atjeh-medaille; daarenboven is hij ridder van de Militaire Willemsorde.*

Opm. 1. Eenige bijw. voegwoorden eischen niet steeds de onder 2°. bedoelde woordschikking. Vgl.: *Ik heb niets te doen; dus ik ga wandelen.* — *Je hebt zeker gezwommen; immers,*

je haar is nog nat. Zoo ook: *daarom, evenwel, integendeel, intusschen* e. a.

Opm. 2. Daar de verdeeling der bijwoorden op de beteekenis geground is, kan zeer dikwijls eenzelfde bijwoord tot verschillende rubrieken behooren. Zoo is *wel* modaal in: *Je hebt het wel gedaan*; daarentegen bijw. van hoedanigheid in: *Gij hebt wèl gehandeld.*

Voorzetsels.

§ 186. Voorzetsels zijn onbuigbare woorden, die betrekkingen of verhoudingen uitdrukken ten opzichte eener zelfstandige voorstelling. B.v.: *Het haantje op den toren.* — *De slag bij Waterloo.* — *Ga naar buiten.*

De meeste voorzetsels duiden oorspronkelijk plaatselijke betrekkingen aan. Vgl.: *bij, door, in, uit, aan, echter, tegen, voor, onder, zonder* (op zijde). De andere betrekkingen, van *tijd, afkomst, gevolg, doel*, enz. zijn daaruit meerendeels afgeleid.

Voor eenige voorzetsels geldt dit niet, als: *krachtens, luidens, nopens.*

De voorzetsels regeeren thans den vierden naamval.

Vroeger regeerden de voorzetsels ook andere naamvallen, zooals uit vele oude uitdrukkingen blijkt, als: *binnenlands, tusschentijds, buitendijks, bij monde van, ter stede, met dien verstande.*

§ 187. Deelwoorden, vooral tegenwoordige, worden tot voorzetsels, zoodra ze door het zelfst. naamwoord in den vierden naamval gevolgd worden. B.v.: *aangaande, betreffende, gedurende, hangende* (Vgl. Fr. *pendant*), *rakende, niettegenstaande, staande, nopens, volgens* (uit *nopends, volgens*); *behoudens.*

Tusschenwerpsels.

§ 188. Tusschenwerpsels zijn woorden, die of eenvoudig een klank nabootsen of, als gevoelsklanken, uiting geven aan eene gewaarwording, eene aandoening of een wil.

Klanknabootsingen zijn b.v.: *waf! mèh! boe!*

Gevoelsklanken: *bah! foei! ach!*

Wilsuitdrukkingen: *ho! st! pst!*

Verschillende naamwoorden kunnen tot tusschenwerpsels overgaan, als: *Hemel! Waratje! Sakkerloot! Jandorie! Jongens, jongens!*

Overgangen.

§ 189. Daar de onderscheiding der woordsoorten (Vgl. § 51) vooral op gebruik en beteekenis gegrond is, zijn er verschillende overgangen mogelijk, waardoor éénzelfde woord nu eens tot deze, dan tot gene soort moet gerekend worden. Reeds in verschillende paragrafen is daarop gewezen; nog enkele opmerkingen laten wij hieromtrent volgen.

Elk woord wordt zelfst. nw.. zoodra het eene zelfstandigheid voorstelt. Zoo kunnen allerlei woordsoorten tot z. nw. overgaan. Vgl.: *Hij is steeds bezorgd voor zijn lieve ik. — Schrijf twee drieën. — Hij komt altijd met zijne maren aanzetten. — Ik wil het hoe en waarom weten. — Een luid vivat (hij leve) klonk den vorst tegen. — In deze wereld is het meest maar om het heden te doen. — Geene misschien of vermoedelijks zullen hier gelden. — Wat klonk daar, als de slag van hoeven! Alleen mijn Aelbrecht rijdt zoo snel. Weg tranen! die hem zoudt bedroeven. Wat zocht hij anders dan ons wèl! (Potgieter.) Ach en wee roepen.*

Bijv. naamw. worden tot zelfst. nw.. zoodra ze iets zelfstandigs voorstellen: *het schoone, het goede, de zieke, de blinde*. Zoo werden ook tot z. nw.: *jong, jongen, overste, goed, kwaad, recht, wild*.

Vgl. ook: *zonder erg, — rood wint, zwart trekt, — een luchtledig, — hij leert Fransch, — vrij krijgen, — gelijk hebben*.

Infinitieven, als zelfstandige vormen van het w.w., worden heel licht tot z. nw., zoodra nl. de werking of de toestand als eene zelfstandigheid wordt voorgesteld. B.v.: *Het jammeren der gekwetsten. — Een leven als een oordeel*. Zij kunnen steeds als z. nw. worden aangemerkt, zoodra zij door bijvoeglijke woorden (waaronder ook de lidwoorden) worden voorafgegaan.

Enkele infinitieven zijn zelfs concreet geworden en nemen in die beteekenis den meervoudsuitgang aan; b.v.: *vermoedens, levens, wezens*.

Deelwoorden kunnen ook tot z. nw. overgaan, b.v.: *bediende, gezant, vertrouwde, afgevaardigde, verloofde, het gegeven.*

Opm. Heiland, vijand en vriend zijn eigenlijk tegenw. deelwoorden van heilen (genezen), vijen (haten) en vrieën of vrijen (liefhebben).

§ 190. Omgekeerd zijn enkele z. nw. tot de bijv. nw. overgegaan. Zegt men: *De vijanden waren eindelijk meester van de vesting*, dan volgt uit het enkelvoudig getal van meester, dat het niet meer als naam eener zelfstandigheid gedacht wordt, maar hoedanigheidswoord geworden is. Zoo ook jammer en schuld in: *Het is bepaald jammer. — Gij zijt aan zijn ondergang schuld.* Vergelijk ook: *een rose japon, lila stoffen.*

§ 191. De deelwoorden, als bijvoeglijke vormen van het werkwoord, worden geheel als bijv. nw. beschouwd, zoodra ze eene kenmerkende hoedanigheid uitdrukken. B.v.: *een ervaren matroos, bedroefde weezen, een benauwde toestand, de verstrooide geleerde, verheven stijl, verbaasde oogen, bedaarde stem, brekende waar, klinkende munt, vallende ziekte, roerende goederen, innemende manieren, welwillende menschen.*

In al deze en dergelijke gevallen dienen de deelwoorden niet meer ter uitdrukking eener voltooide of gelijktijdig durende handeling, hetgeen hieruit blijkt, dat de door hen aangeduide werking of toestand niet meer gedacht wordt als op een bepaald tijdstip voltooid of durend.

Verscheidene deelwoorden, die als bijv. nw. in gebruik kwamen, zijn ontstaan uit wederkeerige ww. B.v.: *gelaten, afgemat, onderworpen, gematigd, getroost, overgegeven* (een overgegeven lichtmis) van *zich gelaten, zich afmatten*, enz.

§ 192. Bijv. nw. worden bijwoorden, wanneer ze niet eene zelfstandigheid, maar eene werking bepalen. B.v.: *mooi praten, hard loopen, ik leer moeielijk, hij schildert prachtig.*

Zoo is alleen bijv. nw. in: *Hij gaat alleen op reis. — Een ongeluk komt zelden alleen*; daarentegen bijwoord van omstandigheid in: *Ik wil alleen opmerken, dat deze vraag reeds besproken is.*

Bijwoorden als *mondeling*, *trapsgewijze*, *eindelijk* worden tot bijv. n.w., zoodra ze eene zelfstandigheid bepalen: *mondellinge mededeelingen*, *trapsgewijze opklimming*, *de eindelijke onafhankelijkheid*. Vgl. ook: *De deur is toe. Het engagement is af. Mijn boek is weg.*

DE SAMENGESTELDE ZIN.

Bepaling van „Samengestelde zin.”

§ 193. Een samengestelde zin bestaat uit twee of meer zinnen, tusschen welke logisch en grammatisch verband bestaat. B.v.: *Huichelarij is de hulde, welke de ondeugd aan de deugd bewijst.*

Opm. Met logisch verband wordt bedoeld, dat de eene gedachte met de andere samenhangt; onsamenvangende zinnen als: *Napoleon stierf op St. Helena, maar Den Haag is eene schoone stad*, vormen dus geen samengestelden zin, al zijn ze door *maar* grammatisch verbonden.

Omgekeerd verbiedt de beperking grammatisch verband, iedere opeenvolging van zinnen als een samengestelden zin te beschouwen. De samengestelde zin eindigt daar, waar het grammatisch verband ophoudt.

Grammatisch verband.

§ 194. Het grammatisch verband kan bestaan in: *verbindingswoorden*, *samentrekking*, *woordschikking*, en, *voorzooverre* het gesproken woord betreft, in den *toon*; wat het geschreven woord aangaat, in de *leesteevens*, met name in de *komma*, de *kommapunten* en de *dubbelpunten*. Meestal komen eenige dezer verbindingsmiddelen vereenigd voor.

B.v.: *Velen voelen zich aangetrokken door het vreemde en zijn afkeerig van het eenvoudige.* Hier bestaat het grammatisch verband in het *voegwoord en*, alsmede in de *samentrekking* door *uitlating* van *velen* in den *tweeden zin*.

Er zijn menschen, die den winter haten, dewijl hij hun het beeld van den ouderdom schijnt. Hier bestaat het grammatisch verband in de afhankelijke woordschikking (Vgl. § 42) van den tweeden en den derden zin.

Wordt u de aarde droef en duister, Zie omhoog naar 's hemels luister (Beets). Hier bestaat de grammatische verbinding in den toon van den eersten zin en de komma, die het vraagteeken vervangen heeft.

Hoofdzin en bijzin.

§ 195. Een zin, waardoor de gedachte als eene zelfstandige mededeeling of vraag wordt voorgesteld, heet hoofdzin.

Een zin, die ondergeschikt is aan een anderen zin, heet bijzin of afhankelijke zin. Hij wordt om den wille van een anderen zin uitgesproken.

Opm. Die andere zin, waaraan de bijzin ondergeschikt is, kan zelf ook reeds een bijzin zijn. B.v.: *Hij had eene uitspraak, die duidelijk beweest, dat we met een vreemdeling te doen hadden, voor wien de Hollandsche taal nog geheimen bezat.*

De eerste bijzin is hier aan den hoofdzin, de tweede bijzin aan den eersten, de derde aan den tweeden bijzin ondergeschikt.

Men zegt in zoo'n geval, dat de bijzinnen in graad verschillen, en noemt ze bijzinnen van den eersten, tweeden, derden graad, enz.

Dat we met een vreemdeling te doen hadden, is b.v. een bijzin van den tweeden graad.

Bijzinnen kunnen ook van gelijken graad zijn, b.v.: *Als 't hard vriest en daarbij hard waait, is 't niet plezierig buiten.*

§ 196. De verbinding van hoofdzinnen met hoofdzinnen of tusschen bijzinnen van gelijken graad heet bijschikkend zinsverband of bijschikking.

De verbinding tusschen hoofdzin en bijzin of tusschen bijzinnen van verschillenden graad heet onderschikkend zinsverband of onderschikking.

BIJSCHIKKEND ZINSVERBAND.

Bijschikking van hoofdzinnen.

§ 197. Hoofdzinnen worden bijschikkend verbonden door verbindingswoorden, door samentrekking, door toon en in het schrift soms door de komma, de kommapunt en de dubbelpunt.

De verbindingswoorden kunnen zijn: zuivere voegwoorden of bijwoordelijke voegwoorden. Indien de samengestelde zin uit meer dan twee hoofdzinnen bestaat, wordt het voegwoord soms alleen tusschen de twee laatste gebruikt. B.v.: *Zoo had hij voor een jaar gesproken; Nog was 't beleg niet opgebroken; Nog stonden Frankrijks dapp'ren pal; Calais verdroeg des hongers plagen En 't Britsche leger sleet zijn dagen Kners-tandend voor den sterken wal.* (De Bull).

Opm. Hoofdzinnen, die bijschikkend verbonden zijn, kunnen beide of een van beide van bijzinnen vergezeld gaan, zoodat in zoo'n geval samengestelde zinnen bijschikkend verbonden zijn. *Ik erken, dat het een moeielijke tocht zijn zal, en ik wil gaarne hier overnachten, indien gij dat wenscht. — Hij was overtuigd, dat hij ongelijk had, maar hij wilde dit nog niet bekennen.* Het is duidelijk, dat men in deze gevallen toch met het verband tusschen de hoofdzinnen te doen heeft.

§ 198. Naar de logische betrekking tusschen de zinnen onderling kan het bijschikkend zinsverband aaneenschakelend, tegenstellend en oorzakelijk zijn.

I. Aaneenschakelend verband.

§ 199. De aaneenschakelende verbinding komt tot stand door samentrekking, door het aaneenschakelend voegwoord *en* of door bijwoordelijke voegwoorden, als: *ook, vervolgens, voorts, bovendien, daarenboven* e. a.

Zeer vaak gaat deze verbinding met samentrekking gepaard. B.v.: *De roman van den vos Reinaerde is en blijft een meesterstuk. Haar handdruk was een troost, haar zilveren stem een feestgezang.*

(De Genestet).

*Daar geurden rozen in haar ziel, een nachtegaleukoor
Sloeg in haar reine borst, en sloeg temet eens vroolijk door.*
(Dezelfde).

*Mijn buurman is ambtenaar; ook is hij agent eener Maat-
schappij voor levensverzekering.*

II. Tegenstellend verband.

§ 200. De tegenstellende verbinding komt tot stand door de tegenstellende voegwoorden: *maar, doch, of* en door bijwoordelijke voegwoorden als: *toch, daarentegen, echter, nochtans* e. a.

Het tegenstellend verband kan zijn:

a. zuiver tegenstellend. B.v.: *Schrijf beledigingen in zand, maar griffel genoten weldaden in marmor.* — *Gij moet hem niet voor zoo onnoozel aanzien; hij is integendeel zeer verstandig voor zijne jaren.*

b. beperkend tegenstellend. B.v.: *Ik vind het stuk wel mooi; maar (doch) het vierde bedrijf bevat mij niet bijzonder.* — *Ik erken, dat uw bewijs korter is; het mijne is echter aanschouwelijker.*

c. uitsluitend tegenstellend. B.v.: *Of mijn geheugen bedriegt me geheel en al, of deze man is dezelfde, als de moordenaar van William.* — *Er mag niemand binnengelaten worden, of hij moet een kaartje hebben.* — *Men noemt geen koe bont, of er is een vlekje aan.*

Opm. Hoewel geschiedkundig bewezen is, dat wij in zinnen als de beide laatstgenoemde voorbeelden oorspronkelijk te doen hebben met het bijschikkende voegwoord *of* (= Hoogd. *oder*), hetgeen thans nog blijkt uit de woordschikking, zijn er verschillende gevallen, waarin de betrekking der beide deelen bezwaarlijk uit de tegenstellende beteekenis van *of* kan verklaard worden. B.v.: *Het scheelde niet veel of hij was gekozen.* — *Het kon niet anders of dit bericht moest mij verbazen.* Zulke zinnen zijn door analogie ontstaan. Naar den vorm blijven beide deelen hoofdzinnen, doch het tweede deel staat in beteekenis gelijk met een bijzin. Men zou op het tweede deel in de bedoelde gevallen de benaming »onechte hoofdzin» kunnen toepassen. (Vgl. § 205).

III. Oorzakelijk verband.

§ 201. De oorzakelijke verbinding komt tot stand door het voegwoord *want* en door bijwoordelijke voegwoorden, als: *toch, immers, dus, derhalve, daarom* e. a.

Het oorzakelijk verband kan zijn:

a. redengevend. B.v.: *Wij moeten voortmaken, want de boot vertrekt zoo dadelijk.*

b. gevolgaanduidend: B.v.: *Er heerschte den ganschen zomer groote droogte; daardoor ontstond gebrek aan drinkwater.*

In a. wordt de reden voor een bewering vermeld; in b. het gevolg van een oorzaak.

Opm. Het verschil tusschen reden en oorzaak bestaat in het volgende:

Reden is het uitgangspunt voor de logische redeneering.

Oorzaak is alles, waaruit iets anders als gevolg voortkomt. (Vgl. de voorbeelden).

c. gevolgtrekkend. B.v.: *Het regent; dientengevolge worden de straten nat.*

d. *verklarend*. B.v.: *Die heer zal u eerstdaags bezoeken; hij is namelijk nog eenigszins van de familie. — De getuige legde geen eed af: hij was Menist.*

Bijschikking van bijzinnen.

§ 202. Tusschen bijzinnen, die bijschikkend verbonden zijn, kan alleen aaneenschakelend en tegenstellend verband bestaan.

Aaneenschakelend verbonden bijzinnen staan soms eenvoudig naast elkaar, meestal heeft samentrekking plaats; als voegwoord wordt en gebruikt.

B.v.: *Als de sikkels het veld hebben afgemaaid en de najaarswind de laatste bladeren van de kroon der eiken schudt en de regenvlagen elkaar kletterend opvolgen, dan is het, alsof de hemel een treurzang klaagt over het verwelken der aarde (Potgieter).*

In het Oosten begint zich een flauw licht te vertoonen, dat

snel in helderheid toeneemt, een al wijderen kring om den horizon trekt en eindelijk de geheele natuur opluistert.

Zij het al niet met musketten, Zij het niet met zwaard of lans, Toch blijft ons nog schoone kans Om den vijand pal te zetten (Heye).

Het tegenstellend verband tusschen bijzinnen kan, evenals tusschen hoofdzinnen, zuiver, beperkend en uitsluitend tegenstellend zijn.

B.v. (Zuiver:) *Als je nu eens niet zooveel sprak, maar rustig bleef liggen, zou je gauw beter worden.* — (Beperkend:) *Aangezien ik wel veel zieken heb bijgewoond, doch nimmer voor dokter gespeeld heb, liet ik terstond den geneesheer halen.* — (Uitsluitend:) *Hetzij gij eet, hetzij gij drinkt, doet het al ter eere Gods.*

ONDERSCHIKKEND ZINSVERBAND.

De afhankelijke woordschikking.

§ 203. Een bijzin kan door beteekenis en vorm ondergeschikt zijn.

Met dien vorm wordt hier bedoeld: de afhankelijke woordschikking, d. i. die woordorde, waarbij, indien de zin uit onderwerp, persoonsvorm en bepalingen bestaat, de persoonsvorm achter eenige of alle bepalingen komt of kan komen. (Vgl. § 42).

Deze beperkingen zijn noodig met het oog op gevallen, in welke de persoonsvorm niet bepaald achteraan behoeft te staan, soms zelfs niet kan staan. Dit geschiedt:

a. Indien hij van een naamwoordelijken vorm van het werkwoord vergezeld is. B.v.: *Ik hoop, dat hij spoedig zal komen* (of *komen zal*). — *Het is zeker, dat de zaak op deze wijze moet mislukken* (of *mislukken moet*).

Somtijds kan hij zelfs niet achteraan komen. B.v.: *Ik geloof, dat hij u tracht te verschalken* (nooit: *te verschalken tracht*). — *Wij vreezen, dat hij spoedig komt te vallen* (niet: *te vallen komt*).

In 't algemeen doet zich dit geval veelal voor, wanneer de persoonsvorm met een infinitief gebruikt wordt.

Evenwel blijkt duidelijk uit de gegeven voorbeelden, dat in die bijzinnen de persoonsvorm steeds althans door ééne bepaling kan worden voorafgegaan, die op het onderwerp volgt, hetgeen bij een hoofdzin nooit het geval is.

b. Wanneer aan een zin, die eigenlijk reeds door den persoonsvorm is afgesloten, nog eene of meer bepalingen worden toegevoegd.

B.v.: *Ik geef mijne hoop op, als gij thans nog niet overtuigd zijt van de onschuld der gevangenen.*

Vooral gebeurt dit dikwijls, wanneer zich aan eene bepaling weer een bijzin aansluit. B.v.: *Terwijl de anderen nog lang twistten over de vraag, waar nu eigenlijk België begon, hadden wij de grens reeds lang overschreden.*

In deze voorbeelden kan de persoonsvorm ook achteraan staan.

Opm. In bijzinnen, die slechts uit onderwerp en persoonsvorm bestaan, kan men natuurlijk de afhankelijkheid aan de woordschikking niet herkennen; door er een bepaling bij te voegen, bespeurt men die evenwel terstond. B.v.: *Ik meen, dat het regent (dat het hard regent). — Terwijl gij werkt, zal ik wandelen. (Terwijl gij ijverig werkt, zal ik wandelen).*

De bijzin heeft meestal de afhankelijke woordschikking.

§ 204. Er zijn ook bijzinnen met den vorm van hoofdzinnen: zij worden tot bijzinnen, indien de door hen uitgedrukte gedachte wordt voorgesteld als aan eene andere ondergeschikt. B.v.: *Wij leerden als kinderen opzeggen: Ik ben een kind van God bemind en tot geluk geschapen. — Socrates zeide: Ken u zelve. — Zijt gij ver van huis en haard, denk aan Hollands beemden.*

Opm. Men hoort dikwijls, vooral in de spreektaal, twee hoofdzinnen naast elkaar, alleen door den toon verbonden, waar de schrijftaal veelal eene nauwere verbinding verkiest, bij welke dan een der zinnen afhankelijk wordt.

Vgl. (Spreektaal:) *Dat is nu een gezegde, daar kan je alles uit maken. — Hij is zoo aardig, men kan niet boos op hem worden. — De zieke is vandaag zoo, men moet op het ergste.*

voorbereid zijn. — *Dan was er nog een boerenknaap, die had in haar behagen (Heye).*

(Schrijftaal): *Dat is nu een gezegde, waar je alles uit maken kunt. — Hij is zoo aardig, dat men niet boos op hem kan worden. — Die zieke is vandaag zoo, dat men op het ergste voorbereid moet zijn. — Dan was er nog een boerenknaap, die behagen in haar had.*

Het verband tusschen de aangehaalde zinnen uit de spreektaal is natuurlijk bijschikkend, het verband tusschen die uit de schrijftaal onderschikkend.

Onechte bijzinnen.

§ 205. Alle zinnen, die, als deelen van een samengestelden zin, de afhankelijke woordorde hebben, zijn dus bijzinnen; doch niet alle bijzinnen hebben de afhankelijke woordschikking.

Het kan evenwel gebeuren, dat een afhankelijke zin eene zelfstandige mededeeling bevat; door den afhankelijken vorm wordt dan evenwel die gedachte voorgesteld als ondergeschikt aan eene andere. B.v.: *De keizer stevende naar Petersburg, van waar hij later naar Stokholm ging. — Hij bezocht daar den koning van Zweden, met wien hij zich lang onderhield. — (Vgl.: Ik ontmoette van middag den heer, met wien ik mij gisteren zoo lang onderhield). — Na ontvangst van dit bericht roept de kapitein de reizigers bijeen en vraagt, of allen tegenwoordig zijn, groot en klein. Waarop een ieder voor zijn beurt antwoordt: »Allen!» (De Schoolmeester). — Nauwelijks was dat woord gesproken, toen allen als één man opstonden.*

Deze zinnen, met den vorm van bijzinnen, doch de beteekenis van hoofdzinnen, zou men onechte bijzinnen kunnen noemen.

Verdeeling der bijzinnen.

§ 206. De benamingen, die men aan de bijzinnen geeft, berusten op hunne verhouding tot den hoofdzin. Men vergelijkt den dienst der bijzinnen in den samengestelden zin met dien der verschillende zindeelen van den enkelvoudigen zin en ontleent daaraan zooveel mogelijk de benaming.

Zoo spreekt men van:

a. Onderwerpszinnen. B.v.:

*Daar rijst, van wien Vader zoo dikwerf vertelde,
Daar rijst, van wien Moeder zoo menigwerf zong!
Wij, kindren aan de oevers der bruisende Schelde,
Wij hebben hem lief, wij, die gul zijn en jong.* (De Geyter).

Soms gaat een voorloopig onderwerp vooraf. B.v.: *Het is een groot voordeel, dat hij over zooveel kapitaal beschikken kan.*

b. Gezegdezinnen. Deze doen den dienst van een naamwoordelijk gezegde.

B.v.: *Niet iedereen is, wat hij schijnt.* — *Deze knaap moet worden, wat zijn vader geweest is.* Ook bij een naamw. vorm: *Men moet wezen, wat men schijnt.*

c. Voorwerpszinnen. B.v.: *Je krijgt, wat je verdient.* Met een voorafgaand voorloopig voorwerp: *Ik acht het eene bijzondere gunst, dat ge mij dat werk opdraagt.* Met de woordschikking van den hoofdzin:

*Ik ken, zegt Jan, geen vrees,
'k Blijf altijd bij mijn zinnen;
Ik ken haar wel, zegt Kees,
Maar 'k weet haar te overwinnen.* (Beets).

Bij een naamw. vorm: *Hij begon met te vertellen, dat zijn vader gestorven was.* — *Niet vermoedende, dat de vijand zoo nabij was, namen wij geen enkele voorzorg.*

d. Bepalingszinnen. Deze kunnen den dienst doen van eene datiefbepaling of eene voorzetselbepaling van het gezegde.

B.v.: *Geeft eere, wien eere toekomt.* — *Hij ging mij voorbij, zonder dat hij mij groette.*

*Wees zacht van hart en mild van hand
Voor wie in zorg en armoe leven.* (Heye).

*Gij, die u trotsch verheft op wat het lot u gaf,
Wat waart gij in de wieg — wat zult ge zijn in 't graf!* (Heye).

Wij zullen loten, wie het eerst kiest. — *Er is veel getwist, aan welke der groote schilderscholen de eerepalm moet worden toegekend.*

Ook bij naamwoordelijke vormen: *Ik ben nieuwsgierig, hoe hij zich houden zal. — Overtuigd, dat zijne onschuld blijken zou, voelde hij zich kalm en sterk.*

e. Vergelijkende zinnen. Deze doen den dienst eener vergelijking.

B.v.: *Hij leeft, als had(de) hij millioenen te verteren. — Gehoorzaamheid eischt groter geesteskracht, Dan ongehoorzaamheid ooit, in haar waan, bedacht.* (Heye).

Er zweeft een lach om de trekken der slapende natuur, alsof de schepping wist, dat de lente nadert.

f. Bijvoeglijke zinnen. Deze doen den dienst eener bijvoeglijke bepaling. B.v.: *Vogeltjes, die zoo vroeg zingen, krijgt de poes. — De waarheid is een strenge meesteres, die aan al hare dienaren een kruis oplegt. — Wijs mij de plek, waar ik gezaaid heb. — Het bericht, dat hij overleden was, trof mij zeer. — De dagen, dat zulke ongerechtigheden gedoogd werden, liggen verre achter ons.*

Hiertoe behooren ook de zinnen, die als een soort van bijstelling aan den hoofdzin worden toegevoegd. B.v.: *Hugo de Groot moest zijn vaderland verlaten, hetgeen hem zeer zwaar viel. — Ons dorp krijgt een nieuwen burgemeester, waarover ik mij ten zeerste verheug.* Dit zijn alle onechte bijzinnen (zie § 215), daar zij eigenlijk zelfstandige mededeelingen inhouden.

Bijwoordelijke zinnen.

§ 207. Deze doen dienst als bijwoordelijke bepalingen van plaats, tijd, reden, oorzaak, doel en omstandigheid. Daarna onderscheidt men: plaatsbepalende, tijdbepalende, redengevende, oorzaakaanduidende, doelaanwijzende en verdeelt die van omstandigheid verder in gevolgaanduidende, voorwaardelijke, toegevende, verhoudinguitdrukkende, beperkende, tegenstellende en overeenstemmingszinnen. We laten hier van al die bijzinnen eenige voorbeelden volgen, benevens eenige bijzondere opmerkingen, waartoe sommige aanleiding geven.

1. plaatsbepalende: *Waar Maas en Waal te zamen*

vloeien, verheft zich Loevestein. — De Almacht ziet ons aan, waar ons geen mensch aanschouwt.

Opm. Hiermede verwarre men niet bijvoeglijke zinnen, die met waar aanvangen, als: *Wijs mij de plaats, waar ik gezaaid heb.*

2. tijdbepalende: *Toen de vrede van Amiens gesloten was, scheen de handel te zullen herleven. — Als kock en bottelier lest eens te zamen keven, toen hoorde ick onder wien de boter was gebleven.* (Cats).

3. redengevende: *Aangezien gij de oudste zijt, zullen we u het voorzitterschap opdragen. — Ik ben blij, dat je hier bent.*

4. oorzaakaanduidende: *Doordat het vriest, zijn de zeilen stijf geworden.*

5. doelaanwijzende: *Zie deze papieren in, opdat gij weten moogt, hoe uw zaken staan. — Houd even mijn koffer vast, dat ik mijn hoed wat recht zet.*

6. gevolgaanduidende: *De kinderen zijn minderjarig, weshalve men tot de benoeming van een voogd zal overgaan. — Hij gaf haar een zoen, dat het klapte.*

Opm. Men ziet uit de voorbeelden onder 3, 5 en 6, dat het voegwoord *dat* verschillende beteekenissen kan hebben.

7. onderstellende en voorwaardelijke: *Indien de driehoek gelijkzijdig is, zijn de hoeken 60°.*

De oester bleef in 't veilig diep,

Als in zijn schulp geen parel sliep.

Ik leg gaarne een bezoek af bij een schilder, mits hij mij met het palet in de hand achter zijn ezel ontvange.

Opm. De onderstellende en voorwaardelijke bijzinnen hebben niet altijd, zooals in de bovenstaande voorbeelden, den afhankelijkken vorm. Zij kunnen n.l. ook de vragende woordschikking hebben. B.v.: *Wilt gij lieftlijk zingen hooren, Ga naar buiten in het veld.* (Heye). — *Waart gij niet gekomen, ik had niet langer gewacht. — Doorkerf één draad, uw parelsnoer, Strooit al zijn paarten langs den vloer; Ontstem één snaar, de harp moet zwijgen.* (Beets).

Soms volgt zelfs de voorw. bijzin in den vragenden vorm: *Met schatten loon ik u, zet gij mij ginds aan land.* (Tollens). -- *Aan U en Hollands taal (niet mij) is 't dan te danken, vindt hier mijn dichtmaat geen rechtschapen boezems koel.* (Da Costa).

Voor al aan den toon kan men in deze gevallen hooren, dat de zin voorwaardelijk is. Daaraan kan men den voorwaardelijken bijzin van de gewone vraag onderkennen.

Vgl.: *Is het Zondag? Dan zullen we den matrozen wat vrijaf geven*, met: *Is het Zondag, dan vindt men de geheele bevolking van het dorpje op het stationsperron.*

Dit verschil wordt ook door de verschillende interpunctie aangeduid. Naar de beteekenis zijn de zinnen van dezen vorm toch bijzinnen, omdat zij de gedachte slechts vermelden om den wille van den hoofdzin.

8. toegevende zinnen: *Ofschoon de vrede in Europa in lang niet gestoord is, vreest men toch steeds voor oorlog.* — *Wij zullen hem verschalken, hoe slim hij ook zij.*

Opm. Ook deze zinnen kunnen verschillende vormen hebben en wel: a. de rechte, b. de vragende en c. de afhankelijkke woordschikking. B.v.:

a. *De natuur moge in 't sneeuwkleed een ernstig voorkomen hebben, somber mag men het niet noemen.* — *Al draagt een aap een gouden ring, Toch blijft hij maar een leelijk ding.* (Cats).

b. *Neen, draagt de wijsheid ook den boezemsleutel niet, Haar stem beveelt in 't hart, waar Dichtkunst in gebiedt.* (Bilderdijk). — *Wees zoo verstandig als je wilt, het zal je niet baten.*

c. *Maar waarlijk, waar ik ooit aanleg toe had, niet om notaris te worden.* — *Wat er ook gebeure, u kunt op mij rekenen.*

Deze zinnen zijn, hoe verschillend ook van vorm, alle bijzinnen, omdat ze ondergeschikt zijn in beteekenis aan den hoofdzin.

De toegevende zin n.l. bevat eene gedachte, waarvan de waarheid of mogelijkheid erkend, toegegeven wordt, doch alleen om de gedachte in den hoofdzin beter te doen uitkomen, als in strijd met de gevolgtrekking, die men uit den toegegenden zin zou kunnen maken.

9. verhoudinguitdrukkende: *Naarmate men zijne wenschen beperkt, wordt men tevredener. — Deugd is een kostelijk gewaad: Hoe meer men 't draagt, hoe beter 't staat. — Hoe meer de persoon zich uitspreekt in zijne werken, des te meer zal men verlangen, iets omtrent hem te weten.*

Opm. Bij deze zinnen heeft soms de hoofdzin denzelfden afhankelijken vorm van den bijzin aangenomen. B.v.: *Hoe meer plezier gij hebt, hoe liever het mij is.* (Daarentegen: *des te liever is het mij*).

Dit is toe te schrijven aan den invloed van de correlatieven *hoe — hoe*, die door hunne gelijkheid ook eene overeenstemming in den vorm der zinnen bewerkten. Dit verschijnsel heet parallelisme. (Vgl. § 169. *Opm.* 3).

10. beperkende: *Voorzooverre ik die zaak beoordeelen kan, slaat men een verkeerden weg in. — Wat zijn onderwerp zelf betreft, ik durf beweren, dat het wel belangstelling verdient. — Wat Huygens' poëzie aangaat, blijft het altijd jammer, dat ze zoo duister is. — Hij is niet uitgegaan, dat ik weet.*

11. overeenstemmingszinnen: *Naar wij vernemen, is de gezondheid des Konings bevredigend. — Liefdadig, als hij was, had hij alles voor de armen veil. — Gelijk ik u zoo even reeds zeide, ben ik voornemens op reis te gaan.*

12. tegenstellende: *Terwijl men zich vroeger met vetkaarsen behielp, is thans het electricch licht nauwelijks goed genoeg. — In plaats dat je me steunt, werk je me juist tegen.*

Ellips in bijzinnen.

§ 208. Ook een bijzin kan vaak in elliptischen vorm voorkomen. B.v.: *Ofschoon arm, getroost ik mij geene vernederingen. — Kom, zoo mogelijk, niet later dan 5 uur. — Zoo al niet overgelukkig, hij is toch tevreden. — Hebt gij lust te komen? Zoo niet, doe het ons dan weten. — Geef mij nog een glas, mits niet te vol. — Deugd en geluk — indien maar beiden van de echte soort — zijn niet te scheiden. — Licht zal in die zoete pijn Troost en rust voor 't harte zijn, Hoe door leed bewogen.* (Heye).

Verbindingswoorden.

§ 209. Bij het bijschikkend zinsverband komen zuivere voegwoorden en bijwoordelijke voegwoorden als verbindingsmiddelen voor.

Bij het onderschikkend zinsverband worden de bijzinnen verbonden *a.* door voegwoorden, *b.* door betrekkelijke voornw. en betr. voornw. bijwoorden.

Zoo zijn b.v. in: *Het geld dat stom is, maakt recht, wat krom is*, dat en wat betrekkelijke vnw.; in: *De zaak, waarover gij spreekt, is mij bekend* (of: *waar gij over spreekt*), zijn waarover of waar voornw. bijwoorden, in de plaats staande van *over welke*.

Onbepaalde en vragende vnw. en bijw. staan ook wel aan het hoofd van bijzinnen, als: *Wat er ook gebeure, wij blijven u trouw.* — *Waar gij u ook bevinden moogt, blijf aan mij denken.* — *Ik begrijp niet, wat er aan scheelt.* — *Ik weet, waar hem de schoen wringt.* — *Ik wist, wie hij was.*

Deze voornaamwoorden en bijwoorden aan het hoofd van bijzinnen onderscheiden zich echter van de voegwoorden en betrekkelijke vnw., doordat ze volstrekt niet als verbindingsmiddel dienst doen.

Voegwoorden.

§ 210. Voegwoorden zijn onbuigbare woorden, die alleen dienen, om zinnen of zindeelen te verbinden.

Zij worden, naar den aard der verbinding, verdeeld in: I. bijschikkende en II. onderschikkende voegwoorden.

I. De bijschikkende voegwoorden verbinden zinnen van gelijken rang; zij heeten naar het logisch verband tusschen de zinnen of zindeelen:

aaneenschakelend: *en, noch, alsmede, mitsgaders*;

tegenstellend: *maar, doch, dan, of* (Hd. *oder*);

redengevend: *want*;

verklarend: *namelijk, te weten*.

Opm. 1. Het tegenstellende *dan* wordt weinig meer gebruikt.

B.v.: *Ik leerde zoo bitter weinig; dan, Belleken Sas bekreunde zich daarom niet het minst.* (J. L. D. Sleeckx).

Opn. 2. Noch heet ontkenkend voegwoord.

II. De onderschikkende voegwoorden staan aan het hoofd van bijzinnen.

Dat en of (Hgd. *ob*) worden i. 't b. grammatisch verbindende voegwoorden genoemd, dewijl ze vooral dienen om onderwerps-, voorwerps- en bepalingzinnen aan den hoofdzin te verbinden. Juister is eigenlijk: uitsluitend grammatisch verbindend; immers, de andere voegwoorden bewerken ook grammatisch verband, maar duiden tevens het logisch verband aan; dit laatste is niet het geval met *dat* en *of*.

Dat is het verbindingswoord bij uitnemendheid en komt als bestanddeel van verscheidene andere voegwoorden voor: *zoodat, omdat, opdat, voordat, nadat, doordat, nu dat, eens dat* enz. Ook *als* kan voegwoorden vormen.

Zoo beginnen bijzinnen met: *in zooverre als, telkens als, zoo gauw als*, welke uitdrukkingen den dienst van één voegwoord doen.

Wordt als weggelaten, b.v.: *Voorzoover ik hem ken, is hij een fatsoenlijk man.* — *Zoogauw (zoodra) ik in de stad kom, zal ik je opzoeken*, dan wordt de voorafgaande uitdrukking aaneengeschreven en als voegwoord aangemerkt.

Ook deelwoorden kunnen op die wijze voegwoorden worden. Vgl. *aangezien, niettegenstaande*, waarbij *dat* is weggelaten. B.v.: *Aangezien uw vader na zijne laatste ziekte zeer vermagerd is, moet hij op reis dubbel voorzichtig zijn.* — *Niettegenstaande het loopen over de rails streng verboden was, waagde zich toch een knaapje op de gevaarlijke baan en werd overreden.*

Toegegeven dat, gesteld dat, ondersteld dat, aangenomen dat, uitgenomen dat, behalve dat enz. zijn ook uitdrukkingen, die met voegwoorden gelijk staan. B.v.: *Gesteld dat ik hem daar aantref, wat moet ik dan zeggen?* — *Toegegeven dat het wellicht niet baten zal, schaden doet het toch ook niet.*

Voorzetsels worden tot voegwoorden door weglating van *dat*,

B.v.: *Vóór ik verder ga, even eene kleine opheldering. — Naar ik hoor, ben je jarig.*

De voegwoorden, die bijwoordelijke zinnen inleiden, dragen dezelfde namen als deze (Vgl. § 217). Zoo onderscheidt men dus:

1. plaatsbepalende voegw.: *waar, waarheen, werwaarts.*
 2. tijdbepalende: *toen, nu, terwijl, als, wanneer, zoodra eer, aleer, tot.*

3. redengevende: *omdat, dewijl, daar, wijl, vermits, aangezien, nademaal.*

4. oorzaakaanduidende: *doordat, doordien.*

5. doelaanwijzende: *dat, opdat, ten einde.*

6. gevolgaanduidende: *dat, zoodat, weshalve, waarom, vandaar, dat.*

7. voorwaardelijke: *als, zoo, wanneer, indien, bijaldien, ingeval, gesteld dat, ondersteld dat, mits, tenzij, tenware.*

8. toegevende: *ofschoon, hoewel, hoezeer, in weerwil dat, alhoewel, niettegenstaande.*

Opm. Al, aan het hoofd van toegevende zinnen, is bijwoordelijk voegwoord en beteekent oorspronkelijk wel (Vgl. al of niet). B.v.: *Al draagt een aap een gouden ring, toch blijft hij maar een leelijk ding.* Dat al hier bijwoordelijk voegwoord is, blijkt uit de plaats van den persoonsvorm.

9. verhoudinguitdrukkende: *hoe-hoe, hoe-deste, naar-mate, naargelang, naardat, naar.*

10. beperkende: *voorzoover, behalve dat, dat.*

11. vgw. van overeenstemming: *naar, als, gelijk, zooals.*

12. tegenstellende: *terwijl, in plaats dat.*

13. Dient een voegwoord om een vergelijkenden zin aan den hoofdzin te verbinden, dan heet het vergelijkend; b.v. *als, dan, gelijk.*

Ten slotte vergeete men niet, dat eenzelfde voegwoord verschillende beteekenissen kan hebben, zooals reeds in § 127 omtrent dat is opgemerkt en ook uit de bovenstaande voorbeelden blijkt.

DE LEESTEKENS.

§ 211. De gebruikelijke leestekens zijn: de punt, de komma, de puntkomma, de dubbelpunt, het vraagteeken, het uitroepteeken, het beletselteeken, de gedachte-streep, de aanhalingsteekens en de haakjes.

De acht eerste zijn zoowel rust- als zintekens, d. w. z. ze dienen om aan te duiden, dat de lezer bij de voordracht van het geschrevene moet wachten, en tevens strekken ze om de juiste opvatting van het geschrevene te bevorderen.

De twee laatste zijn alleen zintekens.

§ 212. De punt duidt eene tamelijk lange rust aan. Van daar staat zij aan het slot van een enkelvoudigen of samengestelden zin, indien de toon valt. B.v.: *»Onze beste kennissen, die wij bijna dagelijks zien, die kennen wij», zegt gij. Zoo meent gij, maar gaat er mede op reis: dan zult gij nog meer beleven. Gij zult elkander alle dagen (met verlof) tot op het hemd bekijken.* (J. Geel).

Ook al is de zin niet uit, plaats men toch dikwijls eene punt om eene lange rust aan te duiden. B.v.: *Daar werden oude lappen en voddens gevent, en stukjes leder, en knoken, en gepensionneerde hoeden, en schilderijen zonder lijst, en lijsten zonder schilderij. En prenten, en boeken. En rugtitels zonder bladen, bladen zonder titel* (Multatuli). *Van de gezonde, hooge ligging in de boschrijke streek heeft men gebruik gemaakt en aan de nieuwe lijn verscheidene Sanatoria, in Duitschland zou men zeggen »Luftkur-Anstalten,» ingericht. Ware oasen in de woestijn. Want het doet toch goed, te midden der wilde en eentonige natuur menschen van gelijke beweging als wij, met kleeren van steedschen snit aan 't lijf, te ontmoeten. En vooral, wanneer het menschen zijn, die U weten terecht te helpen met hunne taalkennis.*

De punt wordt voorts geplaatst:

achter opschriften, b.v.: *Prins Willem III. — De enkelvoudige zin.*

achter afkortingen, b.v.: *Zelfst. nw. — M. A. de Ruyter.*

§ 213. Tegenover de punt, die eene zoo lange pauze aangeeft, als voor eene heele ademhaling vereischt wordt, duidt de komma een korte rust aan, geschikt voor eene gedeeltelijke ademhaling. Daarom plaatst men de komma voornamelijk:

a. Tusschen gelijksoortige zindeelen, die niet door en of of verbonden zijn. B.v.: *Teleurstelling, ontbering, wegwijnen in een vreugdeloos bestaan is het lot van duizenden. — Sprekers, hoorders, denkers, daders, Vindt ge in soorten, rijp en groen. Zelden vindt ge wel vereenigd: Spreken, hooren, denken, doen.*

b. Vóór en na eene bijstelling, eene bepaling van gesteldheid of eene vergelijking, wanneer die door een kleine rust hoorbaar van den zin gescheiden zijn. B.v.: *En toch wordt hij, de trouwste aller onderdanen, miskend en veroordeeld. — Wij zullen hem, als oudste der vergadering, het voorzitterschap opdragen. — Vreeselijk, gelijk een leeuw onder eene kudde schapen, woedde hij te midden der vijanden. — Voor de vele bewijzen van belangstelling, ondervonden bij ons huwelijk, betuigen wij onzen hartelijken dank.*

Ingeval de bedoelde zindeelen zeer kort zijn, en i. a., wanneer ze met de andere woorden van den zin zonder merkbare pauze worden uitgesproken, plaatst men natuurlijk geen teeken. B.v.: *Willem de Veroveraar stak naar Engeland over. — Wij zagen zwijgend toe. — Hij werkt als een paard.*

c. Vóór en na de aanspreking. B.v.: *Waarde vriend, zend mij terstond bericht. — Geloof mij, beste jongen, de vervulling van je wensch is onmogelijk.*

Klinkt de aanspreking als een uitroep, dan wordt die toon door het uitroepeteeken aangegeven. B.v.: *Poos, mijn zang! ai, poos hier! Laat mij treuren op een graf, Waarbij Gods englen weenend naast mij staan. — Edelachtbare Heeren! Vergun mij eene nadere uiteenzetting mijner grieven.*

d. Tusschen bijgeschikte zinnen, die door voegwoorden ver-

bonden zijn. B.v.: *Schrijf beleedigingen in zand, maar griffel genoten weldaden in marmor.*

Voor en en of is de komma veelal onnoodig, ingeval de zinnen samengetrokken zijn. B.v.: *De lucht betrok hoe langer hoe meer en zag er na een half uur dreigend uit. — Haar trots verzette zich tegen het denkbeeld, dat zij tot Eduard Lange haar toevlucht nemen of zich mogelijk van hem afhankelijk maken zou.*

Worden evenwel door en en of twee volledige zinnen bij-schikkend verbonden, dan verdient het gebruik van de komma meest aanbeveling. B.v.: *Nauwelijks had hij er een vluchtig oog in geslagen, of verbaasdheid vertoonde zich op zijne trekken, zijn deftig gelaat ontplooidde zich, en hij barstte uit in een luid gelach.* (Van Lennep).

e. Om hoofd- en bijzinnen van elkaar te scheiden. B.v.: *Eene beraadslaging scheen daarop bij hem te volgen, waarna een van de ruiters (,) die bij den koop waren, spoorslags terugreed.*

f. Vóór en na ieder zindeel, dat men bijzonder, door eene kleine rust, wil doen uitkomen. B.v.: *Die stem is even zacht, maar, helaas, minder helder dan vóór vijftien jaar.*

g. Veelal voor beknopte zinnen. B.v.: *Zulk eene inspanning is echter te hevig, om langdurig te zijn. — De soldaten schaarden zich in twee rijen, ten einde het garnizoen, volgens overeenkomst, militair respect te bewijzen.*

Opm. In verband met de hierboven aangegeven gevallen en voorbeelden moge nog nadrukkelijk worden opgemerkt, dat het plaatsen der leestekens, in het bijzonder van de komma, zoo zuiver mogelijk moet beantwoorden aan de natuurlijke rust bij het hardop lezen. Zoo schrijve men (vgl. § 213e): *Tegen de beklagden die niet verschenen, werd verstek verleend*, ingeval sommige beklagden weggebleven zijn. Daarentegen: *Tegen de beklagden, die niet verschenen, werd verstek verleend*, ingeval al de beklagden niet verschenen zijn. Men kan in den laatstgenoemden zin ook gebruik maken van haakjes: *Tegen de beklagden (die niet verschenen) werd verstek verleend.* Zoo ook: *Geld dat valsch is, mag niet worden uit-*

gegeven, doch: *Het geld, dat stom is, maakt recht wat krom is.*

Vgl. nog: *Een schedelbreuk en eenige andere onbeduidende kwetsuren* en *Een schedelbreuk en eenige andere, onbeduidende, kwetsuren. Ik had nog ander vervelend bezoek te wachten* en *Ik had nog ander, vervelend, bezoek te wachten.*

§ 214. De komma-punt staat in de plaats van de punt, wanneer de zin wel uit is, doch een nieuwe zin volgt, die er in zeer nauw verband mee staat. B.v.: *Deze winter is op den gewenschten tijd gekomen; in den tijd der lange nachten vóór Kersttijd, als het anders bij somber weer en gedekte lucht een ganschen dag niet licht wordt, is hij gekomen met zijne heldere, vriendelijke dagen.* (S. Gorter).

De komma-punt staat in plaats van de komma:

1°. Meestal tusschen hoofdzinnen, die bijschikkend verbonden zijn door middel van bijwoordelijke voegwoorden, als: *toch, immers, echter.*

2°. tusschen bijschikkend verbonden samengestelde zinnen, waarin reeds komma's voorkomen, om aan te duiden, dat men bij het lezen daar iets langer rusten moet dan bij die komma's. B.v.: *De lieve winter, die u op de slaapkamer opgewacht heeft, volgt u met de meeste beleefdheid, als ge hem daar ontvluchten wilt; in de gang pakt hij u bij den neus, en hij grijpt u zoo vast bij de hand, dat ge geen gevoel meer hebt in de vingers; hij slaat u brutaal om de tintelende ooren en jaagt u in de ontbijtkamer.* (M. P. Lindo).

§ 215. De dubbelpunt geeft eene rust aan en tevens eene opheldering. B.v.: *Het meisje bidt en roept vergeefs: Hij gaat al fladderend voort.* De laatste regel strekt hier tot opheldering van vergeefs. — Zoo ook: *Ik aarzelde, toen men den eed van mij vergde: ik ben Menist, lezer.*

Daardoor is de dubbelpunt een teeken voor het verklarend zinsverband. Ook kondigt zij vaak eene aanhaling aan, b.v.: *Dan zei die teedre, goede man: »Gij hebt geen moeder meer!»* De dubbelpunt staat ook vóór de aanvulling na woorden als: *bij voorbeeld, te weten, namelijk.*

§ 216. Het vraagteeken strekt om den vragenden toon aan te duiden; het staat dáár, waar men als bij eene punt rust. Men schrijve dus: *Willem, ga je mee van avond, als het weer goed blijft?* niet: *Willem? ga je mee van avond? als het weer goed blijft?*

Een vraagteeken tusschen haakjes dient om een woord als onzeker of onwaarschijnlijk te kenschetsen. B.v.: *Een Amerikaansch blad meldt, dat een zekere Downsby (?) gedurende zestig (?) dagen zich van spijs en drank onthield.*

§ 217. Het uitroepeteeken wordt geschreven na woorden, die als een uitroep moeten gelezen worden. B.v.: *Vuur! — Brand! — Mijn hoed! — Die duivelsche jongen! — Ik wil er uit! — Laat me los! — Kaatje! waar zit je toch?*

§ 218. Het beletselteeken staat daar, waar men den zin onvoltooid moet laten of met opzet het verdere verzwijgt. B.v.: *Men noemt op ons dorp den barbier wel eens . . . ach, mijne pen weigert hier bijna haren dienst!*

Soms ook vat men onmiddellijk den draad weer op; b.v.: *Is 't wonder, dat ik al spoedig verlof erlangde, om, in mijne toga virilis . . . naar het forum, ik wil zeggen . . . naar de plaats, waar ik dagelijks mijne vriendjes wist te vinden, fier als een pauwtje heen te wandelen.* (Pol de Mont).

§ 219. De gedachtestreep dient om op iets, dat men niet verwachten zou, de aandacht te vestigen. B.v.: *Men gevoelde zich dichter — en werd hengelaar.* (B. Huet). *Nog één zulk eene overwinning — en we zijn verloren!*

Ook dient dit teeken vaak om zinnen, die reeds door eene punt zijn afgesloten, nog duidelijker af te zonderen. Vooral in gesprekken waar de aangehaalde zinnen afwisselen, dient de streep om aan te geven, dat hetgeen volgt door een ander gezegd wordt. B.v.: *De symphonie begint met accompagnement van het kunstminnend publiek. — »Mooi weer vandaag!» — »Zeer bezet!» — »Drukkend warm!» — »Wie zit daar?» — »O, waar is toch uw man gebleven?» — »Het zal laat worden!» — »Vindt u?» — »Wat?» — »Niets!»*

§ 220. De aanhalingsteekens dienen om de letterlijke aanhalingen duidelijk te doen uitkomen. B.v.: »*Wat vervelend!*» zegt de lange heer tot zijn buurman. — Nu »ontfermt zich het hemelsche gerecht» nogmaals »ten lange leste over de benauwste veste» en over de bruiloft van Kloris en Roosje. (M. P. Lindo).

§ 221. De haakjes dienen om een tusschengeschoven zin of zindeel van het overige af te zonderen. B.v.: *Wij waren (het was in den winter van 1870) reeds vroeg uitgegaan en hadden onze schaatsen meegenomen.*

Men gebruikt in zoo'n geval ook wel streepjes of plaatst den tusschenzin tusschen komma's of puntkomma's, om de rust aan te geven.

KLANKLEER.

Spraakklanken; lettergreep; klemtoon.

§ 222. De eenvoudigste bestanddeelen der gesproken taal zijn spraakklanken. Zij worden voorgesteld in het schrift door letters. De verschillende spraakklanken worden gevormd door de spraakwerktuigen met behulp der uitgedemde lucht. Deze spraakwerktuigen bestaan hoofdzakelijk in de stembanden, die zich in het strottenhoofd bevinden en de stemspleet vormen. Door de trilling dier stembanden ontstaat stem. Door de keel-, mond- en neusholte wordt die stem gewijzigd, vooral door den veranderlijken stand der beweeglijke deelen: het zachte gehemelte, de tong, de tanden en de lippen.

§ 223. De spraakklanken worden verdeeld in klinkers en medeklinkers. Bij de vorming der klinkers wordt door de stem een muzikale toon zonder hoorbaar geruisch voortgebracht, alleen versterkt en gewijzigd door den stand der spraakwerktuigen.

Bij de vorming der medeklinkers wordt het kanaal, waardoor

de uitstroomende lucht gaat, ergens volkomen afgesloten of zóó vernauwd, dat door wrijving een geruisch ontstaat.

§ 224. Spraakklanken, die met ééne uitademing worden voortgebracht, vormen eene lettergreep.

Een woord is een spraakklank of ééne opeenvolging van spraakklanken, die in de taal beteekenis heeft gekregen.

De woorden zijn één- of meerlettergrepig: *stad*, *ste-de-ling*.

§ 225. Lettergrepen, die op een klinker uitgaan, heeten open; die op een medeklinker uitgaan, gesloten.

§ 226. De nadruk, waarmede eene lettergreep wordt uitgesproken, heet klemtoon.

Eene lettergreep kan óf den hoofdtoon óf den bijtoon hebben óf toonloos zijn. Vgl.: *vorstengunst*, *onafzienbaar*, *dronkenschap*.

Bijtoon (halftoon) is eene benaming voor alle toongraden, die tusschen hoofdtoon en geheel toonlooze uitspraak inliggen.

Klinkers en tweeklanken.

§ 227. Wij gebruiken slechts zeven letterteekens om de klinkers of eenklanken, die in het beschaafde Nederlandsch gehoord worden, aan te duiden, doch in werkelijkheid zijn er veertien. Het zijn de volgende:

a als in *hal*.

e » » *bek*.

i » » *lid*.

o » » *rok*.

ø » » *bom*.

u » » *hut*.

Deze zes klinkers heeten onvolkomen.

â als in *haal*, *halen*.

ê » » *beek*, *beken*.

î » » *lied*, *liederen*.

ô » » *rook*, *rooken*.

ü. als in *minuut*, *minuten*.

oe » » *zoet*, *zoete*.

eu » » *reus*, *reuzen*.

Deze zeven heeten helder of volkomen. Zij worden vaak, vooral vóór eene *r*, min of meer g e r e k t uitgesproken. Vgl.: *paar*, *paard*, *muur*, *boer* enz.

ě als in *de*.

Dit is de t o o n l o o z e of d o f f e k l i n k e r.

§ 228. De t o o n l o o z e of d o f f e k l i n k e r kan door heel wat verschillende letterteekens worden voorgesteld. B.v.: *bode*, *schotel*; *zonnig*, *botterik*; *waarlijk*, *dagelijks*; *een boel*, *een mensch*; *Dokkum*, *Gorkum*; *avond*, *krokodil*. -

§ 229. Een tweeklank is een verbinding van twee klinkers, die met één ademstoot na elkander worden voortgebracht en die dus ééne lettergreep vormen (Vgl. § 224). Bij de tweeklanken, die in het beschaafde Nederlandsch gebruikt worden, is het regel, dat het eerste bestanddeel den nadruk of klemtoon heeft; het tweede bestanddeel klinkt óf als *i* óf als *oe* (soms meer als *oe + w*) en wordt in het schrift door *i* of *u* voorgesteld. De tweeklanken van het beschaafde Nederlandsch zijn: *ai*, *aai*, *ei* (ij), *ooi*, *ui*, *oei*; *ou*, *eeu* en *ieu*.

Hierbij moet worden opgemerkt, dat de *u* in den tweeklank *ui* niet denzelfden klank heeft als in *hut*, doch ongeveer klinkt als in het Hd. *Götter*.

De *au* en de *ou* worden tegenwoordig door de meeste Nederlanders op dezelfde wijze uitgesproken. Toch kan men bij velen hier en daar nog een gering verschil opmerken, b.v. tusschen *iemand nabauwen* en *een huis bouwen*, *wauwelen* en *een wouw*, *de dauw* op het veld en *een douw geven*. In het woord *miaauw* (naast *miauw*) wordt als eerste bestanddeel weleens de *ü* gehoord.

Opm. Men houde in 't oog, dat de bestanddeelen van een tweeklank invloed op elkander hebben en dientengevolge niet zoo zuiver naast elkaar gehoord worden, als in het schrift wordt voorgesteld.

§ 230. De klinkers en tweeklanken, zooals ze nu in de woorden gehoord worden, zijn dikwijls uit andere ontstaan; dit is bij den toonloozen klinker reeds gebleken. Ook uit de tegenwoordige taal is die afwisseling der klinkers op te maken. B.v.:

a met e: *hart, hert; knarsen, knersen.*

ê met i: *leden, lid; smeden, smid.*

e met a: *belemmeren, lam; lengte, lang.*

ê met ei: *kleen, klein; verbreedten, verbreiden.*

ie met ê: *Pieter, Peter; hieten, heeten.*

ei met e: *eind, end; heinde, hende.*

eu met ô: *leugen, logen; spreuk, sprook.*

u met o: *drup, drop; kunst, konst.*

ui met uu: *pruik, Fr. perruque; fluit, Fr. flûte.*

ij met i: *afgrijzen, griezelen; wijden, wierook.*

§ 231. Men geeft den bijzonderen naam van »umlaut» of klankwijziging aan de verandering van a in e, o in u, o in eu, wanneer zij veroorzaakt is door het laten hooren van eene i achter de genoemde klinkers, hetgeen meestal een gevolg is van de omstandigheid, dat vroeger de volgende lettergreep met eene j begon. Zoo spreekt men b.v. in *latje, potje, koetje* de eerste lettergreep onwillekeurig uit als: *lajt, pojt, koeit*, doordat er eene j volgt.

Voorbeelden van a-umlaut zijn: *bestendig, temmen, denken, krenken, belemmeren, leggen* naast *stand, tam, dank, krank, lam, lag.*

»Umlaut» van de o (als in *nog*) vertoonen o. a.: *gulden, vullen, wurgen* naast *gold, vol, worgen.*

»Umlaut» van de o (als in *boter*) hebben b.v.: *leugen, zeun, jeuken, geut, speuren* naast *logen, zoon, joken, goot, sporen.*

Medeklinkers.

§ 232. De medeklinkers van onze taal worden uit verschillende oogpunten verdeeld.

I. Naar het punt van vernauwing of afsluiting (vgl. § 223) verdeelt men ze in 3 soorten: keel- of gehemelteletters,

tand- en tongletters en lipletters. (Vgl. de tabel § 233).

De *h* staat alleen buiten deze indeeling, daar bij hare vorming eenvoudig de stembanden zoo dicht bij elkaar komen, dat een geruisch ontstaat zonder eigenlijke stem. Daarom heet de *h* stembandmedeklinker.

II. Naar de omstandigheid, of de mondholte bij de vorming van den medeklinker geheel wordt afgesloten, zoodat een knallend geluid ontstaat, dat plotseling uitgestooten wordt, of dat het kanaal, waardoor de lucht stroomt, eenvoudig vernauwd wordt, zoodat door wrijving een geruisch ontstaat, spreekt men van ontploffingsgeluiden (klappers of ontploffers) en schuringsgeluiden (glijders of ruischers).

Men kan een ontploffer (b.v. *p*, *b*, *t*) gemakkelijk van een ruischer (b.v. *f*, *v*, *s*) onderkennen, doordat de laatste alleen kan worden aangehouden, de eerste niet. (Vgl. ook de tabel in § 233). Buiten deze indeeling staan de vloeiende letters: *l* en *r*.

III. De medeklinkers: *t*, *k*, *f*, *s*, *ch* en *p* heeten scherp; daarnaast staan de zachte *d*, *g* (als in Fr. *garde*), *v*, *z*, *g* (als in *gil*), *b* en voorts nog *ng*.

Opm. De zachte *k* wordt ook soms gehoord, niet geschreven, in Nederlandsche woorden. Vgl.: *pikdraad*, *likdoorn*, *Kijkduin*, waarin de *k* soms zacht klinkt door invloed der *d*.

De scherpe medeklinkers zijn stemloos, daar zij zonder stem d. i. zonder den toon, die door trilling der stembanden ontstaat, worden uitgesproken. De stemspleet is dan open.

De zachte zijn stemhebbend, daar zij met stem worden gevormd, d. w. z. dat men bij het uitspreken dier medeklinkers de stembanden in trillende beweging brengt en den stemtoon laat hooren. De stemspleet is dan vernauwd. Vgl.: *beer*, *peer*; *dak*, *tak*; Hgd. *gut*, *koe*; *gal*, *cholera*; *vee*, *fee*; *ziek*, *sik*.

Opm. Men vergeet niet, dat de gebruikelijke teekens voor de zachte medeklinkers niet altijd eene zachte uitspraak vertegenwoordigen. B.v.: *Suez*, *lid*, *web*, *dag* uitgesproken als: *Sues*, *lit*, *wep*, *dach*. Men moet dus bij deze indeeling uitsluitend op den klank, niet op de schrijfwijze, letten.

IV. De medeklinkers *n*, *m* en *ng* dragen den bijzonderen naam

van neusklanken, daar bij hunne uitspraak de toegang tot de neusholte geopend wordt.

De **ng** in woorden als *zang*, *ding* vertegenwoordigt slechts één klank: den gehemelte-neusmedeklinker. De **nk** wordt uitgesproken als **ng** + **k**.

In *anker*, *klinker* enz. wordt de zachte neusklank **ng** door **n** afgebeeld, daar men uitspreekt: *anger*, *klinger*.

V. De **j** en **w** heeten in 't bijzonder halfklinkers, daar de eerste ontstaat uit de **i** door vernauwing tusschen tong en gehemelte: de tweede uit de **oe** door vernauwing van de opening tusschen de lippen.

§ 233. TABEL.

	lipletters	tand- en tongletters	keelletters	stembandmedeklinker
ruisehers	f v w	s z	ch g j	h halfklinkers
ontploffers.	p b	t d	k gue	h
	m	n	ng	neusklanken
vloeiende letters		l r		

§ 234. Wat in § 230 omtrent de klinkers is opgemerkt, geldt ook van de medeklinkers. Ook deze behooren niet alle oorspronkelijk thuis in de woorden, waarin ze gehoord worden, en wisselen onder elkander af. B.v.:

b met **v**: *bibberen*, *beven*; *webbe*, *weven*.

ch met **f**: *gracht*, *graft*; *hecht*, *heft*.

l met **r**: *stamelen*, *stameren*; *matras*, Fr. *matelas*.

r met **z**: *gekoren*, *gekozen*; *bevroren*, *bevrozen*, enz.

Medeklinkers, die met behulp van hetzelfde orgaan worden gevormd en alleen als scherpe en zachte verschillen, noemt men verwante medeklinkers. Zij wisselen dikwijls af, b.v.: *vreeze*, *vreeselijk*; *droeve*, *droefenis*; *beelden*, *beeltenis*; *dragen*, *dracht*; *grebbe*, *greppel*.

De **s** en **f**, die met **z** en **v** afwisselen, noemt men onechte **s** en **f**.

GRAMMATISCHE FIGUREN.

§ 235. Zeer vele woorden zijn door de uitspraak gewijzigd, zoodat er nieuwe spraakklanken bijkwamen, bestaande klanken verdwenen of veranderden. De aldus ontstane vormveranderingen der woorden, geheel buiten de buiging om, worden grammatische figuren genoemd. De bedoelde wijzigingen waren meestal het gevolg van een streven naar een gemakkelijker en welluidender uitspraak: ook ontstonden zij soms ten gevolge van analogie.

Ontstaan van nieuwe spraakklanken.

§ 236. a. Voor aan het woord (voorvoeging of próthesis). B.v.: *hekel* (uit *ekel*. Vgl. *akelig*), *lommer* (uit *l'ombre*).

b. Midden in het woord (invoeging of epèthesis). B.v. *boompje*, *boontje*, *diender*, *zwaard*, *karretje*, *stroop* (siroop).

c. Achteraan (achtervoeging of paragóge). B.v.: *iemand*, *fazant*, *mijnenthalve*, te *mijnent*, *borst*, (uit *bors* = gezelschap, Hd. Bursche), *schoen* (uit *schoe*, vgl. *schoeien*).

Verdwijnen van spraakklanken.

§ 237. a. Vooraan (afwerping of aphaeresis). B.v.: *'k*, *'t*, *Spanje* (uit *Espagne*), *beuren*, *lukken*, *makkelijk*, *pon* (japon), *Bet*, *Bram*.

b. Midden in (uitstooting of syncope). B.v.: *alevel* (alevenwel), *boogaard* (boomgaard), *kermis*, *kerspel* (uit *kerkmis*, *kerkspel*); *snijboon*, *rijtuig*, *houvast*, — *kleur*, *krant* (koeleur, courant).

Opm. Het uitlaten van een vokaal voor een anderen klinker of voor de *h* heet uitlating of elisie. B.v.: *Thuis* uit *te huis*, *thans* uit *te han(d)s*, *neen* uit *ne een*.

c. Achteraan (afkapping of apocope). B.v.: *heb je*, *ga je*, *slaag krijgen*, *onder de voet raken* (uit *slage*, *voete*), *of* (vroeger *ofte*).

Wijziging van spraakklanken.

§ 238. Deze kan bestaan in:

a. de gelijkmaking of assimilatie d. i. het gelijkworden van den eenen medeklinker aan den anderen. B.v.: *wammes* (wambuis), *vullis* (vuilnis), *allemaal*, *allegaar* (voor *altemaal*, *altegaar*), *uitermate*, *mettertijd*, *metterdaad* (voor: uit der mate, met der tijd, der daad). — *hossen* (hotsen), *hullie* (hunlui), *misschien* (uit *masschien*, *mag schien* = het kan gebeuren).

Niet alle assimilatie wordt door het schrift aangeduid. Zinnetjes als: *daar is ze nu met de kinderen*, spreekt men uit: *daar isse nu mette kinderen*. Dezelfde opmerking geldt van de gedeeltelijke assimilatie, die hierin bestaat, dat een scherpe medeklinker door invloed van een daarnaast voorkomenden zacht wordt of omgekeerd een zachte scherp (assimilatie in kracht); of dat b.v. door den invloed van eene tandletter eene lip- in een tandletter overgaat (assimilatie in orgaan).

Zoo spreekt men uit *knoopschat*, *ontfangen*, *uitflakken*, waarbij de *v* en *g* door de *t* en *s* verscherpt worden. Vandaar: *Zutfen* (thans Zutphen geschreven) uit *Zuidveen*, *nochtans* uit *nogdan* (Hd. *dennoch*). Zoo is de *k* in *pikdraad*, *likdoorn* zacht geworden in de uitspraak (Vgl. § 232, III) door de volgende zachte *d*. Zoo kan men *zingt* en *zinkt* niet in de uitspraak onderscheiden. Assimilatie in orgaan treft men aan bij *aamborstig* uit *angborstig*; *kantoor* uit *comptoir* e. a.

b. de samensmelting of synaloephe van twee klanken tot één. B.v.: *meid*, *zeide*, *leide*, *zeil* uit *majed*, *zejede*, *lejede*, *zejel* en deze weer uit *maged*, *zegede*, *legede*, *zegel*. — *Zuster*, *komen*, *tusschen* uit *zwester*, *kwemen*, *twisschen*.

Omzetting van spraakklanken.

§ 239. Deze heet omzetting of metathesis. B.v.: *vorst* (vrost van vriezen), *nooddruft* (van *derven* = behoeven). *Godsvrucht* (Vgl. Hd. *Furcht*), *derde*, *dertien*, *dertig* voor *driede*, *drietien*, *drietig*, *te berde brengen* (Vgl. Hd. *Brett*), *bernen* of

barnen (uit brennen, branden), *gort* (uit grut. Vgl. grutter), *kersten* (uit kristen), *naald* (Vgl. Hd. Nadel). Ook hoort men wel eens *geps*, *weps*, *rusp* voor *gesp*, *wesp*, *rusp*.

LEER DER WOORDVORMING.

Verandering van den woordenschat.

§ 240. Het Nederlandsch bezit, als levende taal, middelen om den woordenschat uit te breiden.

Opm. Onder woordenschat verstaat men het geheel van alle woorden met hunne verschillende beteekenissen.

Tegenover de uitbreiding van onzen woordenschat staat het in onbruik raken van vele woorden en beteekenissen. De werkwoorden *kruiven* (krullen), *hoetelen* (knoeien), *haren* (twisten), *horselen* (kijven); de z. nw. *rank* (list), *knijf* (mes), *ors* (paard), *moude* (zand, aarde); de bijv. nw. *vergetel*, *dorperlijk* (boersch), *vruchtelijk* (vreeselijk); bijw. *twi* (waarom), *bedi* (daarom), *danen* (daarheen), *wanen* (van waar), zijn bij voorbeeld thans niet meer in gebruik. Woorden als: *genant*, *meugebet*, *verzieren* (uitdenken), *omzaten*, *aalwarig*, *beneuzelen*, *overmogen*, *smuilen*, *vaag* (z. nw.), *vroed* (wijs) e. a. worden zelden meer gebezigd.

Aldus ontstaande verliezen worden echter ruimschoots door de aanwinst van nieuwe woorden vergoed.

Ook krijgen bestaande woorden vaak nieuwe beteekenissen. *Manilla* b.v. is thans behalve plaatsnaam ook voorwerpsnaam; *aapje* kan ook »huurrijtuig» beteekenen; *brander* ook »gasbek», enz.

Afgezien van deze uitbreiding der beteekenis van bestaande woorden, werd en wordt de woordenschat van onze taal door de volgende middelen uitgebreid:

- I. door ontleening aan vreemde talen. (Vgl. § 275);
- II. door vorming van nieuwe woorden, en wel:

- a. door samenstelling;
- b. door afleiding;
- c. door klanknabootsing.

Samenstelling. Afleiding. Klanknabootsing.

§ 241. Door samenstelling en afleiding ontstaan nieuwe woorden, doch door verbinding van bestanddeelen, die reeds voorhanden zijn.

Bij de samenstelling heeft ieder der deelen een afzonderlijk bestaan als woord. B.v.: *tafeldans, Zondag*.

Bij de afleiding is een der deelen voor- of achtervoegsel en dient bepaaldelijk om nieuwe woorden op overeenkomstige wijze te vormen. B.v.: *tafelen, zonnig, begrijpen*.

§ 242. Door klanknabootsing ontstaat een geheel nieuw woord. Het aantal der aldus gevormde woorden is zeer beperkt. Voorbeelden van door klanknabootsing ontstane woorden (onomatopeeën) zijn: *blaffen, plonzen, bobbelen, blerren, puffen, jodelen, kirren, sissen, tjiipen, knakken, kraken, knersen, plompen, hemmen*.

Deze werkwoorden zijn alle nog tevens van een afleidingsuitgang en voorzien, zoodat alleen de stammen zuivere klanknabootsingen zijn, evenals: *pief, paf, poef! pang! koekoek!*

Opm. Er zijn ook bepaalde klankverbindingen aan het begin van het woord, die door de wijze waarop zij kunnen worden uitgesproken, bijzonder geschikt zijn om het gevoel uit te drukken, dat met hunne beteekenis verbonden is. Zoo kan in de uitspraak van *br* en *pr* een groote mate van zelfbewustheid liggen. Vgl.: *brallen, brammen, brieschen, bronken, bruisen, pralen, prijken, pronken*. De lang aangehouden *s* vóór de *t* kan de beteekenis versterken, b.v.: *staan, strak, sterk, stijf, steun, stuwen*. Ook de verbinding *sl* heeft iets symbolisch in: *sluipen, slenteren, slepen, slurpen, stijm, slap*. Toch zijn dit volstrekt geen klanknabootsingen, doch in soortgelijke gevallen heeft een zekere klankverbinding toevallig eenige gevoelswaarde gekregen.

§ 243. Vele woorden laten geene splitsing in duidelijk herkenbare deelen meer toe, b.v.: *melk*, *vader*, *deftig*, *ik*. De kennis der oudere vormen, waaruit zulke woorden ontstonden, bewijst dikwijls, dat ook zij verbindingen zijn van voorheen afzonderlijk bestaande deelen. Voor ons zijn ze echter noch samenstellingen, noch afleidingen meer en worden daarom stamwoorden genoemd.

§ 244. De term *woordstam* of *stam* wordt gebruikt bij de sterke werkwoorden, als benaming van het lichaam des woords, waar o. a. de verschillende naamwoordelijke vormen en persoonsvormen van zijn afgeleid. Zooals reeds in § 82 is gezegd, heeft een sterk werkwoord meer dan één stam. Zoo zijn de stammen van *breken*: *breek*, *brek*, *brak*, *braak*, *brok*, *breuk*; die van *binden*: *bind*, *bond*, *band*.

Zijn zulke stammen als afzonderlijke woorden in gebruik, dan heeten deze rechtstreeks afgeleid. B.v.: *blank*, *dronk*, *slank*, *brok*, *laag*, *waag*, *slot*, *spruit*, *slag*, *snit*.

Opm. In navolging van de sterke ww. spreekt men ook bij de zwakke van den stam. Zoo heeten *dokter*, *bleek*, *rijp* de stammen van *dokteren*, *bleeken*, *rijpen*. Men wachte zich echter deze zoogenaamde stammen steeds als rechtstreeksche afleidingen te beschouwen, daar gewoonlijk het werkwoord door *en* van dien stam, als grondwoord is afgeleid. Bij zwakke werkwoorden mag men alleen van rechtstreeksche afleidingen spreken, ingeval de beteekenis aan die van het ww. ontleend is, b.v.: *aan den haal gaan*, *in de weer zijn*.

De eigenlijke afleiding wordt (tegenover die rechtstreeksche of onmiddellijke middellijke afleiding genoemd, daar zij door middel van voor- of achtervoegsels tot stand komt.

Opm. Verscheidene woorden, die rechtstreeks afgeleid schijnen zijn toch eigenlijk middellijk afgeleid, b.v.: *spraak*, *gaaf*, die oorspronkelijk *sprake*, *gave* luiden, waarin de *e* afleidingsuitgang is. Ze worden thans echter tot de rechtstreeksche afleidingen gerekend.

§ 245. De term *grondwoord* wordt gebezigd voor het

woord, waarvan door middel van een voor- of achtervoegsel eene afleiding gevormd is. Zoo is *tafel* het grondwoord van *tafelen*; *ontmoeten* het grondwoord van *ontmoeting*; van *onafzienbaar* is het grondwoord *afzienbaar*, dat weer door *baar* van het grondwoord *afzien* gevormd is; het woord kan ook tegelijk door *on* en *baar* van *afzien* gevormd zijn.

§ 246. Soms bewerkt de afleiding door middel van een achtervoegsel, dat woorden, die tevoren geene samenstelling vormden, nauwer verbonden en in de afleiding aaneengeschreven worden. Zoo b.v.: *driewieler*, *terzijdestelling*, *nieuwmodisch*, waar door *er*, *ing*, en *isch* de losse woorden *drie wiel(en)*, *ter zijde stellen*, *nieuwe mode* nauwer verbonden zijn. Dit zijn samenstellende afleidingen.

Analogie.

§ 247. Als de voornaamste oorzaak van de vormverandering der reeds bestaande en de vormen der nieuwe woorden moet de analogie (gelijkvormigheid) beschouwd worden. Hieronder verstaat men de macht van het voorbeeld, het bewuste of onbewuste streven naar overeenkomst met reeds bestaande vormen. Zoo is de verleden tijd *vroeg* ontstaan door analogie met *droeg*; evenzoo *joeg* en *woei*. *Gezonden*, verl. dlw. van *zenden*, dat oorspronkelijk zwak was (vgl. *gezant*), is gevormd naar het voorbeeld van *gevonden*, *verslonden*. Het bijv. nw. *verkouden* voor *verkoud* (vgl. *verkoudheid*) heeft zijn vorm op *en* gekregen door analogie met de verl. deelwoorden der sterke w.w. *Georven*, *gemorken* zijn analogie-vormen onder invloed van *gestorven*, *geborgen* enz. enz.

Vooraf bij de afleiding en samenstelling speelt de analogie een voorname rol. Naar het model van *leugenaar* ontstonden *geweldenaar*, *moordenaar*, *toovenaar*; op *staatsman* volgen *onderwijsman*, *schoolman*, *tooneelman*; op *dikzak*: *leugenzak*, *vreetzak*, *windzak*, *goedzak*; op *doodziek*: *doodenvoudig*, *doodgewoon*, *doodeerlijk*, enz. enz. De voorbeelden van de werking der analogie zijn talloos en de uitgestrekte invloed van

de kracht der analogie moet vooral bij de beschouwing der samenstelling en afleiding voortdurend in het oog gehouden worden.

Samenstelling.

§ 248. Om een woord als samenstelling te onderkennen, is het dikwijls voldoende, dat men beproeft, de deelen los naast elkaar te gebruiken. Men bemerkt dan, dat ze zoo niet meer in grammatische betrekking tot elkander staan en noodzakelijk als eenheid moeten opgevat worden. Dit is b.v. het geval bij: *oogappel, stookplaats, eikeblad* enz.

Er zijn echter ook samenstellingen, bij welke de deelen, indien men ze los naast elkaar zet, nog wel een goeden zin opleveren, b.v.: *hoogeschool, mijnheer, tegenover, hoewel*. Deze laatsten dragen ook wel den bijzonderen naam van koppelingen. In den grond zijn alle samenstellingen door koppeling ontstaan of door analogie met de aldus gevormde woorden. Dit kan echter uit de tegenwoordige taal alleen niet bewezen worden.

Bij de koppelingen heeft gewoonlijk »isoleering» plaats-gegrepen, d. w. z. dat de bedoelde verbindingen zich afgezonderd hebben van de losse woorden en tegenover deze eene bijzondere beteekenis gekregen hebben. Ook bij zoogenaamde »uitdrukkingen» heeft isoleering plaats in vorm en beteekenis, b.v.: *onverrichter zake, met luider stemme, slecht en recht, schot en lot*. Bij de koppelingen evenwel wordt de isoleering als één woord opgevat, hetgeen soms blijkt uit de buiging of ook wel uit den dienst van het woord in den zin. Zoo is b.v. het meervoud van *geheelonthouder* niet *geheele onthouders*, maar *geheelonthouders*. Zoo doet *hoedat* in den zin van »waarom» den dienst van vragend bijwoord. Vgl. verder § 308.

Samenstelling der werkwoorden.

§ 249. De samenstelling der werkwoorden is scheidbaar, wanneer de deelen bij de vervoeging gescheiden worden: b.v.: *ademhalen, ik haal adem, ademgehaald; wederzien, ik zie u weder, wedergezien*. Zij is onscheidbaar, als dit niet het

geval is; b.v.: *logenstraffen*, *ik logenstrafte*, *gelopenstraf*; *onderwijzen*, *ik onderwees*, *onderwezen*.

Het laatste lid van een samengesteld werkwoord is steeds zelf een werkwoord. Ww. als: *trekkebekken*, *stampvoeten*, *plukharen*, *likkebaarden*, *reikhalzen*, *knarsetanden* maken hierop slechts schijnbaar eene uitzondering, daar ze niet door samenstelling ontstaan zijn, maar door *en* zijn gevormd van de naamwoorden *trekkebek*, *stampvoet*, *plukhaar*, enz. of naar analogie van zulke voorbeelden ontstaan zijn. Het eerste lid kan zijn:

a. een werkwoord (met uitlating van de *n* des infinitiefs): *koekeloeren* (vgl. Hd. *gucken*), *spelevaren*.

b. een zelfst. nw. als voorwerp der werking: *achtgeven*, *aderlaten*, *waarzeggen* (waar = waarheid), *waarnemen* (waar = zorg), *lofzingen*, *huishouden*; of als een andere bepaling: *logenstraffen*, *schaatsenrijden*, *koorddanssen*, *buiksprecken*.

c. een bijv. nw. als praedicatieve bepaling: *liefhebben*, *welzijn*, *goedmaken*.

d. een bijwoord: *liefkoozen*, *binnengaan*, *afmaken*, *medesleepen*.

De bijwoorden *mis*, *om*, *onder*, *over*, *voor*, *door* en *aan* kunnen scheidbare en onscheidbare samenstellingen vormen. In scheidbare hebben zij den hoofdtoon. Vgl.: *misschieten*, *omslaan*, *óndergaan*, *overdoen*, *voortrekken*, *doorzetten*, *aanzien* met: *misdoen*, *omvatten*, *ondergáan*, *overkómen*, *voorzien*, *doorreizen*, *aanvaarden*.

Weder, in scheidbare samenstellingen, beteekent opnieuw of terug: *wederzien*, *wederkeeren*; in onscheidbare, tegen: *wederstreven*, *weestaan*.

Samenstelling der zelfstandige naamwoorden.

§ 250. Bij samengestelde z. nw. wordt meestal het tweede lid door het eerste bepaald. Het tweede lid is dan steeds substantief.

a. Eerste lid zelfst. nw.: *hoofdplaats*, *residentiestad*, *koningstijger*, *vaderland*, *moederliefde*, *rassenhaat*, *melkweg*, *bloemkool*, *dagdief*;

b. eerste lid bijv. nw.: *vasteland, hoogeschool, grootvader, nieuwjaar, grofsmid*;

c. eerste lid stam van een werkwoord: *drijfijis, druipsteen, hanglamp*;

d. eerste lid telwoord: *viervorst, tienman, tweesprong*;

e. eerste lid bijwoord: *overrok, nazaat, achterdeur, oostenwind*.

Onder deze zijn er, die eene zelfstandigheid aanduiden, die bezit, hetgeen door de samenstelling wordt uitgedrukt. B.v.: *grijskop, roodborstje, blauwkous, vrijgeest, langpoot, vierhoek, eenhoorn, roodhuid, drievoet*. Men noemt deze daarom possessieve samenstellingen.

Deze beteekenis berust eenvoudig op de zoogenaamde *synecdoche* en kan ook bij niet-samengestelde woorden voorkomen. Zoo scheldt men iemand wel eens voor: *leelijke hoed! akeelige neus!*

Enkele schijnbaar samengestelde z. nw. zijn uit bijv. nw. ontstaan, zooals *almacht, bouwval, eerbied* uit: *almachtig, bouwvallig, eerbiedig*.

De beide leden kunnen ook eenvoudig naast elkaar staan en elkanders beteekenis aanvullen, b.v.: *godmensch, weerwolf* (*weer* = man), *prins-regent, koning-groothertog, kapitein-kwartiermeester, heereboer*.

Eindelijk dient soms het tweede lid ter bepaling van het eerste, b.v.: *deugniet, doeniet, weetniet, vergeet-mij-niet*. Het tweede lid staat hier tot het eerste in de verhouding van voorwerp tot werkwoord evenals in: *brekespel, dwingeland* (*dwingen* = bedwingen), *waaghals, bedilal, stokebrand*.

In woorden als, *kanarievogel, koebeest, eikeboom* dient het tweede lid om het eerste te verduidelijken, doch wordt onwillekeurig als hoofdwoord opgevat.

Samenstelling der bijvoeglijke naamwoorden.

§ 251. Bij de samengestelde bijv. nw. is het tweede lid gewoonlijk adjectief. De verhouding van het eerste tot het tweede

lid is meestal bepalend, een enkele maal meer bij schikkend, als: *bitterzoet, doofstom, blauwzwart, Edelachtbaar.*

Het eerste lid kan voorts zijn:

a. een z.nw. of v.nw. als naamvalsbeplating: *aanbevelenswaardig, deskundig, geldgierig, eergierig, krachtvol, schatrijk, wereldberoemd.*

b. een z.nw., dat vergelijkend bij het adj. staat: *loodrecht, doodsbleek, vogelvrij, gitzwart, sneeuw wit, spiksplinternieuw.*

c. een bijwoord als beplating van graad: *donkerrood, indroog, overoud.*

d. een ww. stam: *fonkelnieuw, praatziek, behaagziek, weetgierig, merkwaardig.*

Enkele bijv. nw. zijn door samenstelling van voorzetsels met zelfst. nw. ontstaan: *tevreden, voorhanden.*

Samenstelling van andere woorden.

§ 252. Ook onder de overige woordsoorten bevinden zich verscheidene samenstellingen, die steeds vrij duidelijk door koppeling ontstaan zijn. We bepalen ons tot het geven van eenige voorbeelden.

Samengestelde voornw.: *degene, dezelfde, hetwelk, niemand* (= *nie man* d. i.: nooit enig mensch).

Samengestelde telwoorden: *vijftien, tweehonderd.*

Samengestelde bijwoorden: *vooruit, hiervoor, voorzeker.*

Samengestelde voorzetsels: *rondom, tegenover, niettegenstaande.*

Samengestelde voegwoorden: *hoewel, alsof, ingeval, tenzij.*

Samengestelde tusschenwerpsels: *eilieve, hoezee.*

Verholen samenstelling.

§ 253. In § 243 is reeds opgemerkt, dat de kennis der oudere taalvormen ons in staat stelt van vele schijnbare stamwoorden te bewijzen, dat ze eigenlijk ook samengesteld of afgeleid zijn.

In het eerste geval spreekt men van verholen samenstelling.

Sommige verholen samenstellingen zijn nog gemakkelijk als zoodanig te herkennen. B.v.: *wingerd* (wijngaard), *wammes* (wambuis), *juffer* (joncver = jonge vrouw), *Janszen* (Janszoon), *misschien* (*masschien* uit *mag-schien* = kan geschieden), *ter* (te der), *ten* (te den). Bij de meeste valt de oorsprong moeilijker te begrijpen; b.v.: *Dirk*, *Gerrit*, *Frederik*, *elger*.

Alleen de geschiedenis dier woorden leert ze als samenstellingen erkennen.

Verouderde woorden in samenstellingen.

§ 254. In verscheidene samenstellingen komt een lid voor, dat als afzonderlijk woord in onbruik is geraakt. B.v.: *bruidegom* (gom = man), *madeliefje* (made = weide), *weergeld*, *weerwolf* (weer = man), *aalbes* (aal = drank), *kwikzilver* (kwik = levendig), *meineed* (mein = slecht), *brandhelder* (brand = zwaard).

Opm. De bedoelde samenstellingen komen in zooverre met afleidingen, waarin voorvoegsels en zelfstandige achtervoegsels voorkomen, overeen, dat in beide een deel als afzonderlijk woord in onbruik is geraakt. Bij de afleidingen evenwel is dat deel vormwoord geworden en staat aldus bij eene reeks van woorden, waarin het aan de beteekenis van het grondwoord ondergeschikt werd en daarin gelijksoortige wijzigingen teweegbracht. Vgl.: *wan*, *be*, *ver*, *heid*.

AFLEIDING.

§ 255. Hoewel de middellijke afleiding, evenals de samenstelling, bestaat in de verbinding van twee deelen tot één, zoo verschilt ze van de samenstelling, doordat een dier deelen vormwoord werd, d. i. zijne zelfstandige beteekenis en zijn zelfstandig gebruik in den zin verloor en aan de vorming van nieuwe woorden (afleidingen) dienstbaar werd.

Zoo heeft b.v. *voud* in *drievoud*, *viervoud*, *meervoud* thans geene zelfstandige beteekenis meer en dient slechts om, achter verschillende woorden gevoegd, daarvan zelfst. nw. te vormen, die door *voud* in eenzelfde verhouding tot het grondwoord staan.

Opm. Ook bij de buiging worden zuiver vormende bestanddeelen gebruikt: *vader-s*, *leer-de*. Het verschil tusschen buiging en afleiding is echter, dat door de laatste nieuwe woorden ontstaan, terwijl door den buigingsuitgang het woord niet verandert, maar alleen zijne betrekking in den zin wordt aangeduid.

De middellijke afleiding geschiedt door voor- en achtervoegsels. De eerste hebben hun zelfstandig karakter nog in zooverre bewaard, dat ze bij het afbreken steeds van het grondwoord gescheiden worden. Bij eenige achtervoegsels is dit ook het geval; ze heeten daarom zelfstandige achtervoegsels (b.v.: *waarheid*, *gierig-aard*, *snoep-achtig*) tegenover de andere, die onzelfstandig genoemd worden, (b.v.: *helm*, *goedig*, *leugenaar*) en iets nauwer met de grondwoorden zijn samengegroeid.

Rechtstreeksche afleiding.

§ 256. Men spreekt van rechtstreeksche afleiding, wanneer de stam van een sterk werkwoord als naamwoord gebruikt wordt. Ook ontstonden rechtstreeksche afleidingen van zwakke werkwoorden door analogie. (Vgl. § 244).

Opm. Men leide uit de bovenstaande benaming niet af, dat b.v. *dronk* afgeleid is van *drinken*. De stam *dronk* heeft metertijd de beteekenis gekregen van een verleden tijd en tevens van een substantief. In het laatste geval wordt *dronk* rechtstreeksche afleiding genoemd.

Voorbeelden van zelfst. nw., die rechtstreeks afgeleid zijn: *band*, *bint*, *bond*, *dronk*, *drank*, *brok*, *breuk*, *bevel*, *begin*, *spraak*, *eraat*, *bijt*, *slag*, *vlieg* e. a.

Rechtstreeks afgeleide bijv. nw.: *krimp*, *blank*, *slank*, *brak*, *braak*, *hol*, *gaaf*, *laag*, *week* (wijken), *klef* (»te nat opgemaakt» van *klijven*), *mul*, *vlug*, *loos* e. a.

Middellijke afleiding der werkwoorden.

§ 257. Het aantal sterke werkwoorden is beperkt en is alleen door enkele overgangen van zwak tot sterk en omgekeerd, (door de werking der analogie), aan geringe verandering onderhevig.

In de tegenwoordige taal kunnen geen sterke werkwoorden worden gevormd, zoodat ieder nieuw werkwoord zwak is. Vgl.: *rentenieren, dokteren, tafelen, wieleren, tremmen, sporen, kranten.*

Ook de uit vreemde talen overgenomen werkwoorden zijn steeds zwak, als *proeven, vormen, koozen, peinzen, dichten.* Enkele zijn door analogie sterk geworden (b.v.: *schrijven, kwijten*).

Afleiding der werkwoorden door achtervoegsels.

§ 258. De zwakke werkwoorden worden door achtervoegsels afgeleid:

a. Van naamwoorden.

Ze heeten dan denominatieven en drukken eene werking in verband met het grondwoord uit. In het algemeen geven de denominatieven de handeling of den toestand te kennen, aan welke bij de vermelding van het grondwoord het eerst gedacht wordt. De beteekenis wordt verder door analogie en gebruik bepaald.

Van z. nw.: *ploegen, grazen, liefhebben, visschen, stoffen.*

Van bijv. nw.: *witten, warmen, lengen, bleeken.*

Van voorw.: *mijnen, jijen en jouwen, (tutoyer).*

Behalve door *en* kunnen denominatieven ook door middel van *igen* en het bastaardachtervoegsel *eeren* gevormd worden.

B.v.: (*igen*:) *spijzigen, vereenigen, steenigen, verzadigen, eindigen, kruisigen, bemoedigen.*

Opm. Hiermede verwaare men niet die ww., welke door *en* van bijv. nw. op *ig* zijn afgeleid, als: *rechtvaardigen, heiligen, matigen.* Denominatieven op *eeren*: *halveeren, voeteeren, waardeeren, kleineeren.*

b. Van andere werkwoorden.

De aldus gevormde zwakke werkwoorden kunnen zijn:

§ 259. 1. Frequentatieven of werkw. van herhaling.

Zoo noemt men verscheidene ww. op *eren*, *elen*, *ken* (*iken*), *enen*, waarnaast andere werkwoorden staan, van welke zij zijn afgeleid. B.v.: *trappelen*, *stotteren*, *kibbelen*, *stribbelen*, *wandelen*, *trippelen*, *duikelen*, *grinneken*, *rekenen*, naast *trappen*, *stooten*, *kijven*, *streven*, *wenden*, *trippen*, *duiken*, *grienen*, *reken* (= in orde brengen). Zij duiden meestal eene herhaalde werking aan; vandaar de benaming frequentatieven.

Vele zijn evenwel niet onmiddellijk door de genoemde uitgangen afgeleid, maar door *en* van woorden op *el* en *er*, die op hunne beurt weer van werkwoorden gevormd zijn.

Zoo b.v.: *droppelen*, *wandelen*, *wankelen*, *bedelen*, *weifelen*, *jakkeren*, van *droppel*, *wandel*, *wankel*, *bedel*, *weifel*, *jakker* en deze weer van *droppen*, *wenden*, *wanken*, *bidden*, *wuiven*, *jagen*.

Dit zijn dus naar hunne vorming eigenlijk denominatieven en de frequentatieven, naast welke zoo'n naamwoord niet wordt aangetroffen, zijn naar het model dier denominatieven gevormd, b.v.: *tuimelen*, *trilleren*, *suizelen*.

Men blijft evenwel alle ww. op *elen*, *eren*, *enen*, *ken* (*iken*) frequentatieven noemen, wanneer ze werkingen te kennen geven met de bijgedachte van herhaling of verkleining.

Opm. Geene frequentatieven zijn dus ww. als: *duivelen*, *knevelen*, *spiegelen*, *breidelen*, *bottelen*, *roosteren*, *schilderen*, *bejegenen*, *opperen*, daar ze 1° geene herhaalde werking uitdrukken en 2° van duidelijk herkenbare grondwoorden zijn gevormd en 3° niet naast ww. als *duiven*, *kneven*, enz. staan.

De frequentatieven op *ken* (*iken*) komen vooral in dialecten voor. Voorbeelden zijn: *pulken*, *snerken*, *hinniken* naast oostfr. *pulen*, Ned. *snarren* en het verouderde Hd. *hinnen*.

2. Intensieven of werkw. van versterking.

Bij de vorming dezer ww. werd meestal de slotmedeklinker verscherpt en verdubbeld en de stamklinker verkort. B.v.: *wikken*, *knippen*, *bukken*, *nikken*, *hikken*, *zwikken* naast

wegen, knijpen, buigen, nijgen, hijgen, bezwijken. Bij andere wordt de slotmedeklinker vóór de *t* verscherpt: *zwichten*, *slachten*, *jachten*, *betichten*, *vluchten*, naast *zwijken*, *slagen*, *jagen*, *tijgen* (= *zeggen*), *vlieggen*.

Opm. Ook bij de intensieven zijn er vele, die tevens denominatieven zijn. Vgl. *vluchten*, *jachten* e. a.

3. Causatieven of ww. van oorzaak.

Deze benaming is in zwang voor een beperkt aantal zwakke werkwoorden, die in een eigenaardige beteekenisverhouding staan tot overeenkomstige, meest sterke werkwoorden. Zij beteekenen namelijk het doen plaats hebben der handeling, die door het verwante werkwoord wordt aangeduid. Het zijn: *drenken*, *wenden*, *zenden*, *leggen*, *zetten*, *leiden*, *neigen*, *zoogen*, *voeren*, *vellen*, *wekken* naast *drinken*, *winden*, *zinden* (= *reizen*), *liggen*, *zitten*, *lijden* (= *gaan*, *overgaan*), *nijgen*, *zuigen*, *varen* (= *gaan*), *vallen*, *waken*. Ook behooren hiertoe *klooven* (naast *klieven*, dat thans zwak is) en het verouderde *generen*, dat »voeden» beteekent (naast *genezen*). *Neigen* beteekent tegenwoordig zelden meer »doen nijgen».

c. Van partikels.

B.v.: *innen*, *uiten*, *naderen*, *bejegenen*, *opperen*, *veroveren*, *uiteren*.

Deze worden ook wel tot de denominatieven gerekend.

Afleiding der werkwoorden door voorvoegsels.

§ 260. De voorvoegsels, die in afgeleide werkwoorden voorkomen, zijn: *be*, *ge*, *er*, *her*, *ont* en *ver*.

1. *be*, toonlooze vorm van het bijwoord *bij*, vormt werkwoorden van andere, als: *behooren*, *beroepen*, *bekomen*, *bewonen*, *behalen*, *bereiken*. In sommige dezer heeft *be* nog dezelfde beteekenis als het tegenwoordige *bij*.

Van zelfst. nw., als: *beperken*, *bemannen*, *beschutten*.

Van bijv. nw., als: *beveiligen*, *bevrijden*, *benauwen*.

2. *ge*, dat oorspronkelijk *samen*, *mede* en vandaar ook *ten volle* beteekent, vormt ww. van andere, als: *geleiden*, *gerinnen*

(geronnen bloed), *gelukken*, *geraken*, *gevoelen*, *gedenken*, *geschieden*, *geworden*.

3. **er**, toonlooze vorm van *oor*, dat bij zelfst. nw. gebruikt wordt en zooveel als *uit* beteekent, komt in weinig ww. voor: *erkennen*, *ervaren*, *erlangen*, *erbarmen*.

4. **her**, dat *opnieuw* beteekent, vormt ww. van andere, als: *herzeggen*, *herdenken*, *herkauwen*.

5. **ont**, identisch met *ant* (§ 269), beteekent oorspronkelijk *tegen*. Het vormt werkwoorden:

Van andere ww., als: *ontloopen*, *ontsnappen*, *ontzien*, *ontwaken*. (In dit ww. duidt het de beginnende werking aan).

Van zelfst. nw., als: *ontbolsteren*, *ontvellen*, *onthoofden*.

Van bijv. nw., als: *ontheiligen*, *onteigenen*.

6. **ver**, van verschillenden oorsprong en dienovereenkomstig met sterke verschillen in de beteekenis, vormt werkwoorden:

a. van andere ww., als: *verwerpen*, *verjagen*; *verkwisten*, *verteren*; *verzorgen*, *verhoeden*; (zich) *vergissen*, (zich) *verspreken*; *vermaken*, *verkleeden*; (zich) *vermeten*, *verbluffen*.

Het heeft in deze ww. achtereenvolgens de beteekenissen: *weg*, *geheel en al weg*, *voor*, *verkeerd*, *anders*, *over*.

b. van zelfst. nw., als: *versteenen*, *vermannen*; *vergoden*, *verbroederen*; *verhuizen*, *verbedden*; *verlakken*, *verschansen*.

Het duidt hierin aan: een worden tot, een maken tot of eene verandering ten opzichte van het grondwoord. In de laatste twee beteekent het *voor*.

c. van bijv. nw., als: *verarmen*, *verouderen*; *vergrootten*, *verwoesten*.

Het duidt dan aan een worden of doen worden.

Middellijke afleiding der zelfst. naamwoorden.

a. Door zelfstandige achtervoegsels.

§ 261. De zelfstandige achtervoegsels ter vorming van substantieven zijn: *aard* (*erd*), *heid*, *schap* en *dom*.

aard (verzwakte vorm *erd*) vormt mannelijke persoonsnamen en komt thans meestal achter grondwoorden, waaraan eene

ongunstige beteekenis verbonden is. Vgl. *gierigaard*, *lafaard*, *luiaard*, *snoodaard*, *trotschaard*, *wreedaard*.

In deze voorbeelden is de stam een bijv. nw. Van een zelfst. nw. zijn gevormd: *dronkaard*, *Spanjaard*; van een ww.: *grijnzaard* en *veinzaard*. (In deze wordt aard niet van het grondwoord gescheiden, men breke dus af: *grijnzaard*, *veinzaard*).

Grijsaard en *kloekaard* hebben geene ongunstige beteekenis, evenmin als vele eigennamen, waarin aard (erd) voorkomt, als: *Everaert*, *Adelaert*, *Bernaert*, *Volkaert*, *Reinaert*, *Evert*, *Meindert*, *Reindert*.

Aard is ontstaan uit hard = sterk. Vgl.: *Everhard*, *Bernhard*, *Ger(h)ard*, die beteekenen: *sterk als een ever, als een beer, met de geer* (speer).

Opn. In *wreedaard* is *aard* niet hetzelfde woord als in *wreedaardig*. Het laatste is eene samenstellende afleiding van *wreede aard*, evenals *kwaadaardig*, *boosaardig*, *goedaardig*, waarin *aard* zelfst. nw. is en »karakter, gesteldheid» beteekent.

Voorbeelden, waarin de verzwakte vorm erd voorkomt, zijn: *leeperd*, *lomperd*, *slimmerd*, *gauwerd*, *stouterd*, welke ook eene minder gunstige beteekenis hebben. Zoo wordt *lieverd* ook meestal ironisch gebruikt.

heid vormt abstracte vrouwelijke z. nw., die echter ook vaak concrete beteekenis kunnen krijgen. Vgl.: *grofheid*, *schoonheid*, *goedheid*, *menschheid*. Enkele hebben alleen concrete beteekenis, als: *Christenheid*, *overheid* (verzamelnamen); *kleinigheid*, *nieuwigheid*, *vuiligheid*, *zoetigheid*, *zwarigheid* (soortnamen, tegenover de begripsnamen: *kleinheid*, *nieuwheid*, *vuilheid*, *zoetheid*, *zwaarte*).

Heid kan staan achter bijv. nw.: *reinheid*, *schoonheid*;

achter deelwoorden: *opgeblazenheid*, *voorkomendheid*;

achter telwoorden: *eenheid*, *hoeveelheid*;

achter zelfst. nw.: *Christenheid*, *menschheid*, *kindsheid*.

Het verschil in beteekenis tusschen heid en andere achtervoegsels, b.v.: t.e, komt vooral uit bij afleidingen van dezelfde grondwoorden.

Hoogheid, *laagheid*, *kleinheid*, *koelheid*, *engheid* b.v. ver-

schillen van: *hoogte, laagte, kleinte, koelte, engte* (in abstracte beteekenis), doordat de eerste eene zedelijke eigenschap uitdrukken, de laatste daarentegen stoffelijke beteekenis hebben. Zoo spreekt men van de *hoogheid* van iemands toon of karakter, maar van de *hoogte* eens heuvels.

schap vormt abstracte z. nw., zoowel als concrete.

Van zelfst. nw.: *ridderschap, broederschap.*

Van bijv. nw. en deelw.: *gramschap, beterschap, gevangenschap, verwantschap.*

Van ww.: *rekenschap, weddenschap, wetenschap.*

Vele afleidingen op *schap* beteekenen een staat, gesteldheid of waardigheid, b.v.: *gemeenschap, vriendschap, dronkenschap, burgerschap*; andere eene werking: *rekenschap, weddenschap, wetenschap.*

Sommige dier woorden kunnen ook concrete beteekenis krijgen. B.v.: *heerschap, vriendschap, wetenschap.*

Concreet komen verder afleidingen op *schap* voor als:

verzamelnamen: *burgerschap, maagschap, vennootschap, genootschap, priesterschap*;

plaatsnamen, en wel ter aanduiding van een gebied: *graafschap, baljuwschap, heemraadschap, buurtschap.*

Opm. *Maatschappij* en *heerschappij* hebben eigenlijk een overtollig dubbel achtervoegsel; in omgekeerde orde ook: *voogdij-schap* en *partij-schap.*

dom vormt eveneens abstracte en concrete zelfst. nw.

a. van zelfst. nw.: *hertogdom, prinsdom* (gebied); *pausdom, adeldom, priesterdom* (gesteldheid of waardigheid); *priesterdom, ploertendom* (verzamelnamen).

Opm. In tegenstelling tot de verzamelnamen op *schap*, die eene bestaande vereeniging van personen aanduiden, kunnen die op *dom* verschillende personen of zaken tot eene eenheid samenvatten, al bestaat die in de werkelijkheid niet. B.v.: *heidendom, ploertendom, vischdom.* (Bogaers). Ook duiden die op *dom* somtijds het geheele wezen eener zaak aan, alles wat er toe behoort: *het heidendom, het christendom, het pausdom.*

v. van bijv. nw.: *heiligdom, rijkdom, eigendom*.
Wasdom is van het ww. *wassen* (groeien) gevormd.

b. Door onzelfstandige achtervoegsels.

§ 262. De onzelfstandige achtervoegsels ter vorming van zelfst. nw. zijn zeer talrijk. Sommige zijn zoo vast met het grondwoord samengegroeid, dat men eer aan een stamwoord dan aan eene afleiding zou denken. Zoo b.v. in *zaad, draad, gloed, vloed, deugd*, in welke de **d** eigenlijk achtervoegsel is (Vgl.: *zaaien, draaien, gloeien, vloeien, deugen*); in *helm, bloem, zoom*, waar de **m** achter ww. stammen is gevoegd (*helen, bloeien*; vgl. voor *zoom* E. *to sew*); in *gracht, drift, schrift, klacht, teelt, plicht*, waarin de **t** achtervoegsel is (Vgl.: *graven, drijven, schrijven, klagen, telen, plegen*).

De kennis der tegenwoordige taal is niet voldoende om de afkomst der woorden te begrijpen; een grondiger behandeling van dit onderwerp behoort tot de historische spraakleer.

We laten hier de voornaamste onzelfstandige achtervoegsels volgen.

§ 263. Ter vorming van mannelijke persoons- en diernamen:
aar, er, ier, ist, rik, erik;

aar (versterkte vorm van *e r*, waarmee het dus identisch is) vormt persoons- en diernamen.

a. van werkw. als: *huichelaar, bedelaar, duikelaar, rammeelaar* (mannetjeskonijn);

b. van zelfst. nw.: *Hagenaar, Brusselaar, geweldenaar, schuldenaar, weduwnaar*, (*aar* kreeg dikwijls door analogie eene *n* voor zich). — *Toovenaar* en *moordenaar* staan voor *tooveraar, moorderaar*.

Martelaar is niet iemand die martelt, maar die gemarteld wordt. Het is ontstaan uit het Grieksche *martyr*, dat dezelfde beteekenis had: bloedgetuige.

De vorm *er* wordt vooral gebruikt na luidende lettergrepen; *aar* na toonlooze. Vgl.: *schrijver, bleeker, stoker, doffer, kater, gander*, tegenover: *lasteraar, verzamelaar, bedelaar, kweze-*

laar, rammelaar. Evenwel op aar: leeraar, dienaar, minnaar, zondaar, overwinnaar.

ier is een bastaardachtervoegsel (Fr. *ier*). Het vormt persoosnamen van zelfst. nw. als: *kruidenier*, *grondelier*, *tuinier*, *hovenier*, *provenier*, *winkelier*, (ook *ier* kreeg, evenals aar, dikwijls eene ingelaschte *n* voor zich). Het Vr. woord *kamenier* staat voor *kamerier* uit Sp. *cameriera*.

ist, bastaardachtervoegsel (Fr. *iste*), komt ook achter Hollandsche stammen, als: *bloemist*, *drogist*.

rik, **erik**, vormt persoosnamen, als: *stommerik*, *botterik*, en diernamen, b.v.: *ganzerik*. Het komt ook voor in eigenamen als: *Diederik*, *Hendrik*, *Frederik*, in welke de oorspr. beteekenis (»vorst, heer») nog te herkennen is.

§ 264. Ter vorming van vrouwelijke persoos- en diernamen dienen: **in**, **es**, **ster**, **egge** of **ei**, **sche**, en **e**.

In (*inne*) vormt persoosnamen, die de vrouw aanduiden, wier man eenige waardigheid of betrekking bekleedt en diernamen, die het vrouwtje van een dier aanduiden. B.v.: *koningin*, *hertogin*, *bakkerin*; *leeuwin*, *wolvin*.

Soms evenwel beteekenen de woorden op *in* eenvoudig vrouwelijke personen, wier waardigheid of betrekking met die van een man overeenkomt, b.v.: *koningin*, *herderin*, *waardin*, *heldin*, *godin*. In deze woorden heeft dus *in* dezelfde beteekenis als:

es (*esse*), bastaardachtervoegsel, dat vrouwen aanduidt, die zelfstandig in de eene of andere betrekking optreden: *dichteres*, *zangeres*, *bestuurderes*, *priesteres*, *dokteres*.

ster wordt geplaatst achter ww. stammen en achter mannelijke persoosnamen op aar en *ier*, b.v.: *werkster*, *helpster*, *schoonmaakster*; *lasteraarster*, *portierster*.

Opm. **Ster** is gemeenzamer dan **es** en wordt daarom meer gebruikt om woorden te vormen, die tot een minder verheven werkring behooren, als: *besteedster*, *porster*, *boodschaplooster*. Evenwel ook: *weldoenster* e. a.

egge of **ei** komt in weinige woorden voor: *dievegge*, *klappei*, *labbei*.

sche staat bij volksnamen voor vrouwelijke personen: eene *Engelsche, Zweedsche, Deensche*.

e is zeer gebruikelijk ter versterking der vrouwelijke beteekenis. Vgl.: *echtgenoot, leerlinge*.

§ 265. Ter vorming van mannelijke en gemeenschachtige persoons- en diernamen dient **ing**, (**ling**).

Ing (ling) vormt persoonsnamen:

a. van zelfst. nw.: b.v.: *Karoling, Vlaming, zusterling, voedsterling, kloosterling, kleurling, gunsteling*;

b. van bijv. nw.: *jongeling, nieuweling, vreemdeling, ouderling*;

c. van telwoorden: *eenling, eersteling, tweeling*;

d. van werkwoorden: a. met actieve bet.: *sterveling, leerling, zuigeling*; b. met passieve bet.: *doopeling, aanneming, balling (banneling)*.

Diernamen op **ing** (**ling**) zijn *hokkeling, taling, gieteling* (jonge eend), *grondeling*.

§ 266. Ter vorming van zaaknamen dienen: **aar, er, el, eel, sel**.

Aar, hetzelfde als het bij de persoonsnamen genoemde, vormt ook zaaknamen, als: *beukelaar*, (van Fr. *boucle* = schild), *boezelaar*, (van *boezen* = kloppen), *doezelaar, rammelaar, hazelaar*.

In den vorm **laar** vormt het vooral boomnamen: *rozelaar, perelaar, pruimelaar, kerselaar*.

er, in oorsprong gelijk aan **aar** (Vgl. § 263), vormt ook zaaknamen, vooral namen van werktuigen: *snuiter, gieter, stoffer*. Deze beteekenen een voorwerp, waarmee men de werking verricht; *er* heeft hier nog actieve beteekenis.

De beteekenis is passief in: *aflegger* (van eene oude jas b.v.), *achterlader, trekker*.

Er vormt ook veel namen van schepen: *driedekker, tweemaster, hoeker, logger*.

el vormt inzonderheid namen van werktuigen van ww. stammen, b.v.: *hevel, lepel* (van *leppen* = slobberen), *klepel, beitel, sleutel*. *Zetel* en *beugel* beteekenen niet bepaald een werktuig.

eel, bastaardachtervoegsel, komt achter Nederlandsche grondwoorden in: *bekkeneel*, *houweel*.

sel vormt van werkwoorden zelfst. nw., die beteekenen:

a. het voortbrengsel der handeling: *pluksel*, *brouwsel*, *verzinsel*;

b. het middel of werktuig: *voedsel*, *deksel*, *schoeisel*, *stijfsel*, *hengsel*.

Leidsel is waarschijnlijk verholen samenstelling uit *leizeel*.

§ 267. Ter vorming van verkleinwoorden (deminutieven) dienen: **je**, **kijn**, **lijn**, **el** en **ing**.

Je (*tje*, *pje*, *etje*), dat verreweg het meest gebruikt wordt, vormt deminutieven van zelfst. nw. en andere woorden. b.v.: *Jantje*, *boompje*, *kannetje*, *blauwtje*, *bittertje*, *eentje*, *tweetje*, *ditjes* en *datjes*, hij weet zijn *weetje* wel.

Minder gebruikelijk is:

kijn (**ken**, **ke**, **ske**), b.v.: *kindekijn*, *jongske*, *manneken*. In Zuid-Nederland is *ken* zeer algemeen.

lijn is zeer zeldzaam als verkleiningsuitgang: *maagdelijn*, *rozeliijn*.

De verkleinwoorden dienen niet uitsluitend om eene zelfstandigheid als klein in hare soort aan te duiden, maar ook geven zij dikwijls iets liefs, aangenaams, fijns, aanvalligs te kennen. B.v.: *Het maantje schijnt*. — *Het zonnetje*, *mijn vrouwtje*, *vadertje*, *wezentje*. Ironisch duidt men soms eene zaak, die volstrekt niet klein is, met een verkleinwoord aan. b.v.: *Een lief endje!* *Een aardig sommetje!* *Wacht maar een jaartje!* *Een lief brokje!*

Soms is er verschil van beteekenis tusschen grondwoord en verkleinwoord. Vgl.: *broedertje* (gebak), *lijfje* (keurs), *baantje* (post), *haantje*, (de voorste), *praatjes*.

Enkele z. nw. komen uitsluitend als verkleinwoorden voor: *roodborstje*, *theerandjes*, *halletjes*, *hachje*, *dubbeltje*.

De verkleiningsuitgang komt dikwijls achter dien vorm van het grondwoord, waarin de klank helder is. B.v.: *paadje*, *scheepje*, *daagje* van *pad*, *schip*, *dag*.

Verouderde verkleiningsuitgangen zijn:

el in: *eikel*, *stippel*, *druppel*, *kneukel*, *stengel*, *keutel*
(Vgl. Hd. Kot), *kreukel* (*krook* = rimpel), *bundel*.

Dit **el** is niet identisch met **el** in § 266, maar wel met de **l** in **lij**n.

ing (**ling**), hetzelfde van § 265, heeft eenigszins verkleinende beteekenis in woorden als: *scheerling*, *hokkeling*, *kruilng*, *vingerling*, *zilverling*. Evenzoo **ik** in *vuilik*.

§ 268. Vooral ter vorming van begripsnamen dienen: **e**, **de**, **te**, **ij**, **ing** en **nis**.

e, **de**, **te** vormen abstracte zelfst. nw. van bijv. nw. B.v.: *waarde*, *koude*, *liefde*, *hoogte*. Sommige kunnen ook concreet voorkomen. als: *groente*, *hoogte*, *diepte*, *laagte*, *gedaante*.

Met behulp van **ge** als voorvoegsel vormt **te** verzamelnamen; b.v.: *gebergte*, *gevoelte*, *gebloemte*.

ij (**nij**, **erij**, **arij**, **ernij**), **bastardacht**ervoe^ssel, vormt abstracte zelfst. nw., die een staat uitdrukken, als: *voogdij*, *makelaardij*; of eene werking: *bedelarij*, *dieverij*, *afzetterij*.

Verder vormt het ook concrete zelfst. nw., en wel: *a.* collectieve zaaknamen: *kleedij*, *boekerijs*;

b. plaatsnamen: *bakkerijs*, *smederij*, *abdij*.

Verskillende concrete beteekenissen hebben nog: *schilderij*, *lekkernij*, *artsenij*, *drogerijen*, *woestenij*, *makelij* (maaksel).

ing, een ander dan het behandelde in § 265 en § 267, vormt van werkwoorden abstracte zelfst. nw., als: *drukking*, *lessching*, *wandeling*.

Vele kunnen concrete beteekenis hebben, b.v.: *vereeniging*, *vergadering*, *scheiding*, *wandeling*.

ing vormt ook zaaknamen, als: *zitting*, *vesting*, *vliering*, *zoldering*, *stalling*.

nis vormt abstracte zelfst. nw.

a. van werkwoorden: *ontvangenis*, *behoudenis*, *schennis*.

b. van zelfst. nw.: *beeltenis*.

c. van bijv. nw. en deelwoorden: *duisternis*, *erkenenis*, *bekentenis*.

In tegenstelling tot de zelfst. nw. op *ing* duiden die op *nis*, indien ze van ww. zijn afgeleid, de handeling aan met al de toestanden, die er mee gepaard gaan, terwijl die op *ing* eenvoudig de werking zelfstandig voorstellen. Vgl.: *stoornis, storing; erkenenis, erkenning; begafenis, begraiving*.

Vele woorden op *nis* hebben ook eene concrete beteekenis, als *gedachtenis, gelijkenis*; enkele komen steeds concreet voor: *wildernis, vuilnis, gevangenis, hindernis, geheimenis*.

c. Door voorvoegsels.

§ 269. De voorvoegsels, waarmede zelfst. nw. gevormd worden, zijn: *aarts, ant, et, ge, oor, on, wan*. Ook *af* wordt, hoewel nog als afzonderlijk bijwoord in gebruik, in enkele woorden als voorvoegsel beschouwd, omdat het daarin eenvoudig nog ontkenkende kracht heeft, n.l. in *afgunst* en *afgod*.

aarts, van Griekschen oorsprong, beteekent *eerste, opper*. Het staat:

a. voor persoonsnamen, als: *aartsbisschop, aartsengel, aartsdeugniet, aartsvijand*;

b. voor abstracte zelfst. nw., als: *aartsgoedheid, aartsvolkomenheid, aartsverscheidenheid*. Deze komen alleen in dichtertijken stijl voor.

ant (Vgl. § 260) komt voor in *antwoord*.

et, dat »op nieuw» beteekent, in *etgroen* en *etmaal* (= de telkens terugkeerende tijd).

ge, welks grondbeteekenis »samen» is, vormt zelfst. nw.

a. van werkw. als: *geloop, gelach, gestommel; gebouw, gebak, geraad*. De eerste beteekenen de werking zelve, de laatste het voortbrengsel der handeling. De grondbeteekenis *samen* is hierin nog wel te herkennen, daar b.v. *geloop, gelach* steeds gebruikt worden, ingeval er van een herhaald loopen of lachen sprake is en ze alzoo die afzonderlijke werkingen samenvatten.

b. van zelfst. nw., als: *gebroeders, gezusters, gelieven* en met het achtervoegsel *te*: *gevogelte, gebloemte, gebergte*. De grondbeteekenis komt in deze woorden nog duidelijk uit.

oor = uit, komt in weinig woorden voor: *oorzaak*, *oorsprong*, *oordeel* (wat men uitdeelt: het vonnis), *oorkonde* (dat, waaruit men iets kent).

on, dat »niet" of »slecht" beteekent. B.v.: *ondeugd*, *ongeloof*, *ongeluk*, — *onweer*, *onmensch*, *ongedierte*. Het heeft, vooral in Saksische dialecten, ook versterkende beteekenis.

wan heeft, evenals *on*, ontkennde beteekenis in: *wanhoop*, *wangunst*, en meer den zin van »verkeerd, gebrekkig" in: *wanklank*, *wandaad*, *wanbegrip*, *wanschepsel*, *wanbedrijf*.

Middellijke afleiding der bijvoeglijke naamwoorden.

§ 270. Hiertoe dienen als zelfstandige achtervoegsels: *baar*, *zaam*, *lijk*, *loos*, *achtig* en *achtig*; als onzelfstandige: *ig* (*erg*). *sch* (*isch*), *en* en *el*.

a. Door zelfstandige achtervoegsels.

1. **baar** vormt bijv. nw.:

a. van zelfst. nw., als: *vruchtbaar*, *cijnsbaar*, *eetbaar*, *gangbaar*. Het beteekent dan: opbrengende, gepaard gaande met, geschikt voor.

b. van ww., als: *kwetsbaar*, *draagbaar*, *feilbaar*, *bestaanbaar*. Het beteekent bij overg. ww.: geschikt om de werking te ondergaan, bij de onoverg.: de werking of den toestand vertoonende.

Opm. Het bijv. nw. *oorbaar* (nuttig, gepast) is oerspronkelijk een zelfst. nw., door het voorvoegsel afgeleid van *baar* = het gedragene, dracht. *Oorbaar* beteekende vroeger *nut*. (Vgl. *verorberen*). Het behoort dus niet bij de bv. nw., met *baar* afgeleid.

2. **zaam** vormt bijv. nw.:

a. van zelfst. nw., als: *deugdzaam*, *eerzaam*, *heilzaam*;

b. van ww., als: *werkzaam*, *gehoorzaam*, *leerzaam*;

c. van bijv. nw., als: *gemeenzaam*, *langzaam*. — *Eenzaam* is van een telwoord gevormd.

De beteekenis van *zaam* in al die woorden is: eng verbonden met, in hooge mate de eigenschap hebbende van.

3. **lijk** vormt bijv. nw.:

a. van zelfst. nw., als: *menschelijk, dierlijk, heerlijk, letterlijk.*

b. van bijv. nw., als: *ziekelyk, ouwelyk, rijkelyk.*

c. van bijwoorden, als: *innerlyk, uiterlyk, voorlyk, achterlyk.*

d. van ww. a. van trans., als: *verachtelyk, beminnelyk;*

b. van intrans., als: *behoorlyk, gevoeglyk.*

De grondbeteekenis van **lijk** is gelijkende op; de andere beteekenissen hebben zich hieruit ontwikkeld.

Opm. **Huwelyk** moest eigenlijk *huweleik* zijn, waarin *leik* = dans, spel. Vgl. Eng. *wedlock*. Het woord onderging de analogie der bijv. nw. op **lyk**.

4. **loos** duidt een gemis aan: het vormt bijv. nw.:

a. van ww., als: *reddeloos, duldeloos*. Het ontkent dan de mogelijkheid der handeling;

b. van zelfst. nw., als: *goddeloos, eerloos*.

Opm. Men lette op 't verschil in beteekenis tusschen *naamloos, smaakloos, zinloos, werkloos* en *nameloos, smakeloos, zinneloos, werkeloos*. De eerste vier beteekenen: zonder naam, smaak, zin, werk; de laatste vier: onbeschrijflijk, plat, gek, lui. Vgl. nog:

De Spaansche hoogmoed, valsch en boos,

Zond u een beudel goddeloos,

Om u godloos te maken. (Oud Geuzenlied)

5. **âchtig** met den hoofdtoon komt voor in: *twijfelâchtig, vreesâchtig, deelâchtig, waarâchtig, woonâchtig, schaamâchtig, krampâchtig*. Het beteekent hebbende en is identisch met

haftig in *manhaftig, heldhaftig, krijgshaftig, ernsthaftig*.

6. **âchtig** zonder hoofdtoon vormt bijv. nw.:

a. van zelfst. nw., als: *schelmachtig, meesterachtig, ezelachtig, kalkachtig*.

b. van bijv. nw. als: *groenachtig, blauwachtig, oudachtig*.

c. van werkw., als: *treuzelachtig, babbelachtig, schrikachtig*.

In deze woorden beteekent **achtig**: overeenkomstig met of geneigd tot hetgeen het grondwoord uitdrukt.

Opm. Woorden op achtig hebben zeer vaak ongunstige beteekenis; niet alleen, wanneer het grondwoord reeds iets bepaald ongunstigs te kennen geeft, zooals in: *teringachtig, talmachtig*, maar ook, wanneer het grondwoord op zichzelf nog niets verkeerds aanduidt, worden door de bijv. nw. op achtig meestal minder gunstige eigenschappen aangeduid: *meesterachtig, schaapachtig, klierachtig, kinderachtig*.

b. Door onzelfstandige achtervoegsels.

§ 271. 1. **ig (erig)** vormt bijv. nw.:

a. van zelfst. nw., als: *glazig, zandig, kippig, dorstig, machtig*.

Die op *erig* hebben gewoonlijk ongunstige beteekenis, b.v.: *bloederig, houterig, zanderig, katterig, leeuwerig*. Niet alle evenwel; vgl.: *snoeperig, zangerig, weelderig*.

b. van ww., als: *begeerig, stooterig, rekkerig*.

c. van andere woorden, als: *nederig, overig, levendig, eenig, sommig, zoodanig*.

2. **sch (isch)** vormt bijv. nw.:

a. van zelfst. nw., als: *steedsch, helsch, wereldsch, boersch, wulpsch*, (wulp, welp = jong dier), *afgodisch, wettisch*.

b. van bijv. nw., als: *grootsch, stuursch* (van *stuur* = sterk).

c. van bijwoorden, als: *linksch, rechtsch, dagelijksch, jaarlijksch*.

Opm. In vreemde woorden vervangt *isch* het Lat. *icus*, Fr. *ique*. B.v.: *physisch, metrisch, rhetorisch*.

3. **en** vormt bijv. nw. van stofnamen; als: *gouden, zilveren, ijzeren*.

4. **el** komt voor in eenige bijv. nw., van werkwoorden afgeleid, als: *schamel, vermetel, vergetel(heid), kregel* (van het oude *krijgen* = strijden), *wankel, onnoozel* (noozen = schaden).

c. Door voorvoegsels.

§ 272. Voorvoegsels, die bijv. nw. vormen, zijn **ge, aarts** en **on**.

Ge, voor andere adjectieven gevoegd, versterkt de beteekenis

van het grondwoord, b.v.: *geheel, gestreng, gerecht, gewis, gewillig, getrouw*.

In het bijzonder vormt ge verleden deelwoorden, en deze kunnen vaak als bijv. nw. voorkomen. B.v.: *gezien, gemaakt, gepast, geraakt, geslepen, gevat*.

Naar deze voorbeelden zijn ook vele bijv. nw. met ge van zelfst. nw. afgeleid, zij hebben dan ook het voorkomen van een verl. deelwoord, als: *geharnast, gespoord, gebloed, gerand, gekarteld, gemanierd, geraamd*. Zij duiden aan een voorzien zijn van hetgeen door het grondwoord wordt uitgedrukt. Soms komen ze alleen in samenstellingen voor: *witgedast, zwartgerokt, breedgeschouderd*. — *Bijgenaamd* staat voor *gebijnaamd*.

Opm. Zoo zijn ook naar het voorbeeld der verleden deelw. met het voorvoegsel *be* als *bewaakt, bewolkt, bewierookt, bewimpeld* (van *bewaken, bewolken, enz.*) bijv. nw. met het voorvoegsel *be* ontstaan zonder voorafgaand werkw. B.v.: *bebloed, bewerktuigd*.

aarts (Vgl. § 269) vormt naar het voorbeeld van de persoonsnamen enkele bijv. nw., die hoedanigheden van personen te kennen geven, als: *aartsdom, aartslui, aartsgierig*.

on vormt bijv. nw. van andere, als: *ontrouw, onbeschaamd, onbegaanbaar*. Het heeft ontkennende kracht.

Afleiding der bijwoorden door achtervoegsels.

§ 273. De voornaamste achtervoegsels, waarmede bijwoorden gevormd worden, zijn:

en b.v.: *achteren, onderen, voren, binnen, buiten* (uit be-in-nen en be-ui-ten).

Opm. Hetzelfde **en** treft men ook aan in: *Oostenwind, Zuidenwind, Noordenwind*. Tegenover er in: *Zuiderzee, Westerbouwing, Noordermarkt* geeft **en** meer de richting aan.

lijk, dat van bijv. nw. bijwoorden vormt, als, *kwalijk, gereedelijk, beleefdelijk, bepaaldelijk, voorzichtiglijk*.

lijks, dat van zelfst. nw. bijwoorden vormt, als: *dagelijks, maandelijks, jaarlijks*. Dit **lijks** bestaat uit eene bijwoordelijke **s** (zie hieronder) en **lijk**, dat in deze woorden ieder beteekent.

lings, dat uit *ling* en de bijwoordelijke *s* bestaat, vormt bijwoorden van zelfst. nw. en ww., als: *ruggelings*, *zijdelings*, *rakelings*, *ijlings*.

waarts, waarin de **s** weer bijwoordelijk is, vormt bijwoorden van zelfst. nw. en bijwoorden, als: *huiswaarts*, *schoolwaarts*, *opwaarts*, *benedenwaarts*. Het beteekent: *gekeerd naar*.

gewijze vormt bijwoorden van zelfst. nw. en ww. stammen, als: *trapsgewijze*, *pondspondsgewijze*, *steelsgewijze*.

jes, **tjes**, **kens**, die van bijv. nw. bijwoorden vormen, als: *zoetjes*, *zachtjes*, *stilletjes*, *warmpjes*, *zachtkens*, *stillekens*.

Opm. De aldus gevormde verkleinende bijwoorden maken eene der eigenaardigheden van het Nederlandsch uit.

s, oorspronkelijk genitiefuitgang in woorden als: *daags*, *deels*, *blootshoofds*, *zels*, *steeds*, die bijwoorden werden: tengevolge daarvan werd die genitief-**s** ook door analogie achter tal van andere woorden gevoegd, ten einde ze tot bijwoorden te stemmen, b.v.: *onlangs*, *reeds*, *elders*, *links*, *rechts*, *onverwachts*, *somtijds*, *terloops*, *tersluiks*. Deze **s** wordt bijwoordelijke **s** genoemd. Men treft haar ook aan in voorzetsels en voegwoorden, als: *nopens*, *krachtens*, *luidens*, *mitsgaders*, *mits* e. a.

SAMENSTELLEDE AFLEIDING.

§ 274. De volgende achtervoegsels kunnen door de afleiding samenstelling bewerken (Vgl. § 246): **en** bij werkwoorden; **er**, **st** en **ing** bij zelfst. nw.; **ig**, **sch**, (**isch**) bij bijv. nw.; **s** bij bijwoorden.

Hier volgen van ieder eenige voorbeelden:

en: (Vgl. § 249) *plukharen*, *klepplerken*.

er: *vierentwintigponder*, *tweewieler*.

st: *tehuiskomst*, *samenkomst*.

ing: *inachtneeming*, *terzijdestelling*.

ig: *uithuizig*, *volledig*.

sch (**isch**): *tiendaagsch*, *achtuursch*, *nieuwmodisch*.

s: *terloops*, *barrevoets*.

Ontleening aan vreemde talen.

§ 275. In § 240 is als middel waardoor de woordenschat onzer taal zich uitbreidt, de ontleening aan vreemde talen genoemd.

Er zijn vreemde woorden, die, hoewel in spelling en uitspraak vreemd gebleven, door langdurig gebruik in het Nederlandsch burgerrecht hebben verkregen, als: *cadeau, rendez-vous, auditorium, tarra, agio, sport, budget, speech*.

Daarvan zijn wel te onderscheiden de aan vreemde talen ontleende woorden, die min of meer verbasterd zijn, waarvan die in 't bijzonder bastaardwoorden heeten, welke nog thans in uitspraak of spelling hun vreemden oorsprong duidelijk verdragen, terwijl de andere als Nederlandsche woorden beschouwd worden.

Verbazend veel woorden zijn aan het Latijn ontleend, waaronder honderden geheel vernederlandscht, als: *kamer, lamp, spiegel, tapijt, klerk, koster*; vele ook aan het Grieksch, als: *koor, monnik, priester, ketter, bisschop, engel*, en aan het Fransch, b.v.: *officier, luitenant, uniform*.

Andere talen hebben in veel geringer mate tot de verrijking van onzen woordenschat bijgedragen. Wij laten hier de voornaamste dier talen met telkens twee voorbeelden volgen:

Duitsch: *forel, freule*.

Engelsch: *podding, biefstuk*.

Italiaansch: *gondel, paskwil*.

Spaansch: *sigaar, passaat*.

Noorsch: *grenenhout, rendier*.

Slavische talen: *knoet, roebel*.

Arabisch: *algebra, almanak*.

Perzisch: *bazar, karavaan*.

Turksch: *jakhals, karwats*.

Hebreeuwsch: *gannef, sjofel*.

Maleisch: *prauw, rotting*.

§ 276. Met woorden, aan vreemde talen ontleend, verwarren men niet woorden, naar het model van vreemde gevormd.

Zoo ontstonden b.v.: *onderwerp*, *voorzetsel*, *tusschenwerpsel*, *geheimschrijver*, *atleeschklier*, *alleenspraak*, *almachtig* naar het voorbeeld der Latijnsche woorden: *subjectum*, *praepositio*, *interjectio*, *secretarius* (Mlat.), *pancreas* (Gr.-Lat.), *monologie* (Gr.-Lat.), *omnipotens*. Zoo: *leedvermaak*, *wereldberoemd*, naar het voorbeeld der Hoogduitsche woorden: *Schadenfreude*, *weltberühmt*.

Barbarismen.

§ 277. Barbarismen zijn die woorden of woordvoegingen, welke onder den invloed eener vreemde taal ontstonden, doch strijdig zijn met de wetten en gebruiken onzer tegenwoordige taal of als geheel overbodige navolgingen van vreemde talen moeten beschouwd worden.

Men spreekt van *germanismen*, *gallicismen*, *anglicismen*, *latinismen*, *graecismen* om daarmede barbarismen aan te duiden, respectievelijk onder invloed van het Duitsch, Fransch, Engelsch, Latijn of Grieksch ontstaan. Vooral als gevolg van gebrekkige of al te letterlijke vertalingen dringen deze barbarismen in de taal.

Voorbeelden van germanismen zijn: *daadzaak*, *daarstellen*, *eigendommelijk*, *voorradij*, *begeestering*; ook woordvoegingen als: *Plotseling kwam mij de gedachte, dat ik vergeten had hem te waarschuwen.* — *Wij zullen hem spreken hooren.* — *De vrienden ontmoetten zich dagelijks.*

Opm. Men wachte zich er voor, ieder Nederlandsch woord, dat naast een ander als synoniem gebruikt wordt en tevens in 't Duitsch voorkomt, als een germanisme te brandmerken. Woorden als: *ervaring*, *vertwijfeling*, *aanvangen*, *krank*, zijn goede Nederlandsche woorden.

Gallicismen komen vooral voor in de woordvoeging. B.v. *De kostbare ring, die mij zoo dierbaar was, heb ik verloren gisteren avond.* — *Zoodra ik mijn verlies bemerkte, keerde ik op mijne stappen terug; maar ik had schoon zoeken, de ring vond zich nergens.*

Een uitvoeriger behandeling van dit onderwerp behoort tot de beteekenisleer.

Volksetymologie.

§ 278. De taal is aan allerlei veranderingen onderhevig. Aan den eenen kant veranderen de reeds gebruikelijke woorden dikwijls onherkenbaar in vorm en klank; aan den anderen kant vallen oude woorden weg en komen er nieuwe bij door woordvorming of door ontleening aan vreemde talen.

Vreemde en onverstaanbare woorden mishagen aan het volk; het heeft een besliste neiging om een woord te begrijpen. Vandaar dat het dikwijls in vreemde woorden een Nederlandschen klank wil hooren en aan verouderde vormen een nieuwen stempel geeft, door ze met bekende woorden in verband te brengen (analogie).

Deze vormverandering van vreemde of verouderde woorden, voortspruitend uit een vermeend begrip van hunne afkomst, heet *volksetymologie*. Deze naam wordt hiervoor gebruikt, aangezien de aldus ontstane vormen te kennen geven, hoe het volk zich de etymologie, d. i. hier: de afkomst en vorming van het woord, voorstelde.

Voorbeelden hiervan zijn: *heiligmaker* (eig. hijlikmaker, hijlik = huwelijk). — *een jaar op zicht* (eig. optie = keuze) — *luipaard* (eig. leopardus, leeuwpanter). — *rederijkers* (eig. rhetorijker, lid van een chambre de rhétorique). — *zondvloed* (eig. sinvloed = groote vloed). — *ledekant* (uit lit-de-camp, veldbed). — *nachtmerrie* (eig. nightmare E. nightmare, waarin mare = kwelduivel). — *schuilevinkje* (eig. schuilewinkje of schuilewinkelspel d. i. schuilhoekje). — *mandragerskruid* (uit Lat. mandragora). — *ezelsmelk* (Lat. esula). — *kamperfoelie* (Lat. caprifolium). — *makke boonen* (Lat. magnum bonum). — *hangmat* (uit Sp.-Amer. hamaca). — *schalebijter* (lat. scarabeus), enz.

Tot de volksetymologie behoort ook het voegen van een geslachtsnaam achter een woord, dat in zijn oorspronkelijke beteekenis dien geslachtsnaam reeds omvatte, zooals geschied is bij *walvisch*, *windhond*, *muilezel*, *tufsteen*, *rendier*, *damhart* e. a. Hierbij kwam vooral de zucht om duidelijk te zijn.

De werking der bijgedachte in de taal.

§ 279. Zoowel bij vorm- als geslachts- en beteekenisverandering speelt de werking der bijgedachte (contaminatie) dikwijls een voorname rol. Hieronder verstaat men eene verandering, die ontstaat, doordat twee vormen of beteekenissen op elkander inwerken. Zij kan dus als een onderdeel der analogie (zie § 247) beschouwd worden. Bij de in § 278 gegeven voorbeelden van volksetymologie is gewoonlijk de werking der bijgedachte in het spel. Wij laten nog enkele voorbeelden van dit zeer dikwijls voorkomend verschijnsel volgen:

<i>Dit boek hoort van mij</i> ,	ontstaan uit:	<i>Dit boek is van mij</i> en <i>Dit boek (be)hoort mij.</i>
<i>(Iemand) uitveteren</i> ,	» »	: <i>veteren</i> (= boeien) en <i>uitschelden</i> , <i>uitmaken.</i>
<i>Ik ben het verloren</i>	» »	: <i>ik ben het kwijt</i> en <i>ik heb het verloren.</i>
<i>Des doods schuldig</i> ,	» »	: <i>des levens schuldig</i> en <i>des doods waardig.</i>
<i>Ondeugniet</i> (in dialect)	» »	: <i>deugniet</i> en <i>ondeugd,</i>
<i>Vermaledijen</i>	» »	: <i>maledijen</i> (Fr. <i>maudire</i>) en <i>vervloeken.</i>
<i>Ergens mee slaags komen</i> (volkstaal)	» »	: <i>ergens mee klaar komen</i> en <i>ergens in slagen.</i>
<i>Constance lette de koele stem niet op</i>	» »	: <i>merkte de koele stem op</i> en <i>lette op de koele stem.</i>

Het idee, het diner, het dierage door bijgedachte aan *het denkkeeld, het eten, het dier.*

Dubbelvormen (doubletten).

§ 280. Van een en hetzelfde woord zijn soms twee of meer vormen in gebruik, welk verschil in vorm door de taal meestal wordt te baat genomen om eene schakeering van beteekenis uit te drukken. Zulke onderling verschillende vormen, die in den

grond identisch zijn. en thans met meer of minder sterk verschil in beteekenis gebruikt worden, heeten dubbelvormen of doubletten.

Hiertoe behooren o. a.: *stad* — *stede*; *juffrouw* — *jonkvrouw*; *besturen* — *bestieren*; *kiesch* — *kuisch*; *Dietsch* — *Duitsch*; *ruiken* — *rieken*; *ambt* — *ambacht*; *man* — *men*; *ruiter* — *rijder* — *ridder*; *diender* — *dienaar*; *maagd* — *meid*; *tafel* — *tabel*; *poeder* — *pulver*; *beproeven* — *probeeren*; *dichten* — *dicteeren*; *vruchten* — *fruit*; *teeder* — *teer*.

Tot de doubletten behooren ook meervoudsvormen als *hemels* en *hemelen*, *vaders* en *vaderen*, waarop in § 140 gewezen is; evenzoo: *de Schrift* en *het schrift*, *de fortuin* en *het fortuin* enz. (Vgl. § 137).

Tevens ww. als: *dóórzoeken* en *doorzóeken*, *vóórzeggen* en *voorzéggén* (Vgl. § 249), alsmede de in § 270 besproken afleidingen op *loos*, als *naamloos* en *nameloos*.

Verdubbeling (reduplicatie).

§ 281. Ten slotte moet nog melding gemaakt worden van een eigenaardig middel van woordvorming: de verdubbeling (reduplicatie). Deze speelt een groote rol in de kindertaal. Vgl.: *Mama*, *papa*, *mimi*, *bonbons*. Dikwijls vergezelt zij de klanknabootsing, b.v.: *wauwau*, *bèbè*, *huhu*; ook versterkt zij de tusschenwerpsels, als: *tut tut*, *zoo zoo*, *ei ei*.

Verscheidene woorden zijn door verdubbeling met klankverandering („ablaut”) gevormd, als: *klinkklank*, *klisklas*, *krikkrak*, *bimbam*, *tiktak*, *piefpaepoef*, *liptap*, *lislafjes*, *mikmak*, *kiskassen*, *zigzag* e. a.

SPELLINGLEER.

Letterteekens; vreemde letters; stomme letters.

§ 282. De wijze waarop een taal geschreven wordt, heet hare spelling.

Wij bedienen ons, om de woorden door teekens zichtbaar voor te stellen, van een letterschrift, waarmede door letterteekens de eenvoudigste bestanddeelen van het woord, de letterklanken, worden aangeduid.

Opm. Het woord letter kan zoowel in den zin van letterklank als van letterteeken gebruikt worden.

Sommige enkelvoudige klanken hebben samengestelde letterteekens, b.v.: **ch** in *wacht*; **ng** in *zang*; **ie** in *mier*.

Omgekeerd wordt eene klankverbinding door één teeken voorgesteld bij de **x** als in *Pollux* (spr. Polluks) en bij de **t** in *natie* (spr. naatsie), waarnaast echter ook de uitspraak »nasie» gehoord wordt.

§ 283. Er zijn 26 letterteekens. Hoewel ze alle van de Latijnen zijn overgenomen, uitgezonderd de **w**, die later ontstond door verdubbeling van de **v**, worden alleen **c**, **q**, **x** en **y** vreemde letters genoemd, omdat zij bijna alleen in woorden van vreemden oorsprong gebezigd worden.

Opm. In oude Nederlandsche familienamen, als *Huydecoper*, *Six*, *de Ruyter*, *Clerq* komen zij ook voor, naar den smaak van vroegere tijden, toen men door vreemde letters zijn naam wilde versieren.

Vóór, **e**, **i** en **y** wordt de **c** als **s** uitgesproken: *ceder*, *cipier*, *cycloop*; voor **a**, **o** en **u** als **k**: *cacao*, *contant*, *curator*.

De **q** wordt als **kw** uitgesproken in woorden, die aan het Latijn ontleend zijn: *quasi*, *quantum*, *qualiteit*; als **k** in zuiver Fransche woorden: *quarantaine*, *quadrille*.

De **x** luidt als **ks**: *exerceeren*; de **y** (*ypsilon* of *i-grec*) als **i** of **i**: *Egypte*, *physica*.

§ 284. De samengestelde letterteekens **ph** en **th**, luidende als **f** en **t**, komen alleen in vreemde woorden voor: *philosophie*, *photographie*; *theorie*, *thema*.

Opm. De **th** in de echt Nederlandsche woorden *thans*, *althans* en *thuis* is geen samengesteld letterteeken, doch bestaat uit eene *t* en eene stomme **h**, d. i. eene **h**, die niet uitgesproken wordt.

Stom zijn ook de **ch** in woorden als *mensch*, *visch* en de **w** in *erwt*, *dauw*, *touw* enz.

Spelregels voor de klinkers.

§ 285. De **a** en de **u** worden in open lettergrepen nooit verdubbeld: *jaren*, *uren*. Vóór den verkleiningsuitgang **tje** schrijft men **aa** en **uu**: *papaatje*, *slaatje*, *parapluitje*.

Opm. Aan het eind van een regel worden deze woorden afgebroken: *papa-tje*, *sla-tje*, *paraplu-tje* of: *pa-paat-je*, *slaat-je*, *parapluit-je*. Men verwarre met deze voorbeelden niet woorden als: *gaatje*, *maatje*. Hierin is **je** de verkleiningsuitgang en behoort de **t** tot het grondwoord.

De gerekte **u** wordt voor de **w** met een enkel letterteeken geschreven b.v. *ruw*, *schuw*, *luw*, *uw*.

§ 286. De **e** en **o** worden in open lettergrepen met een enkel of met een dubbel letterteeken geschreven.

Deze verschillende schrijfwijze berust op de verschillende afkomst der heldere **e** en **o**, waarmee vroeger ook verschil in uitspraak gepaard ging. In Zeeland, Brabant en Vlaanderen wordt in vele woorden de heldere **e** verschillend uitgesproken; in het beschaafde Nederlandsch niet meer.

De heldere **e** en **o**, die met het enkele letterteeken geschreven worden, zijn uit klinkers ontstaan; die met het dubbele letterteeken worden afgebeeld, ontstonden meestal uit tweeklanken.

De eerste noemt men *zacht-*, de laatste *scherphelder*.

§ 287. Men schrijft in een open lettergreep **e**:

1. In de vormen van sterke werkwoorden, met uitzondering

van *heeten*, en in bijna alle woorden, die daarvan zijn afgeleid. B.v. *stelen*, *gebeden*; *bedelen* (van *bidden*), *hevel* (van *heffen*).

Onder de afleidsels, die dezen regel niet volgen, lette men vooral op *bleeke* (van *blijken*), *weeke* (van *wijken*).

II. Als de *e* in verwante Nederlandsche of Hoogduitsche woorden met *a* of *i* afwisselt; b.v.: *edel* (*adel*); *steden* (*stad*); *beken* (*Bach*), *menig* (*mancher*) — *schepen* (*schip*), *schelen* (*verschillen*); *stede* (*Schlitten*), *stefel* (*Stiefel*).

III. Als de *e* in verwante Nederlandsche of Hoogduitsche woorden met de onvolkomen *e* afwisselt; b.v.: *deken* (*dekken*), *mede* (*met*); *weder* (*Wetter*), *gele* (*gelb*).

IV. Als de *e* met *eu* afwisselt: *sneven* (*sneuelen*), *stenen* (*steunen*).

V. In woorden van romaanschen oorsprong, als de *e* niet uit *ai* is voortgekomen, b.v.: *neger* (Lat. *niger*), *heraut* (Fr. *héraut*).

§ 288. Men schrijft in een open lettergreep *ee*:

I. Als de *ee* in verwante Nederlandsche of Hoogduitsche woorden met den tweeklank *ei* of *ai* afwisselt; b.v.: *kleene* (*kleine*), *breede* (*uitbreiden*); *kleeden* (*Kleider*), *teeken* (*Zeichen*).

Uitgezonderd is *heden*, meerv. van het achtervoegsel *heid*: *waarheden*.

II. Als de *ee* uit samentrekking is ontstaan; b.v.: *veeren* (*vederen*), *leege* (*ledige*).

III. In alle eenlettergripige woorden; b.v.: *twee*, *zee*.

Uitgezonderd is het tusschenwerpsel *hé!*

IV. In de achtervoegsels *-eelen*, *-eeren*, *-eesche* en *-eezen*; b.v.: *juweelen*, *kasteelen*; *waardeeren*, *halveeren*; *Chineesche*, *Japanneezzen*.

V. In woorden van romaanschen oorsprong, als de *ee* wel uit *ai* is voortgekomen; b.v.: *leeken* (Lat. *laicus*), *sjeezen* (Fr. *chaise*).

§ 289. Men schrijft in een open lettergreep *o*:

I. In de vormen van sterke werkwoorden, met uitzondering van *loopen* en *stooten*, en in bijna alle woorden, die daarvan zijn afgeleid. B.v.: *gebogen*, *gestolen*; *bode* (van *bieden*), *goten* (van *gieten*).

Onder de afleidsels, die dezen regel niet volgen, lette men vooral op *klooven* (naast *klieven*), *loochenen* (naast *liegen*), *zoogen* (naast *zuigen*).

II. Als de **o** in verwante Hoogduitsche woorden met **u** of **ü** afwisselt. B.v.: *spoken* (*Spuk*), *boter* (*Butter*), *molen* (*Mühle*).

III. Als de **o** in verwante Nederlandsche of Hoogduitsche woorden met de onvolkomen **o** afwisselt. B.v.: *beloven* (*belofte*), *grove* (*grof*); *droge* (*trocken*), *hopen* (*hoffen*).

IV. Als de **o** met **eu** afwisselt. B.v.: *logen* (*leugen*), *opsporen* (*speuren*).

V. In woorden van romaanschen oorsprong, als de **o** niet uit **au** is voortgekomen. B.v.: *kantoren* (*comptoir*), *krotten* (*carotte*).

§ 290. Men schrijft in een open lettergreep **oo**:

I. Als de **oo** in verwante Hoogduitsche woorden met den tweeklank **au** afwisselt. B.v.: *boomen* (*Baum*), *rooken* (*rauchen*).

II. Als de **oo** uit samentrekking ontstaan is. B.v.: *boömen* (ww. van *bodem*), *dooren* (van *dooier*, *doder*).

III. In alle eenlettergrepige woorden. B.v.: *stroo*, *zoo*. Uitgezonderd is het tusschenwerpsel *ho!*

IV. In het achtervoegsel *looze* en het meerv. *genooten*. B.v.: *sprakelooze reisgenooten*.

V. In woorden van romaanschen oorsprong, als de **oo** wel uit **au** ontstaan is. B.v.: *poover* (Fr. *pauvre*); *Mooren* (Lt. *Maurus*).

§ 291. De **ie** wordt geschreven om den helderen **i**-klank af te beelden: *lelie*, *republiek*.

De heldere **i**-klank wordt evenwel alleen door **i** voorgesteld:

a. In de Latijnsche maandnamen: *Januari*, *Februari*, *Juni* en *Juli*.

b. In 't meervoud van woorden op **ie** voor **en**, wanneer de laatste lettergreep van het enkelvoud halftonig is. B.v.: *traliën*, *oliën*, *leliën*.

c. Wanneer de klemtoon van de achtervoegsels *ief*, *iek* en *iet* op een volgende lettergreep overgaat. B.v.: *motiveeren*, *fabrikant*, *Jezuïtisme*. Daarentegen: *Israëlietisch*, *Jezuïetisch* wegens den klemtoon.

d. In vele woorden van kennelijk vreemden oorsprong. B.v.: *machine*, *titel*, *sinaasappel*, *vermicelli*.

e. In het achtervoegsel *isch*, als: *historisch*, *afgodisch*.

Spelregels voor enkele tweeklanken.

§ 292. **IJ** en **ei** zijn twee teekens voor denzelfden klank: ook hier, evenals bij de **e** en **o**, berust de schrijfwijze op de verschillende afkomst der **ij** en **ei**, die ook vroeger met verschil in uitspraak gepaard ging. De **ij** is n.l. ontstaan uit [^]**i** en wordt in vele streken in de gewestelijke taal nog zoo uitgesproken. Ook in het beschaafde Nederlandsch wisselen **ij** en **ie** nog hier en daar af. Vgl.: *Zijpe*, *ijpen*, *afgrijzen* naast *siepelen*, *iepen*, *griezelen*.

§ 293. Men schrijft **ij**:

I. In de vormen van sterke werkwoorden, uitgezonderd *scheiden*, en in de meeste woorden, die daarvan zijn afgeleid. B.v.: *snijden*, *hjschen*; *blijk*, *bijt*.

Onder de afleidsels, die dezen regel niet volgen, lette men vooral op *beitel* (naast *bijten*), *steiger* en *steigeren* (naast *stijgen*), *neigen* (naast *nijgen*), *leiden* (naast *lijden*).

II. In het achtervoegsel **ij**: *bakkerij*, *koomenij*.

III. In alle woorden, waarin ze met den **i**-klank afwisselt. B.v.: *afgrijzen* (*griezelig*), *grijnen* (*grienen*), *ijlen* (*ielen*).

IV. In alle woorden van romaanschen oorsprong, waarin ze uit [^]**i** ontstaan is. B.v.: *karwijzaad* (Fr. *carvi*), *bijbel* (*biblia*).

§ 294. Men schrijft in het algemeen **ei**, wanneer de **ei**-klank *niet* uit [^]**i** is ontstaan en dus onder andere:

I. Als ze afwisselt met de scherpheldere **ee** of met de **e** vóór **n**. B.v.: *Ijselstein* (*steen*), *Heiland* (*heelen*); *einde* (*end*), *heinde* (*hende* van *hand*).

II. Als ze uit **ege** of **age** is ontstaan. B.v.: *zeide* (*zegede*), *meid* (*maged*).

III. In alle woorden van romaanschen oorsprong, waarin ze *niet* uit **i** is ontstaan. B.v.: *karwei* (Fr. *corvée*); *refrein* (Fr. *refrain*).

§ 295. De **ieu** en **eeu**, worden steeds door eene stomme **w** gevolgd: *nieuw*, *Zeeuw*; de **au** en **ou** ook altijd aan het einde van een woord; *rouw*, *dauw* en vóór een klinker; *trouwen*, *dauwen*. In het laatste geval is de **w** niet stom.

Opm. Men schrijft *kou*, *wou* en *zou*, doch als verkorting van *koude*, *woude* en *zoude*.

Spelregels voor medeklinkers.

§ 296. Naar de plaats, die de medeklinker in het woord heeft, wordt hij *begin-*, *tusschen-* of *sluitletter* genoemd.

De tusschenletters worden steeds verdubbeld, wanneer zij onmiddellijk door een onvolkomen klinker worden voorafgegaan. B.v. *katten*, *bedden*, *nissen*, *tonnen*, *stukken*.

De **ch** wordt nooit verdubbeld en van de **sch** alleen de **s**, daar de **ch** stom is. B.v.: *echo*, *lachen*; *visschen*, *bosschen*.

Indien een heldere klinker, een tweeklank of een toonlooze klinker voorafgaat, is de verdubbeling van de tusschenletter *niet* geoorloofd voor buigingsuitgangen of achtervoegsels, die met een klinker beginnen. B.v.: *daden*, *eikel*, *Dokkumer*, *botteriken*.

De woorden, die op het toonlooze **is** uitgaan, maken eene uitzondering. B.v.: *kennissen*, *commissarissen*.

Opm. 1. Verleden tijden als: *ik haatte*, *doodde*, *wiedde* zijn evenwel geene uitzonderingen, daar de tweede tusschenletter tot den persoonsuitgang behoort. In *verglaassel* behoort de *tweede s* tot het achtervoegsel.

Opm. 2. Men schrijft *Haarlemmer*, *Arnhemmer*, omdat de **e** in deze woorden niet geheel toonloos is.

§ 297. Onverbuigbare woorden worden met een scherpen slotmedeklinker geschreven, b.v.: *tot*, *och*, *met*. Men schrijft evenwel *nog* (Fr. *encore*) ter onderscheiding van *noch* (Fr. *ni*).

§ 298. Verbuigbare woorden schrijft men met een zachte sluitletter, wanneer die bij de buiging of afleiding gehoord wordt. B.v.: *rob*, *dag*, ik *srijd*, *waard*, dewijl men hoort: *robben*, *dagen*, *snijden*, *waardig*. Om dezelfde reden schrijft men *aard*

en *erd* als achtervoegsels b.v.: *bastaard* (Vgl. *bastaardij*), *gierigaard*, *lomperd*. Ook: *iemand* en *niemand*.

In twijfelachtige gevallen gaat bij zelfst. en bijv. naamwoorden de buiging vóór de afleiding bij de keuze van een slotletter. Vgl.: *snit*, *rit*, *gezant*, *bint*, *bent*, *zat*. (Op grond van *snitten*, *ritten*, *gezanten*, *binten*, *benten*, *zatte*). Men schrijft *grind* op grond van *grindig* en *begrinden*.

Voorts *kruit* (poeder), *buskruit* en *rattenkruit* ter onderscheiding van *kruid* (plant), ofschoon *kruit* en *kruid* van denzelfden oorsprong zijn.

§ 299. Vóór de **s** wordt alleen dan een **d** geschreven, wanneer de afleiding deze vordert, b.v.: *smidse*, *raadsel*, *onverhoeds*. Men lette op: *loods*, *ginds*, *gids*, *reeds*, *sinds*.

De **g** wordt voor het achtervoegsel **lijk** in de uitspraak wel, doch in de spelling niet verscherpt. Men schrijve dus: *beweeglijk*, *heuglijk*, *ontzaglijk*, enz. of *bewegelijk*, *heugelijk* enz. Daarentegen, overeenkomstig de zachte uitspraak steeds: *degelijk*, *mogelijk*. Verder steeds: *hachelijk* en *belachelijk*.

§ 300. Vóór de **t** schrijft men alleen nog eene **g** (die als **ch** wordt uitgesproken) in de volgende gevallen, om de grondvormen gemakkelijk te doen herkennen:

1. In werkwoordelijke vormen, waarin de **t** persoonsuitgang en de **g** sluitletter van den stam is: *gij*, *hij* *vraagt*, *ligt*, *zegt* enz.;
2. Vóór het achtervoegsel **te**, wanneer het grondwoord op **g** uitgaat. B.v.: *laagte*, *gebergte*;
3. *Aagt* voor *Agathe*.

In alle andere gevallen steeds **ch**: *lucht*, *jacht*, *vracht*, *zucht*, enz.

§ 301. Als beginletters zijn de **s** en **f** in de beschaafde uitspraak voldoende van de **z** en **v** te onderkennen. Men schrijft *samen*; doch *te zamen*.

Voorts schrijft men in strijd met de uitspraak: *zestig*, *zeventig*, *veertig* en *vijftig* en spelt *fonkelen*, in figuurlijken zin, tegenover *vonkelen* in letterlijke beteekenis.

§ 302. De **sch** wordt als **s** uitgesproken in 't midden en aan 't einde der woorden. Daarom moeten de volgende regels de spelling te hulp komen:

1. Men schrijft **sch** in alle bijvoeglijke naamwoorden die op een sisklank eindigen. B.v.: *valsch, dagelijksch, honsch, kiesch* enz. Uitgezonderd zijn: *bits, spits, flets, dras, dwars, wars, paars. kras, los, ros, wis* en *gewis*, en verder alle bijv. nw. met onechte **s** als *boos, grijs* enz.

Opm. Zoo onderscheiden zich de bijv. nw. *gindsch, rechtsch, voorwaartsch, onverwachtsch* van de bijwoorden *ginds, rechts, voorwaarts, onverwachts*, van welke zij door middel van het achtervoegsel **sch** zijn gevormd.

Indien evenwel oorspronkelijke bijv. nw. op **sch**, gelijk *barsch, kiesch, heusch, gansch, valsch, honsch, trotsch, nurksch, norsch* als bijwoorden van hoedanigheid gebezigd worden, blijven ze onveranderd.

Men schrijve dus zoowel: eene *heusche, trotsche, honsche, norsche* bejegening als: iemand *heusch, trotsch, honsch, norsch* bejegenen.

De bijwoorden van graad schrijve men daarentegen met **s**, b.v.: *duivels* brutaal, *drommels* vlug.

2. De meeste zelfst. naamw. en werkw., die met Hoogduitsche afwisselen, waarin **sch** geschreven wordt, hebben **sch** als tusschen- of sluitletter. Vgl. *ruischen* (Hd. *rauschen*), *visch* (*Fisch*) enz.

Als tusschenletter schrijft men **sch** in de werkwoorden: *brieschen, druischen, ruischen, eischen, hijschen, krijschen, dorschen, vorschen, lesschen, blusschen, lasschen, wasschen, wenschen* en *wisschen*. Ook in de woorden *tusschen* en *Paschen*.

Verder als slotletter in de zelfst. naamw. *disch, fletsch mensch, visch, vleesch* en *vorsch*; *asch, bosch, esch* (boom), *lisch* (plant), *marsch, mosch* (vogel), *rusch* (riet), *stroowisch, tasch* (zak). De negen laatste wel te onderscheiden van: *as, bos* (bundel), *es* (e-mol), *lis* (lus), *mars, mos, Rus, wis* en *tas* (hoop).

§ 303. Ten slotte lette men op de spelling: *thans, althans* en *nochtans*; *verven, ververij, verfwaren*; *schepter*; *gezamenlijk, eigenlijk* (niet: *gezamentlijk, eigentlijk*).

Vreemde en verbasterde woorden.

§ 304. Vele woorden worden onveranderd uit vreemde talen overgenomen en tusschen de Nederlandsche gebruikt; deze behouden de vreemde spelling en uitspraak. B.v.: *praesens, incognito, influenza, budget, clown, sport, bicycle, bonjour, cadeau, Charlotte, prestige, rendez-vous*, enz.

§ 305. Bastardwoorden zijn, zooals de naam reeds aanduidt, verbasteringen van vreemde woorden en wel in 't bijzonder die, van welke de vreemde herkomst nog duidelijk hoor- of zichtbaar is. B.v.: *officier, telegraaf*.

Opm. Daardoor onderscheiden ze zich dus van de woorden die, hoewel vroeger ook uit vreemde verbasterd, reeds sedert lang zoo door en door Nederlandsch zijn geworden, dat alleen de bekendheid met hunne geschiedenis de vreemde afkomst bewijst. B.v.: *markt, tent, keten, paard*.

Doorgaans zijn bij de bastardwoorden alleen de eindlettergrepen vernederlandscht en is het lichaam des woords ongeschonden gebleven. B.v.: *publiek, citroen, amuseeren, stenograaf, filosofie*.

De verbastering bestaat soms eenvoudig in eene geringe wijziging van de uitspraak. Vgl.: *horloge, diligence, station, ingenieur, sergeant*.

Voor de bastardwoorden geldt als regel: Behoort het bastardwoord meer uitsluitend tot de taal der ontwikkelde sprekers, die met vreemde talen bekend zijn, dan wordt het, zooveel de uitspraak toelaat, met de oorspronkelijke letterteekens geschreven. B.v.: *categorie, geographie, soeverein, executie, receptie, engageeren, practisch*, enz.

Is het daarentegen door lang gebruik geheel vernederlandscht, dan wordt het, zooveel doenlijk, op Nederlandsche wijze geschreven. B.v.: *penseel, travalje* (hoefstal), *biljart, biljet, kapittel, sjees, kapitaal*, enz.

Ook wordt de vreemde spelling door sommigen voornamer geacht, b.v.: *advocaat, architect*.

Op deze beginselen berust ook de verschillende spelling van

dokter en *doctor* (titel); *komedie* en *comédie* (blijspel); *kommies* (bij de belastingen) en *commies* (bij 't ministerie of de posteerijen); *lokaal* en *locaal* (plaatselijk); *kritiek* (hachelijk) en *critiek* (beoordeeling); *kadetje* en *cadet*; *advokaatje* en *advocaat*.

Van eenige bastaardwoorden staat naast den Franschen vorm, die meer voor het dagelijksch gebruik dient, een Latijnsche, die wetenschappelijker is, zonder verder verschil in beteekenis. B.v.: *president* en *praeses*, *preparatieven* en *praeparatieven*, *economie* en *oeconomie*, *feniks* en *phoenix*, *fondement* en *fundament*, enz.

De **ph** wordt als begin- en tusschenletter nog geschreven in woorden, aan het Grieksch ontleend, zooals: *philosophie*, *biographie*, *philomeel*, *photographie* (naast *fotografie*), *ethnographie*; eveneens in de van dergelijke woorden afgeleide op *isch* en *eeren*, als *stenographisch*, *geographisch*, *photographeeren*, *litographeeren*.

Als slotletter schrijft men echter steeds de **f**: *philosoof*, *biograaf*, *photograaf*.

Opn. Men schrijft *telegrafist*, als afgeleid van *telegraaf*.

De **n** in samengestelde zelfst. naamwoorden.

§ 306. 1. Ter vermijding van den hiaat (gaping) tusschen twee klinkers of tusschen een klinker en de **h** wordt overeenkomstig den regel der beschaafde uitspraak, eene **n** ingevoegd in samenstellingen. B.v.: *duivenei*, *eendenei*, *kippenhok*, *eikenhout*, *bruggenhoofd*.

Uitgezonderd zijn die samenstellingen, wier eerste lid *mede* is of een z. nw. op eene toonlooze **e**, die niet afgekapt kan worden. B.v.: *medearbeider*, *modeartikel*, *vredehandel*. Hier zal men nooit in de beschaafde uitspraak **n** laten hooren, doordat van deze woorden vormen met **n** ook buiten samenstelling weinig of niet gebruikelijk zijn. Ook schrijft men doorgaans: *pennhouder*.

2. De **n** of **en** wordt geschreven in alle samenstellingen, waarin ze de uitgang van den 2^{den} naamval of van het meervoud is. B.v.: *'s-Gravenhage*, *'s-Hertogenrade*, *woordenboek*, *dennenbosch*.

3. In samenstellingen als: *boerendochter, dieventantaarn, studentengrap, heldendaad*, waarin het eerste lid een persoonsnaam is, wijst deze den geheelen stand of eene geheele soort van personen aan en wordt dus als meervoud geschreven.

4. In samenstellingen, waarvan het eerste lid een diernaam is, wordt dit als meervoud geschreven, wanneer het de geheele diersoort aanwijst. B.v.: *eendenkooi, paardenbloem, hazenpad*. Daarentegen: *paardekop, paardedek, hazepeper*.

Opm. Men schrijft: *leeuwentand, berenklaauw, ossenbloed* op grond van een vroegeren zwakken genitief.

5. In alle andere gevallen wordt de toonlooze verbindingsklank, die in samenstellingen gehoord wordt, als *e* geschreven. B.v.: *pijpedop, hoededoos, rozeblad, pennemes, pennelikker*.

In het bijzonder lette men op de samenstellingen met boom, als: *pereboom, eikeboom, wilgeboom*, in welke het eerste lid enkelvoudig is als naam van den boom, zoodat het tweede lid er eigenlijk overtollig bij staat.

De s als verbindingsletter.

§ 307. In vele samenstellingen en afleidingen is de *s* eenvoudig verbindingsletter; b.v.: *leidsman, raadsman, kindsheid* (= *jeugd*, tegenover *kindschheid* = zwakte van geestvermogens).

Ingeval het tweede lid met eene *s* begint, wordt toch nog de *s* achter het eerste lid geschreven, als zij in overeenkomstige samenstellingen voorkomt. B.v.: *dorpsschool, sergeantsstrepn*, naar analogie van: *dorpskerk, sergeantsuniform*. Zoo ook *stationschef* naast *stationsweg*.

HET AANEENSCHRIJVEN DER WOORDEN.

§ 308. Alle samenstellingen moeten aaneengeschreven worden, of althans moet een koppelteeken de leden verbinden. Wanneer dit laatste geschiedt, wordt in § 310 aangewezen.

Soms is het niet gemakkelijk te beslissen, of twee opeenvolgende woorden eene samenstelling vormen en dus aaneengeschreven dienen te worden. Natuurlijk kan deze onzekerheid slechts bestaan tegenover koppelingen, (Vgl. § 248), waarvan de leden, los geschreven, ook in die volgorde beteekenis hebben, b.v.: *waardoor, allesbehalve, doodgaan*.

Zoodra men de leden eener andere samenstelling niet aaneenschrijft, bestaat er geen syntactisch verband meer, b.v. *bloed hond, kaars vet, doof stom, schaatsen rijden*. Daaraan kan men in dit geval dus steeds merken, dat men met een samengesteld woord te doen heeft.

Opn. Men schrijft de samengestelde hoofdtelwoorden met *honderd* steeds aaneen: *tweehonderd, vijftienhonderd*; die met *duizend* en *millioen* evenwel niet, om al te lange woorden te vermijden: *vijftien duizend, twee en vijftig millioen*. Hier verdient echter het koppelteeken de voorkeur. Dus liever: *vijftien-duizend, twee-en-vijftig-millioen*. Zoo ook *vier-en-dertig* of *vierëndertig*.

§ 309. Om koppelingen als zoodanig te onderkennen, diene het volgende:

Als samenstellingen worden beschouwd en daarom aaneengeschreven:

1°. Opeenvolgingen van woorden, die, als vereenigde uitdrukking, iets anders beteekenen dan de los naast elkaar staande woorden aanduiden. Zoo beteekenen b.v. *goedmaken, hoogeschool, booswicht, voorwaar, weldoen* heel iets anders dan: *goed maken, hooge school, boos wicht, voor waar, wel doen*. Daarom schrijft men: *rechtspreken, vrijlaten, snelschrijven, harddraven, achteraan, bovenaan, vooronder, voorover*.

Men kan zeer dikwijls een samengesteld woord reeds aan den klemtoon en de versnelde uitspraak als zoodanig herkennen. Vgl. de gegeven voorbeelden en b.v.: *vrijspreken, kleinkind, roodekóól, zoetemelk, allesbehálve*, tegenover *vrij spreken, klein kind, roode kool, zoete melk, alles behalve*.

Zoo onderscheiden zich: *vanhier, vandaar, zoolang, hoezeer, hoewel, evengoed, voorgoed, vanwaar, achteraan* e. a. tegenover *van hier, van daar, zoo lang, enz.*

2°. Vaste opeenvolgingen van woorden, die, al staat er geene andere beteekenis van de los geschrevene naast, te zamen één begrip uitdrukken en één grammatischen dienst doen. B.v.: *Weledel, Hoogwelgeboren, hooggeel, donkerblauw, dezelfde, degene, dewijl, alhoewel, bijaldien, zoodra, bijgeval*.

Men schrijft *op prijs stellen, acht geven, acht slaan op, staat maken* niet aaneen, dewijl men zeggen kan: *op hoogen prijs stellen, geen acht op iets geven of slaan, weinig staat maken*; immers uit het gebruik dier afzonderlijke bepalingen bij *prijs, acht, staat* blijkt, dat ze nog als afzonderlijke woorden worden op gevat en dus niet met het werkwoord één grammatischen dienst doen.

De reden, dat het naamw. gezegde met *zijn, worden*, enz. niet aaneengeschreven wordt (b.v.: *klaar zijn, groot worden*) is, dat dit geene vaste verbindingen zijn, die zich van andere als afzonderlijke uitdrukkingen onderscheiden. Daarentegen schrijft men wel aaneen: *welzijn, afzijn, gewaarworden*.

De voornaamwoordelijke bijwoorden *hier, daar* en *waar* worden steeds met het volgende bijwoord aaneengeschreven: *hiervan, daartoe, waarmede*; de andere: *er, ergens, nergens* en *overal* gewoonlijk niet.

3°. Uitdrukkingen, waarin verouderde woorden of oude grammatische vormen voorkomen. B.v.: *teleurstellen, teweegbrengen, blootshoofds, luidkeels, binnensmonds, terstond, terdege, metterdaad, destijds, allerhande, verlerlei, toevalligerwijze, derhalve, weshalve*.

Er moet evenwel bijkomen, dat zulke uitdrukkingen als één woord worden opgevat. Zoo schrijft men: *ouder gewoonte*,

zaliger gedachtenis, onverrichter zake, met luider stemme, ter dood brengen, ten gevolge van, omdat deze uitdrukkingen nog niet als één woord beschouwd worden.

4°. Alle samenstellende afleidingen, daar het voor- of achtervoegsel natuurlijk eene nauwere verbinding van de aldus gekoppelde woorden bewerkt. B.v.: *terzijdestelling, inachtneming, viervoetig, nieuwmodisch, terloops, terluiks*.

Opm. Men schrijft evenwel meestal: de vier en twintigste, de twee en zeventigste. De schrijfwijze *vierentwintigste, tweeënzeventigste* of *vier-en-twintigste, twee-en-zeventigste* is eigenlijk beter.

Gebruik der woordteekens.

§ 310. Men plaatst het koppelteken (-) in stede van de woorden, die eene samenstelling vormen, aaneen te schrijven:

1°. in samenstellingen, waarin eigennamen of van eigennamen gevormde bijv. naamw. voorkomen. B.v.: *Portorico-tabak, Indo-Europeesch, het voorstel-Tak*.

2°. in sommige samenstellingen van bastaardwoorden, als: *reserve-kader, electro-magnetisch, recognitie-gelden*.

3°. in geographische namen, die bestaan uit een eigennaam en een bijv. nw. of bijwoord. B.v.: *Oost-Vlaanderen, Achter-Indië*.

Opm. Men schrijft echter: *Oostvlaamsch, Noordbrabantsch*, enz. aangezien het achtervoegsel *sch* eene nauwere verbinding bewerkt.

4°. tusschen de deelen van titels, als een van beide of beide bastaardwoorden zijn of bij koppelingen van titels. B.v.: *gouverneur-generaal, vice-voorzitter, prinsgemaal*.

5°. in samenstellingen, waarvan het eerste lid weer uit twee woorden bestaat, van welke het eerste tot bijvoeglijke bepaling strekt van het tweede. B.v.: *oude-mannenhuys, 's-Gravenhage*.

6°. bij ongewone woordkoppelingen. B.v.: *kruidje-roer-mijniet; Mijnheer hoe-heet-ie-ook-weer; een leven van heb-ik-jou-daar*.

Opm. Het koppelteken wordt ook bij uitlating gebruikt. B.v.: *bouw- en weiland*. (Vgl. § 45).

§ 311. Men gebruikt het samentrekkingsteeken (\wedge), wanneer twee lettergrepen tot ééne zijn samengesmolten, doch alleen wanneer die samentrekking ongewoon is. B.v.: *gebien* van *gebieden*, *boôn* voor *boden*. Zonder samentrekkingsteeken schrijft men meestal: *teer*, *leer*, *weer*, *elkaar*, *mee*, enz., aangezien deze zoo vaak in dien vorm voorkomen.

§ 312. Het deelteeken (..) bezigt men om aan te duiden, dat twee naast elkaar staande klinkers tot verschillende lettergrepen behooren, evenwel alleen, indien ze te zamen ook één klank zouden kunnen voorstellen.

B.v.: *aloö*, *drieën*, *poëzie*; maar: *weeldeartikel*, *Leonard*, enz. zonder deelteeken. In *museum*, *petroleum*, enz. wordt het deelteeken weggelaten.

§ 313. Het weglatingsteeken (*) staat in de plaats voor een of meer weggelaten letters. B.v.: 's *nachts*, voor *des nachts*; 't *volk* voor *het volk*; *ed'len* voor *edelen* (hier kan men ook *eedlen* schrijven), *Paulus' brieven*, *fuchsia's*. Vaak wordt na eigennamen dit teeken gebezigd, als de genitief-s volgt. B.v.: *Vondel's werken*, *Bilderdijk's gedichten*.

Opm. Het verdient aanbeveling, het gebruik van het weglatingsteeken te beperken tot die gevallen, waarin werkelijk eene letter is uitgelaten (*Tasso's* dichtwerk, *Huygens'* puntgedichten) alsmede tot die gevallen, waarin de eigennaam niet Nederlandsch is. Zoo schrijve men: *Molière's Tartuffe*, *Sardou's tooneelstukken*, *Huxley's werken*; daarentegen: *Vondels dochter*, *Poots Akkerleven*, *Potgieters gedichten*.

